

A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KUTATÓINTÉZETEI,
INTÉZMÉNYEI ÉS VÁLLALATAI

BUDAPEST, 1975

540289

A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KUTATÓINTÉZETEI,
INTÉZMÉNYEI
ÉS VÁLLALATAI

**MTA
KIK**

BUDAPEST, 1975

485146

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA
3830 / 1977 5

TARTALOM

Bevezetés	5
-----------------	---

TERMÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓHELYEK

- Állategészségügyi Kutatóintézet	9	✓
- Atommagkutató Intézet	11	
- Biológiai Kutatóintézet (Tihany)	14	✓
- Botanikai Kutatóintézet	16	✓
- Csillagvizsgáló Intézet	18	
- Földrajztudományi Kutatóintézet	20	
- Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézet	22	
- Geokémiai Kutatólaboratórium	24	
- Izotópintézet	26	
- Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézet	28	
- Központi Fizikai Kutatóintézet	30	
- Központi Kémiai Kutatóintézet	34	
- Matematikai Kutatóintézet	37	
- Mezőgazdasági Kutatóintézet	39	
- Mikrobiológiai Kutatócsoport	41	
- Műszaki Fizikai Kutatóintézet	43	
- Műszaki Kémiai Kutatóintézet	46	
- Napfizikai Obszervatórium	47	
- Olajbányászati Kutatólaboratórium	48	
- Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet	50	
- Szegedi Biológiai Központ	52	✓
- Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézet	55	✓

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÓHELYEK

- Állam- és Jogtudományi Intézet	57
- Dunántúli Tudományos Intézet	59
- Filozófiai Intézet	61
- Ipargazdaságtani Kutatócsoport	62

- Irodalomtudományi Intézet	64
- Közgazdaságtudományi Intézet	67
- Művészettörténeti Kutatócsoport	69
- Néprajzi Kutatócsoport	71
- Nyelvtudományi Intézet	73
- Pedagógiai Kutatócsoport	75
- Pszichológiai Intézet	77
- Régészeti Intézet	79
- Szociológiai Kutatóintézet	81
- Történettudományi Intézet	83
- Világgazdasági Kutatóintézet	85
- Zenetudományi Intézet	88

INTÉZMÉNYEK, VÁLLALATOK

Akadémiai Könyvtár	91
Közgazdasági Információs Csoport	94
Tudományszervezési Csoport	94
Akadémiai Kiadó	96
Akadémiai Nyomda	97
Kutatási Ellátási Szolgálat	98
Kutatási Eszközök Kivitelező Vállalat	98
Mezőgazdasági Kutatóintézet Gazdasága	99
Műszerügyi és Méréstechnikai Szolgálat	100

BEVEZETÉS

Ez az összeállítás gyakorlati célokat szolgál, áttekintést, tájékoztatást, eligazítást kíván adni a Magyar Tudományos Akadémia intézményi hálózatról.

1945 előtt Magyarországon a tudományos kutatás egész bázisa mind létszámát, mind szervezettségét, mind pedig anyagi lehetőségeit tekintve szűkös volt, s az Akadémia egyetlen kutatóintézettel sem rendelkezett. A szocialista forradalom győzelmének kellett elérkeznie ahhoz, hogy a tudományos kutatás széles körben kibontakozhassék. Ezt a folyamatot két tényező segítette: az egyik az, hogy a szocializmust építő társadalom jellegénél fogva megkívánja a tudomány segítségét, a másik, hogy a tudományos-technikai forradalom újabb követelményeket támasztott a társadalmi fejlődés szempontjából is.

A Magyar Tudományos Akadémiának az új társadalomban betöltendő helyét és szerepét az 1949. évi XXVII. törvény határozta meg, amely az ország legfelső tudományos intézményévé tette az addig testületként működő tudósok társaságát. Másként szólva, kibontakozott hazánkban is a szocialista tudományos akadémiák kettős funkciója. Az Akadémia egyfelől részt vesz a tudományos kutatások országos irányításában, a kutatás egész területére kiterjedő elvi, módszertani befolyást gyakorol, másfelől országos hatáskörű szakigazgatási szervként irányítja intézményeit.

Mint ilyennek feladata az alapkutatásokat végző intézetek működtetése, illetve az ilyen jellegű kutatások támogatása egyetemeken és más intézményekben. Az alap- és alkalmazott kutatásokat kezdettől fogva nem választotta el egymástól, s kapcsolata a két fajta tevékenység között a társadalmi szükségletek és az egyes tudományágak fejlődési tendenciái alapján évről évre szorosabbá vált.

Az akadémiai kutatóhelyek létesítése lényegében három – bár az időpontokat tekintve élesen szét nem választható – szakaszban valósult meg.

Az első szakaszban, 1949–1956 között épült ki a ma működő kutatóintézetek többsége. A természettudományok területén ekkor alakult többek között a Központi Fizikai Kutatóintézet (1950), a Központi Kémiai Kutatóintézet (1952), a Mezőgazdasági Kutatóintézet (1949), majd a Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézet (1952). A társadalomtudományi intézetek kö-

zül 1949-ben létesült az Állam- és Jogtudományi Intézet, a Nyelvtudományi Intézet és a Történettudományi Intézet.

A fejlődés következő szakaszában – 1957-től 1968-ig – főleg új tudományágakban alakultak új intézmények (az Izotópintézet 1959-ben, az Automatizálási Kutató Intézet 1964-ben), továbbá létrejött néhány olyan kutatóhely is, (a Szociológiai Kutatóintézet 1963-ban, a Pszichológiai Intézet 1965-ben) amelyek lehetővé tették a korábbi időkben háttérbe szorított diszciplínák művelését.

A harmadik fejlődési szakasz kezdetét az MSZMP KB tudománypolitikai irányelveinek kibocsátása jelzi 1969-ben, amely a kutatási bázis szempontjából az intenzív fejlesztésre helyezi a hangsúlyt. Az irányelvek alapján az 1970-ben végrehajtott szervezeti reform elválasztotta egymástól a testületi és a szakigazgatási tevékenységet, de gondoskodott arról, hogy a szükséges kapcsolatok fennmaradjanak, s tartalmilag tovább fejlődjenek a tanácsadó, véleményező és az igazgatási szervek, illetve a kutatóhelyek között.

Az új alapszabályok nem az Akadémia hivatását és fő feladatait változtatták meg, hanem a szervezet felépítését tették alkalmasabbá azok ellátására. Megerősítették az 1949-ben kitűzött kettős célt, de a feladatok ellátására – az Akadémia egységének megőrzése mellett – kettős szervezeti felépítést hoztak létre. A kutatás egész területére kiterjedő országos tudományos funkció ellátása a tudományos testületekre, közöttük a tíz tudományos osztályra és bizottságaikra hárul. A kutatóhelyek: intézetek, kutatócsoportok, tanszéki támogatások, vállalatok és egyéb szervek irányítása a főtitkár vezetése alatt álló Központi Hivatal útján történik. A Hivatal három tudományági főosztályból – Természettudományi I. Főosztály, Természettudományi II. (Biológiai) Főosztály és Társadalomtudományi Főosztály –, valamint négy funkcionális főosztályból – Terv- és Pénzügyi Főosztály, Személyzeti Főosztály, Nemzetközi Kapcsolatok Főosztálya és a Központi Igazgatási Titkárságból – áll.

Ma az Akadémia kutatási bázisához mintegy 140 kutatóhely tartozik, ebből 38 kutatóintézet, továbbá több mint 100 támogatott tanszéki és egyéb kutatóhely. Ezekben évente átlag 6500–7500 személy dolgozik, közöttük több mint két–két és félezer kutató.

Kiadványunk bemutatja az akadémiai kutatóintézeti hálózatot, valamint az Akadémia intézményeit (köztük az MTA könyvtárát, kiadóját és nyomdáját) és vállalatait, az 1974. december 31-i állapotokat tükrözve.

A kutatóhelyek két csoportban (természettudományok, társadalomtudományok), a gyakorlati használhatóság érdekében elnevezésük betürendjében követik egymást. Az ismertetések felépítése minden esetben azonos. Közlik az intézet (intézmény) hivatalos elnevezését, működési helyét, címét, vezetőjének nevét, leírják működési körét, felvázolják az intézet kialakulásá-

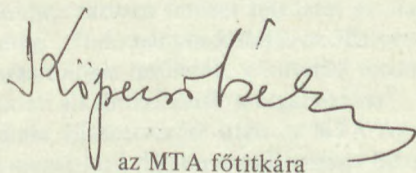

nak történetét, a folyamatban levő kutatások főbb irányait. Az eddigi fontosabb eredmények regisztrálása után felsorolják az intézet saját gondozású kiadványait.

Az egyes intézményekről szóló legszükségesebb tudnivalók megismerése mind a szűkebb tudományos, mind a szélesebb érdeklődő köröknek egyaránt hasznos lehet. Egyrészt lehetővé teszi az egész akadémiai kutatóhálózatra való általános „rálátást”, másrészt érzékeltetni tudja a kutatómunka fő irányait.

A Magyar Tudományos Akadémia megalapításának egyik indoka az volt, hogy „minden tudósnak, különösen pedig tagjainak egész tehetségét és erejét a közös cél felé vezérelhesse”. Ezt a nemes feladatot a szocialista Magyarország tudományos akadémiaja tudta és tudja csak megvalósítani, s hogy ez megtörténhet, abban nem kis részt vállal magára az akadémiai kutatóhálózat.

Budapest, 1974. december 31.

az MTA főtitkára

TERMÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓHELYEK

AZ MTA ÁLLATEGÉSZSÉGÜGYI KUTATÓINTÉZETE

1143 Budapest, Hungária krt. 21.

Az intézet igazgatója: *Derzsy Domokos*, az állatorvostudományok doktora.

Igazgatóhelyettes: *Németh István*, az állatorvostudományok kandidátusa.

Az intézet létesítését a Minisztertanács 4272/1949/X.5/ sz. felhatalmazása alapján a 15034/1949 F. M. utasítás rendelte el. Korábban főhivatású állategészségügyi kutatóhely nem volt.

A Földművelésügyi Minisztériumhoz tartozó intézet feladatát az alapítólevél a következőkben határozta meg: „Tudományos kutatás az állatorvosi mikrobiológia, a kórélettan és a parazitológia területén, a kutatási eredmények széleskörű ismertetése és gyakorlati alkalmazásának szorgalmazása”.

A Magyar Tudományos Akadémia újjászervezése után az MTA Agrártudományok Osztályának keretében megalakult Állatorvostudományi Bizottság szükségesnek látta, hogy az ország egyetlen főhivatású állategészségügyi kutatóhelye az MTA irányítása alá kerüljön. Ez az elgondolás a Minisztertanács 500-11/1953 M. T. határozata alapján megvalósult.

Az intézet feladata: a háziállatok fertőző, parazitás és egyéb tömegesen előforduló betegségei kóroktanának, kórfejlődésének vizsgálata, gyógyító és megelőző eljárások kidolgozása.

Az intézetnek két tudományos osztálya van: a Fertőző betegségek osztálya, és az Immunológiai és parazitológiai osztály.

Az intézet kutatási témái zömmel „A nagyüzemi állattartás állategészségügyi feltételei” c. főosztályi feladat keretébe tartoznak. Többségük szerepel „A háziállatok fertőző és nem fertőző betegségei elleni védekezés komplex rendszabályait megalapozó kutatások” c. a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium feladattervében is; egyes témák a „Biológiailag aktív vegyületek kutatása” c. országos kutatási főirány, mások pedig célprogramok (lúd-, nyúl-, hal- stb. program) kutatási terveiben is szerepelnek.

Az intézet 6 témacsoportja közül 3 a fertőző betegségek (légző-, emésztőszervi és baromfibetegségek) kórokozóival, a hajlamosító körülményekkel és az ellenük való védekezési eljárások kidolgozásával foglalkozik. Egy-egy

témacsoport feladata az immunfolyamatok mechanizmusának, különböző parazitológiai kérdéseknek, és a mikroszkópikus gombák toxinjai által előidézett megbetegedéseknek a tanulmányozása.

Az intézet tevékenysége, működése első évtizedében, főleg a „hagyományos” állapotbetegségek és kórokozók tanulmányozására irányult. Kiemelkedő eredmények ezek közül: a nem patogén brucellatörzsek előállítására besugárzással, és a fertőzőtség szerológiai felismerésének tökéletesítése. Jelentősek a sertések ún. fertőző gyomor-, bélgyulladására kóroktanának, kórfejlődésének tanulmányozása során elért eredmények.

A fiatal állatok *E. coli* okozta betegsége kutatásában említésre érdemes eredménnyel jártak a következő kutatások: a kórokozó típusváltozásának járványtani jelentősége, a vitaminhiány és más anyagforgalmi zavarok hajlamosító hatása, valamint az enterotoxinok szerepe az enterális betegségek kórfejlődésében.

A nagyüzemi baromfitelepek létesítése után az intézet kiterjedt kutatásokat végzett a baromfi fertőző és anyagforgalmi betegségei oktanának felderítésére és a védekezési eljárások kidolgozására. Az anyagforgalmi betegségek elleni védekezésben mindmáig használt eljárás a vízdékony vitaminkészítmény és az oxidált zsírsavak okozta betegségek ellen az antioxidáns bevezetése. Az intézet munkatársai a baromfi számos, Magyarországon korábban ismeretlen fertőző betegségét ismerték fel és dolgoztak ki ellenük védekezési eljárást. Ezek közül a mycoplasmosis-kutatások eredményeit átvették a KGST társországok is. Az intézet munkatársai írták gyakorlati szakemberek tájékoztatására a két kiadásban megjelent „Baromfiegészségtan” c. kézikönyvet.

A baromfi mycoplasmosis-kutatásokban szerzett módszertani tapasztalatok alapozták meg az egyéb mycoplasmosisok tanulmányozását. Sikertelenül igazolni, hogy ebbe a csoportba tartozó ágensek nemcsak a sertések enzootiás tüdőgyulladásában és a szarvasmarhák egyes megbetegedéseiben játszanak fontos szerepet, hanem előidézői az ember különféle kórképeinek is.

Számos új kutatási eredmény született a virológia területén is. A legjelentősebbek címszerűen felsorolva: az emberi influenza vírusok előfordulása háziállatokban; a lóinfluenza- és herpes-vírus-törzsek sajátosságai, és az általuk okozott betegségek járványtani jellemzői; az Aujeszky-féle vírus csökkent patogenitású változatának kiválasztási lehetősége nagyobb hőstabilitása alapján; a sertéspestis vírus sejtkárosító hatásának helyes értelmezése (hogy ezt különféle szennyező vírusok okozzák); az interferon képződésének és hatásmechanizmusának törvényszerűségei.

Jelentős eredményeket ért el az intézet a háziállatok parazitás betegségeinek kutatásában (pl. a sertés-strongyloidosis kórfejlődésének, immunbiológiai viszonyainak, számos halparazitózis okának, kórfejlődésének tiszt-

tázása). A kutatási eredmények alapján gyakorlati védekezési eljárásokat sikerült kidolgozni több parazitózis kártételének, gazdasági veszteségeinek megelőzésére.

Új eredmények születtek az immunbiológia, így elsősorban a baromfi immunválaszában végbemenő történések és egyes féregfertőzésekhez társuló immunjelenségek tanulmányozása terén is.

Hazai és külföldi intézményekkel együttműködve intenzív és eredményes kutatások folynak egyes mikroszkópikus gombák által okozott kórképek, a mikózisok, főleg pedig a mikotoxikózisok területén.

Az intézet kiadványa:

Year-Book of the Veterinary Medical Research Institute, Hungarian Academy of Sciences. Vol. I. 1950–1963., Vol. II. 1964–1969., Vol. III. 1970–1974. (in preparation). – Minden kötet angol nyelven jelent meg, a további kötetek kiadása átlagosan 3 évenként várható.

AZ MTA ATOMMAGKUTATÓ INTÉZETE

4026 Debrecen, Bem tér 18/c.

Az intézet igazgatója: *Szalay Sándor*, az MTA rendes tagja.

Az intézet tudományos igazgatóhelyettesei: *Berényi Dénes*, az MTA levelező tagja,

Medveczky László, a fizikai tudományok kandidátusa.

Az ATOMKI 1954. július 1-én a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Kísérleti Fizikai Intézetéből alakult. Az egyetemi intézetben akadémiai célhitelek tették lehetővé az uránanalitikai és radioaktív izotóp nyomjelző laboratórium létesítését, valamint a kisebb mérvű kísérleti magfizikai alapkutatás folytatását. 1953 februárjában az elért eredmények alapján külön csoport alakult, amely a később létesített önálló akadémiai intézet magvát képezte.

Jelenlegi profilja: a kísérleti atommagkutatás és alkalmazásai; az intézet munkaterületén szakemberek képzése.

Az intézet profiljában annak alapításakor történt meghatározásához viszonyítva, 1962-ben történt változás, mert az alapításkor megállapított két feladaton kívül az intézeti feladatok körébe tartozott a hazai atomenergia

szempontjából fontos nyersanyagok kutatása is. A profil szűkítését az tette szükségessé, hogy az intézet az eredeti elgondolás szerinti idevágó feladatát már a megalakítást követő első években teljesítette.

Az intézet a következő 4 tudományos osztályból és 1 tudományos csoportból áll: Magfizika interdiszciplináris alkalmazásai; Magspektroszkópia és alkalmazásai; Elektrosztatikus gyorsítók osztálya; Nukleáris elektronikai osztály; Elméleti magfizikai és számítástechnikai csoport.

Az intézetben folyó kutatások főbb irányai: Magfizikai kutatások kisenergiájú tartományban az atommag szerkezetnek megismerésére, magreakciók vizsgálata főleg töltött bombázó részecskékkel, kutatások a béta- és gamma-spektroszkópiában, új alfasugárzó izotópok szintetizálása és tulajdonságaiknak kísérleti vizsgálata. — Műszerek és kísérleti módszerek kifejlesztésére irányuló kutató munka (gyorsítók, ionoptika, nukleáris elektronika, detektálási technika stb.). — Radioaktív anyagok vizsgálata a természetben, urán hasadási termékek és nyomelemek adszorpciója tőzegen, a légkör és csapadék radioaktív szennyeződésének ellenőrzése. — A magyarországi magmatikus alapkőzetek életkorának meghatározása, az idősebb eruptívomokban lejátszódott ércesedési folyamatok időpontjának megállapítása tömegspektrometriai módszerekkel.

Az intézet elsősorban alapkutatással foglalkozik, de tevékenységében mindig szem előtt tartotta, hogy a természeti törvények vizsgálata, új törvények felismerése mellett — akár a felhasznált eszközök, akár az elért eredmények útján — a gyakorlatot is szolgálja. A gyakorlat legtöbb esetben más tudományok munkájának segítése és ezen keresztül főként kulturális igény kielégítése, de nem egy esetben gazdaságilag is hasznosítható vagy hasznosítás reményével kecsegtető eredményeket értek el.

Az országos távlati tudományos kutatási terv a magfizikai kutatást nem tartalmazza főirányként, ebből kifolyólag az intézet kutatásai csak kis részben képezik kutatási főirány részét. Tárcaszintű kutatási főirány részét képezi viszont „A radioaktivitás a bioszférában” c. téma. Főosztály szintű kutatási főirány részét képezik a geokronológiai és ércgenetikai kutatások.

Az intézet munkájának kiemelkedő eredményei:

A hazai *uránkutatás megindítása és nyomtápelem hiányjelenségek okának és kiküszöbölésének felfedezése*. A nukleáris módszerekkel folytatott hazai uránkutatások részben a magyar uránkincs felfedezéséhez járultak hozzá, részben felderítették az uránfeldusulási folyamat geokémiai törvényszerűségét. Ezeknek a kutatásoknak kiterjesztése az uránon kívül más kationokra bebizonyította, hogy mi az oka a növények nyomtápelem (Mn, Cu stb.) éhezésének tőzeges láptalajokon, és megmagyarázta a talajba juttatott ezen elemek pótlását szolgáló trágyázás hatástalanságát. Ugyanakkor szántóföldi kísérletekkel is igazolta, hogy permetezéssel, a növény levelein keresztül lehet pótolni a nyomtápelem hiányt.

A neutrino visszalökő hatásának kimutatása. Sikerült Wilson-féle köd-kamrában lefényképezni a neutrino visszalökő hatását a ${}^6\text{He}$ béta-bomlása esetében. A neutrino visszalökő hatásának kimutatása az intézetben sikerült világviszonylatban először, ezért a fényképet magát is számos tan- és kézikönyv világszerte átvette.

(n, ${}^3\text{He}$) reakció létrejöttének kimutatása. Sok más gyors neutronnal elért eredmény mellett (pl. hatáskeresztmetszet értékre vonatkozó új eredmények) az irodalomban először sikerült gyorsneutron reakcióban ${}^3\text{He}$ kilépését kimutatni két különböző magnál is.

Kiemelkedő eredmények *a belső fékezési sugárzás vizsgálatában.* Több jelentős ilyen irányú eredmény közül is kiemelkedik a belső fékezési sugárzás kimutatása a pozitív bétabomlásban a világon elsőként. Ugyancsak a belső fékezési sugárzás területén sikerült az évtizedes ellentmondásokat tisztázni a ${}^{32}\text{P}$ esetében, egyúttal új utat nyitva a további kutatásoknak az egész jelenségre vonatkozóan.

Az elektronbefogásra vonatkozó kiemelkedő eredmények. Sikerült megmutatni, hogy az elektronbefogási elméleti eredményeknél a problémát az atom ionizációjának elhanyagolása okozta. Így új számításokat tudtak végezni az átfedési és kicserélődési korrekcióra.

Ugyancsak az elektronbefogás esetében, a másodrendben tiltott CI-36 bomlásában egy lényeges és mindeddig tisztázatlan ellentmondásra tudtak rámutatni a kísérlet és elmélet között.

Új radioizotópok felfedezése és vizsgálata. Az ilyen irányú vizsgálatok részben az ATOMKI neutron generátorán, részben a dubnai EAI szinkrociklotronján folytak. Ez utóbbi esetben is a mérésekre felkészülés és a kiértékelés itthon történt. Az ATOMKI-ban egy, az EAI-ban 10 új izotópot sikerült így felfedezni és számos alig ismertre vonatkozólag sok bomlási sémára vonatkozó adatot kimérni.

Gyorsítófizikai eredmények. Az elektrosztatikus gyorsítókkal, azok nyalábkezelésével kapcsolatban számos úttörő eredmény született az ATOMKI-ban (ferdeterű gyorsító csövek, aszimmetrizált kvadrupol lencsék). Ezek közül is kiemelkednek a Van de Graaff generátorok térelosztására vonatkozó vizsgálatok, amelyek alapján a megszokottól eltérően került kialakításra az ATOMKI 5 MV-os gyorsítója.

Impulzusalak diszkriminációs módszer részecske identifikálásra, szuperponálódott impulzusok eliminálására és kisenergiájú sugárzás detektálására. Az itt elért eredmények és a feltárt új lehetőség világszerte új kutatási irányt indított el ebben az irányban.

Nukleáris nyomdetektor technika és alkalmazása. Magfizikai emulzió és szilárdtest nyomdetektor technika vonatkozásában egyaránt több, a külföldi szakirodalomban sokszor idézett eredmény született az ATOMKI-ban. Így pl.

Po—Be neutronforrás gyors neutron spektrumának megmérése fotoemulzióval. Új módszer a merőlegesen beeső nukleáris részecskék energiájának meghatározása nyomátmérő alapján, amely azóta külföldön is több helyen alkalmazásra talált. Hármass fotohasadás észlelése első ízben az uránium, tórium és plutónium magokon. Annak felismerése, hogy a gyors neutronok bizonyos műanyag fóliákban a visszalökött magokon, valamint magreakciókon keresztül neutronfluxus mérésre alkalmas feltárható nyomokat alkotnak.

Az intézet kiadványa:

ATOMKI Közlemények (Évenként egy kötetben, 4 számban jelenik meg.)

AZ MTA BIOLÓGIAI KUTATÓINTÉZETE

8237 Tihany, Fürdőtelep 56.

Az intézet igazgatója: *Salánki János*, a biológiai tudományok doktora.

Tudományos igazgatóhelyettes: *Ponyi Jenő*, a biológiai tudományok kandidátusa.

Az intézet 1927. szeptember 5-én nyílt meg Magyar Biológiai Kutatóintézet elnevezéssel. Hazánkban az első, kizárólag tudományos célokat szolgáló, a biológia művelésére rendelt intézet. Alapításától kezdve kísérletes biológiai és hidrobiológiai kutatásokat folytat. Az intézetben két osztály: az Általános biológiai osztály és a Balatoni biológiai osztály kezdte meg működését, s az utóbbi magába olvasztotta a Révfülöpon 1925-ben létesített Biológiai állomást.

Az intézet az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kötelékében létesült. Ezt követően a Nemzeti Múzeum fennhatósága alá tartozott, majd 1951-ben vált az újjászervezett MTA kutatóhelyévé. Az intézetben jelenleg két osztály: a Kísérletes állattani osztály és a Hidrobiológiai osztály működik.

Az Általános biológiai osztályon az intézet alapítása óta élettani, kórellettani, biokémiai, farmakológiai és genetikai kutatások folytak, melyek új kutatóhelyek létesítésével Tihanyban átmenetileg vagy végleg megszűntek és az experimentális kutatásokban újabb irányzatok alakultak ki. Utódja a Kísérletes állattani osztály, melynek munkája jelenleg neurobiológiai kutatásokra irányul, gerinctelen állatokon. Ez az irányzat 1962–63-ban vált e részleg kutatási profiljává.

A Balatoni biológiai osztály és annak utóda, a Hidrobiológiai osztály, a Balaton élővilágának folyamatos megfigyelését, az élőlénytársulások alakulásának és változásának vizsgálatát végzi. Emellett egyes periódusokban az osztály kutatói foglalkoztak folyóvizek, szikesvizek és halastavak kutatásával is. 1965 óta a munka teljes egészében a Balaton és vízgyűjtő területének kutatására koncentrálódik. A vizsgálatok az utóbbi években, különösen a tápláléklánc feltárásának vonatkozásában, kísérleti jellegűekké is váltak.

Az intézetben folyó kutatások csatlakoznak az MTA kutatási főirányához a „Bioreguláció”, illetve a „Bioszféra” témakörökben. A Kísérletes állattani osztály munkája az „Életfolyamatok szabályozásának mechanizmusa” c. országos főirányon belül a neurohumorális szabályozás törvényszerűségeinek tanulmányozására irányul gerinctelen állatokon. A Hidrobiológiai osztály „Az ember és természeti környezetének védelme” c. tárcaszintű főirányon belül a Balaton és vízgyűjtő területének hidrobiológiai kutatását végzi.

A korábbi évtizedekben az orvosbiológiai, növény- és állatgenetikai, mikrobiológiai, halbiológiai kutatásokban születtek olyan eredmények, melyek többsége új kutatóhelyen önálló irányzattá vált.

Az utóbbi évtizedben kibontakozott neurobiológiai irányzat a hazai kutatásokban új, addig nem művelt terület kialakítását jelentette. A gerinctelen állatok idegi szabályozásának élettani, morfológiai és kémiai komplex kutatása során főként a szervezet, szerv és sejtszintű ritmikus működések regulációs mechanizmusaira irányultak a vizsgálatok. Megállapítást nyert, hogy az ontogenezis korai és későbbi szakaszában eltérő kémiai anyagok játszanak szerepet a záróizomritmus szabályozásában. Édesvízi és tengeri Pelecypodákon az oxigén ellátottság aktivitásszabályozó szerepét bizonyították és a központi szabályozó rendszerben a monoaminok fő funkcióit tisztázták. Ugyanezen állatokon az ideg- és izomrendszer néhány alapvető morfológiai sajátosságát is leírták.

A szervszintű szabályozás kutatása során tisztázták a szív működés extrakardiális szabályozásának alapvető törvényszerűségeit Gastropodákon, és elsőként bizonyították, hogy itt a szerotonin felelős a serkentő idegi hatás szervszintű realizálásáért. A központi idegrendszerben fiziológiai és morfológiai úton azonosították a szív afferens és efferens rendszerének számos neuronját és leírták ezek egymással való kapcsolatát fiziológiai kritériumok alapján.

Leírták a potenciálgenerálás ionmechanizmusainak tulajdonságait identifikált Gastropoda neuronokon, valamint Gastropoda és Insecta szívizomsejteken. Kimutatták, hogy eredetét tekintve a potenciálgenerálás myogén a vizsgált fajok szívéen is.

Az intézet, alapítása óta mindig foglalkozott a tó élővilága és a tóban leélőző biológiai jelenségek vizsgálatával. Sekély vizek vonatkozásában világviszonylatban is kiemelkedőek ezek a kutatások.

Az 1950-es évektől kezdődően előtérbe kerültek a faj és környezete közötti kölcsönhatásokat (autekológia) tanulmányozó munkák. Közülük különösen kiemelkednek azok, melyek néhány fontosabb algafaj, apróbb vízi szervezetek és halak életkörülményeivel, táplálkozás-biológiájával foglalkoznak. Ebben az időszakban vette kezdetét az élőlény-társulások kutatása (synekológia) is.

Az 1960-as évektől kezdődően a kutatások két irányban folynak. Egyrészt a különböző táplálékláncokban résztvevő legfontosabb szervezetek biológiáját tanulmányozzák, másrészt vizsgálják az emberi tevékenységnek a tó élővilágára gyakorolt hatását. Nagy jelentőségűek a különböző növényi és állati szervezetek produkcióját feltáró eredmények, melyek a tó fokozódó eutrofizálódását bizonyítják.

Az intézet kiadványa:

„Annales Instituti Biologici (Tihany) Hungaricae Academiae Scientiarum”

Az intézet munkájáról és felépítéséről magyar, angol és orosz nyelvű tájékoztató áll rendelkezésre.

AZ MTA BOTANIKAI KUTATÓINTÉZETE

2163 Vácrátót, Alkotmány u. 2–4.

Az intézet igazgatója: *Zólyomi Bálint*, az MTA rendes tagja.

Az intézet igazgatóhelyettese: *Ujvárosi Miklós*, a mezőgazdasági tudományok doktora.

Az Akadémia 1952. január 1-én alakította meg mint kutatóintézetet. Megelőzően a Természettudományi Múzeum vácrátóti osztálya volt. A kutató laboratóriumok kialakítása először 1953-ban, majd 1962-től kezdve folyamatosan történt. Az intézet telephelye a múlt század 70-es éveiben Vigyázó Sándor által építtetett park, amelyet a Természettudományi Múzeum az 1940-es évek végén természetvédelmi parkká nyilvánított. 1954-ben kezdődött meg botanikuskertté való kiépítése.

Az intézet profilja: geobotanikai–synökológiai alap kutatások végzése és a botanikuskert fenntartása. Az első és második ötéves tudományos kutatási tervben az intézetre háruló főfeladat az országos geobotanikai térképezés irányítása és részben vitele volt. Az ez irányú munka szintézissel zárult

1967-ben. Csak átmenetileg és rövidebb időtartammal folytak algológiai, növényélettani és taxonómiai—mikroevolúciós kutatások. 1960-tól kezdve fokozatosan egységes növényökológiai irányba koncentráltak.

Az intézetnek két tudományos osztálya van: a Növényökológiai (geobotanikai) osztály, és a Botanikuskeri osztály.

Az intézetben folyó kutatások koncentrációja, célra orientálása, az országos távlati tudományos kutatási terv kialakításával egyidejűleg történt meg. Mind nemzetközi (v.ö. az UNESCO „Man and Biosphere” programjával), mind hazai szinten gazdasági—társadalmi igényként merült fel a környezetvédelmi és környezetalakítási feladatokhoz kapcsolódó környezetbiológiai—ökológiai kutatások fokozott szükségessége. „Az ember és természeti környezetének védelme (bioszféra)” című MTA tárcaszintű kutatási főiránynak felelős szervezője — egy Koordináló Tanács segítségével — az intézet. Kutatási kapacitását is zömében ez a főirány köti le. A főirány kapcsolódik az Építési és Városfejlesztési Minisztérium „Az emberi makro- és mikrokörnyezet legkedvezőbb kialakítása” c. országos szintű célprogramhoz. Az intézet közreműködik „A biológiailag aktív vegyületek kutatása” című, az MTA-nál tárcaszintű, a Nehézipari Minisztériumnál országos szintű kutatási főirányban.

Az akadémiai intézet megalapítását közvetlen megelőzően lezajlott vácrátóti növényföldrajzi térképezési szimpózium és tanfolyam indította meg egységesített módszerekkel az országos térképezési munkát. Annak összefoglaló szintetikus értékelésére az intézet által 1967-ben szervezett nemzetközi Geobotanikai Szimpóziumon került sor. Az eredmények széleskörű felhasználási területe a népgazdasági tervezés.

A szántóföldi gyomnövényzet elleni küzdelmet segítik elő a két országos gyomnövényfelvételezés eredményei. Növényökológiai irányban kiemelendők a Mátra-hegységi erdőársulások és talajuk kölcsönös kapcsolatát felmérő vizsgálati eredmények. Különösen kiemelkedőek a kollektívában végzett és a Nemzetközi Biológiai Programhoz kapcsolódóan a Hortobágy Nemzeti Park szegélyén, Újszentmargitán 1966-ban rendszeresen megkezdett és most záruló komplex ökoszisztéma kutatások, az intézet részéről elsősorban primerproduktív vizsgálatok. Mindezek elősegítik az erdő-, a rét és legelőgazdálkodás, a természet- és környezetvédelem fokozottabban tudományos alapokra való fektetését.

A növényi hatóanyag produkció ökológiai körülményeinek tisztázása témában tanulmányozott gyógy-, és illó olajos növényekre vonatkozóan 1969-ig elért eredményeket összefoglaló szintézis tekintette át, amely a XI. Nemzetközi Botanikai Kongresszuson (Seattle, USA) került ismertetésre. Egyes szteroid tartalmú növények vizsgálatával hozzájárulnak a hazai szteroid hormon gyártás nyersanyag problémájának megoldásához.

Az intézet kiadványai:

- Guide der Exkursionen des Internationalen Geobotanischen Symposiums. Eger-Vácrátót, 5–10. Juni 1967. Red. B. Zólyomi. Bp. 1967. 88 p.
- Index-Vácrátót, 5–10. Juni 1967. Red. B. Zólyomi. Bp. 1967. 88 p.
- Index Seminum. Évente megjelenő kiadvány.
- Kertismertető [MTA Botanikai Kutató Intézetének Botanikus Kertje.] Írta: Ujvárosi Miklós, Tóth Imre közreműködésével.
- Vácrátót, 1963. Akad. ny. 32 p.
- Vácrátót, 1969. Akad. ny. 40 p. (2. kiad.)

AZ MTA CSILLAGVIZSGÁLÓ INTÉZETE

1121 Budapest, Konkoly-Thege u. 13–17.

Az intézet igazgatói tisztsége jelenleg nincs betöltve.

Igazgatóhelyettes: *Szeidl Béla*, a fizikai tudományok kandidátusa.

A gellérthegyi csillagvizsgáló a szabadságharc leverése során, 1849-ben teljesen megsemmisült. Ezt követően fél évszázadig nem volt állami csillagvizsgáló Magyarországon. 1871-ben Konkoly-Thege Miklós Ógyallán magán-csillagdát épített, melyet 1899-ben a magyar államnak adományozott. Az így létesült Állami Asztrofizikai Observatórium az MTA Csillagvizsgáló Intézetének elődje.

Az első világháború után az intézetet a mai helyére telepítették át, és Konkoly alapítványi Csillagvizsgáló Intézetnek hívták. (Külföldön jelenleg is a Konkoly Observatory elnevezés ismert.) Az intézetet 1935-ben a Pázmány Péter Tudományegyetemhez csatolták, 1948-ban a Közoktatási Minisztérium felügyelete alá helyezték, majd 1951-ben akadémiai intézet lett. 1948-ban az intézet két osztályra tagozódott: Stellárasztrónómiai, és Napfizikai osztályra. Az utóbbiból alakult ki később az MTA Napfizikai Observatóriuma.

Az intézetnek alapítása óta elsősorban a megfigyelő csillagászat művelése volt a feladata. Kezdetben a változócsillagok megfigyelése, majd az 1960-as évektől a Tejútrendszer szerkezetének a vizsgálata is. Az űrkutatás kifejlődésével a kutatási terület kiszélesedett, és a mesterséges égitestekkel kapcsolatos témák is az intézeti programba kerültek. Ennek megfelelően a kutatások jelenleg három osztály (Változócsillag, Stellárstatisztika, és Égi mechanika és alkalmazásai osztály) keretében folynak.

A zavartalan megfigyelési munkák biztosítása érdekében 1961-ben

Piszkéstetőn felépült az intézet hegyi obszervatóriuma, ahol egy 60/90 cm-es Schmidt-teleszkóppal (üzembehelyezés éve: 1962), egy 50 cm-es Cassegrain-távcsővel (1967) és egy 100 cm-es Ritchey–Chrétien-teleszkóppal (1975) változócsillagászati és stellárstatisztikai megfigyeléseket végeznek. Budapesten a 60 cm-es reflektor (1929) továbbra is a megfigyelésekhez rendelkezésre áll. 1966-tól az intézethez tartozik a bajai obszervatórium is, ahol elsősorban mesterséges égitestek követése történik egy AFU kamerával (1970).

Az intézet klasszikusnak számító témája a változócsillagászat, melyben elsősorban az RR Lyrae-típusú változók másodlagos változásaival kapcsolatosan született több új eredmény. A csillagok mágneses terének a pulzációt befolyásoló lényeges szerepe felismerésével sikerült meghatározni nagyszámú RR Lyrae csillag tengelyforgási idejét, továbbá mágneses ciklushosszát. Ezen felül sikerült tisztázni általában a periódusváltozások tulajdonságait. További változócsillag típusok vizsgálatában is több érdekes eredmény adódott a fénygörbe és periódusváltozásokkal kapcsolatban.

Stellárstatisztikában a leglátványosabb eredmények a szupernovakutatásban születtek (17 új szupernova). A Pleiadok és Praesepe nyílthalmazokban eddig kb. 60 új flare-csillagot sikerült fölfedezni. Objektívprizmás és szűrőkkel készült felvételek kombinálásával lehetőség nyílt a csillagok eloszlásának meghatározására a Tejútrendszer különböző irányában.

Az égi mechanika és alkalmazásai témában vizuális és fotografikus megfigyelések útján számos mesterséges égitestről több tízezer pozíciót sikerült összegyűjteni. Ezek alapján érdekes eredmények adódtak a felsőléggör sűrűségingadozásaival kapcsolatban, különösképpen a napkitörések és az ezzel kapcsolatos mágneses viharok idején. A magasléggöri szelekre vonatkozó vizsgálatok is újabb eredményekre vezettek.

Az intézetben a kutatások általában a szocialista akadémiák közötti együttműködési megállapodások („Csillagok fizikája és fejlődése”; INTER-KOZMOSZ) keretében folynak. Alap kutatás jellegűek, a csillagok fizikájának és a Tejútrendszer szerkezetének megismeréséhez ill. a Föld felsőléggörének jobb megértéséhez kívánnak hozzájárulni.

Az intézetnek két kiadványa van:

Mitteilungen der Sternwarte der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (időszaki folyóirat)

Information Bulletin on Variable Stars (a Nemzetközi Csillagászati Unió megbízásából kiadott időszaki folyóirat)

Az intézet munkájáról az évenként megjelenő Csillagászati évkönyvből lehet tájékozódni, ahol az intézet igazgatója „Évi jelentés”-ben számol be a kutatási eredményekről.

AZ MTA FÖLDRAJZTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZETE

1062 Budapest, Népköztársaság útja 62.

Az intézet igazgatója: *Pécsi Márton*, az MTA levelező tagja.

Az intézet igazgatóhelyettese: *Marosi Sándor*, a földrajztudományok kandidátusa.

Az újjászervezett Magyar Tudományos Akadémia 1951-ben hozott határozatot az intézet jogelődjének, a Földrajztudományi Kutatócsoportnak létrehozására.

Az 1951–52-ben szerveződő kutatócsoport kutatási tematikáját az újjászervezett akadémiai Földrajzi Főbizottság határozta meg. A négy kutatóval és néhány segédszeméllyel induló csoport első éveiben az eredmények többnyire az egyéni, parciális témák kidolgozásának formájában jelentek.

A későbbiekben a kutatómunka egyre szervezettebbé vált. Az évek során kinevelődött egy olyan gyakorlattal rendelkező szakembergárda, amely képes volt a korábbi egyéni témák kidolgozása helyett komplex munkaprogramok megvalósítására.

A kutatócsoport 1952-ben életrehívott folyóirata, a Földrajzi Értesítő olyan intézeti eredményeket tett közzé, amelyek a komplex természeti- és gazdaságföldrajzi kutatásokat, feldolgozásokat tükrözték. A tudományos tematikában előtérbe kerültek a természetföldrajzi, tájmonográfiai feldolgozások, a gazdaságföldrajzi rayonírozás, agrár- és ipari ágazatok, a népesedés- és városiasodás, a településstruktúra változásának földrajzi kérdései, majd a tájak, gazdasági körzetek komplex földrajzi értékelése.

A kollektív munka módszereinek és feltételeinek megteremtése után a tematikus természeti- és gazdaságföldrajzi térképezési irányzatok kerültek előtérbe.

A kutatócsoport 1967-ben kutatóintézetté alakult át, amely intézet jelenleg a hazai természet- és gazdaságföldrajzi kutatások legfontosabb bázisa.

Az intézet jelenlegi kutatásai az ország természeti erőforrásainak és adottságainak, a földrajzi környezet potenciáljának tájankénti feltárására és értékelésére irányulnak. E komplex kutatási irányzat szerves része az Akadémia távlati tudományos célkitűzéseinek, ugyanis a természeti erőforrások feltárása mellett a környezetvédelem, a közigazgatás fejlesztése és más egyéb kutatási főirányok megvalósulását is szolgálja. Ezek a kutatások biztosítják a korszerű alapokat a regionális természeti- és gazdaságföldrajzi sajtóságok feltárásához, a fejlesztési koncepciók tudományos megalapozásához.

Az intézet tudományos tevékenységét az Igazgatói Tanács segíti. A kutatás osztályok és kisebb szervezeti egységek keretében történik. A jelenlegi

szervezeti felépítés a következő: Természetföldrajzi osztály: Kőzet- és talajvizsgáló laboratórium, Kartográfiai csoport; Gazdaságföldrajzi osztály: Számítástechnikai csoport; Az intézet Alföldi csoportja (Békéscsaba).

Az intézet tudományos tevékenységét az országos távlati tudományos kutatási tervben rögzített feladatok orientálják. A kutatások zöme „Az ország természeti erőforrásainak kutatása és feltárása” c. tárcaszintű főirányhoz tartozik, de a kutatások több más főirány és célprogram (pl. bioszféra, közigazgatás fejlesztése) célkitűzéseinek megvalósítását is szolgálják.

Az intézet kutatási tevékenységének fő feladatai: Magyarország természetföldrajzi adottságainak és erőforrásainak tájankénti kutatása, jellemzése és értékelése; a magyar népgazdaság gazdaságföldrajzi adottságainak és erőforrásainak térszerkezeti vizsgálata; tematikus földrajzi térképezés.

Az előzőek mellett az intézet saját kezdeményezésű olyan feladatokat is ellát, amelyek a nemzetközi tudományos együttműködésből, különböző gazdasági, társadalmi és oktatási igényekből, a fő feladatok elvi—módszertani megalapozásából következnek. A külső szervek megrendelése alapján vállalt kutatások szervesen illeszkednek a kutatási tervben meghatározott feladatokhoz.

Az intézet megalapítása óta mind a földrajztudományok új irányzatainak kidolgozásában, mind pedig az egyes kutatási célkitűzések megvalósítását szolgáló módszertani vizsgálatokban egyre inkább élenjáró szerepet tölt be. Eredményei nemzetközi körökben is ismertté váltak és tekintélyt szereztek a magyar geográfianak. Nemzetközileg is kiemelkedő eredmények születtek az ún. komplex geomorfológiai térképezés és tájértékelés témakörében, s az ebből kifejlődő tematikus földrajzi térképezési ágakban (talaj-, talajeróziós, mérnökgeomorfológiai, földhasznosítási stb. térképek).

A gazdasági—műszaki tervezést közvetlenül szolgálták a lejtők dinamikus egyensúlyi helyzetének, ill. megbomlásuk típusainak jellemzésére és prognózisára vonatkozó kutatási eredmények.

A regionális földrajzi kutatásokban a makro- és mikrorégiók, reprezentatív típusterületek elemzése során feltárultak a táji, a körzeti adottságok, gazdasági értékük, területi potenciáljuk szerint.

A gazdaságföldrajzi térségek elemzése során feltárultak a természeti, társadalmi, gazdasági tényezők funkcionális összefüggései, az ipari és terciér ágazatok, és a népességvándorlás kölcsönhatásainak típusai.

A gazdaság térbeli szerkezetének különböző elemzései az egyes ágazatok szerkezetét, színvonalát, a vándorlások mechanizmusainak okozati összefüggéseit és sajátosságait tárták fel.

Az eredményeket több mint félszáz könyv, ezernél több — köztük számos külföldön megjelent — értekezés, mintegy 30 tervtanulmány, valamint kb. ezer tematikus térkép tartalmazza, s külföldön és itthon megjelent recenziók hosszú sora fémjelzi.

Az intézet fontosabb kiadványai:

„Földrajzi Értesítő” (negyedévenként megjelenő folyóirat, idegen nyelvű rezümékkel)

„Földrajzi Tanulmányok” (kismonográfia sorozat, évi 20 ív)

„Studies in Geography in Hungary” (angol nyelvű sorozat, évi 20 ív)

AZ MTA GEODÉZIAI ÉS GEOFIZIKAI KUTATÓINTÉZETE

9400 Sopron, Múzeum u. 6–8.

Az intézet igazgatója: *Somogyi József*, a műszaki tudományok kandidátusa.

Az intézet igazgatóhelyettesei:

a Geodéziai Főosztályon: *Alpár Gyula*, a műszaki tudományok kandidátusa;

a Geofizikai Főosztályon: *Ádám Antal*, a műszaki tudományok doktora.

A Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézetet a Magyar Tudományos Akadémia főtíkára 1971-ben kiadott utasításával hozta létre a Geodéziai Kutató Laboratórium, a Geofizikai Kutató Laboratórium és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Geofizikai Tanszékén működött Szeizmológiai Kutatócsoport egyesítése útján. A két soproni laboratórium 1955-ben alakult meg az 1947-ben létrehozott Geodéziai és Geofizikai Munkaközösségből.

Az intézet feladata: az országos jelentőségű geodéziai és geofizikai alap- kutatások elvégzése, eredményeinek felhasználásra való előkészítése, illetőleg közzététele. — A geodéziai és geofizikai alapkutatásokhoz szükséges elméleti vizsgálatok, terepi és laboratóriumi mérések végzése, tudományos műszerek és módszerek kialakítása, valamint a tudományos adatok feldolgozása és publikálása, obszervatóriumok fenntartása, illetőleg szükség esetén újak létrehozása. — A népgazdasági érdekek elősegítése céljából együttműködés, illetőleg segítségnyújtás az ipari kutatóintézeteknek, valamint egyéb szervezeteknek a felmerülő geodéziai és geofizikai alapkutatás jellegű kérdések megoldásában. — Közreműködés a geodéziai és geofizikai alapkutatásokkal kapcsolatos nemzetközi tudományos szervezetekben és rendezvényeken, segítségnyújtás ilyenek hazai megrendezésében, illetőleg megbízás esetén ezek megrendezése. — Magyarországnak a nemzetközi szervezetekben való tagságából, továbbá multilaterális és bilaterális együttműködési megállapodásából származó és az intézetre háruló kutatások elvégzése.

Az intézet két tudományos főosztályból áll, amely három-három tudo-

mányos osztályra tagozódik. Geodéziai főosztály: Matematikai geodéziai osztály; Fizikai geodéziai osztály; Műszertechnikai osztály. Geofizikai főosztály: Földi elektromágneses osztály; Aeronómiai osztály; Szeizmológiai obszervatórium.

A Szeizmológiai obszervatórium Budapesten működik (1112 Budapest, Meredek u. 18). Az intézethez tartozó obszervatóriumi hálózat a következő: A Sopron-kertvárosi földalatti obszervatórium a gravitációs erőter árapály-jelenségeinek és a szeizmológiának a vizsgálatára; a Nagycenk melletti obszervatórium geomágneses, ionoszféra- és asztrogeodéziai vizsgálatok céljára; szeizmológiai állomások Pizskéstetőn, Jósvalfőn és Kecskeméten.

A Geodéziai főosztály kutatásai három fő területre terjednek ki: A geodéziai feladatok megoldásával kapcsolatos számítási problémák (kiegyenlítő számítás) vizsgálata. — Új geodéziai műszercsalád specifikációjának prognózis-szinten való kidolgozása, az ezzel kapcsolatos szabványosítási vizsgálat. — A földi nehézségi erőter vizsgálata és a földalak meghatározásának dinamikai problémái (a földkéreg árapálya, és általában mozgásainak vizsgálata, szatelit-geodézia).

A Geofizikai főosztály kutatásainak fő területei: A magaslégkör (ionoszféra, magnetoszféra) elektromágneses jelenségeinek tanulmányozása. — A földbelső fizikájának vizsgálata szeizmológiai és elektromágneses úton.

A fenti kutatásokat elsősorban a „Számítástechnikai kultúra fejlesztése” és „Az ország természeti erőforrásainak kutatása és feltárása” című, főosztályszinten kiemelt kutatási főirányok határozzák meg, és részét képezik a KAPG (a szocialista országok akadémiai közötti együttműködés a planetáris geofizika területén) és az INTERKOZMOSZ (a szocialista országok közötti űrkutatási együttműködés) munkáinak, valamint a KGST-szintű szabványosítási együttműködésnek.

Geodéziai kutatások során kiemelkedő eredmények születtek a műszerfejlesztés és -vizsgálat (többek között libellavizsgálati műszerek és módszerek, giroteodolitok stb.) terén.

Számítástechnikai téren úttörő munkát végeztek az intézet kutatói a légiháromszögelés numerikus módszereinek, valamint a korszerű matematikai módszereknek kidolgozása és hazai alkalmazása területén.

Az intézet kutatói megteremtették az elektromágneses mélyszondázások, elsősorban a magnetotellurikus módszerek hazai alkalmazásának műszer- és számítástechnikai, valamint elvi alapjait (pl. MTV-2 mágneses variométer, T9, T14, T20 regisztrálóműszerek). A Magyar-medence elektromos félépítésének kutatásában ezek a módszerek jelentős új eredményekhez vezettek (pl. jólvezető zónák kimutatása a földkéregben és a felső köpenyben, ezek kapcsolata a tektonikával). A földrengések kódahullámainak vizsgálata lehetővé tette a földkéreg tagolását a rezgő lemezek elméletének alkalmazásával.

Az ionoszféra fizikájára vonatkozó kutatások új összefüggések felfedezéséhez vezettek. A mágnestér pulzációi segítségével módszereket dolgoztak ki a magnetoszféra paramétereinek meghatározására.

Az intézet évente megjelenteti „Observatory Report” című kiadványát, amelyben a Nagycenk melletti obszervatórium aeronómiai eredményeiről számol be. Egy másik éves kiadvány a magyarországi földrengéseket és a mikrosezizmikus adatokat ismerteti. Az intézetben szerkesztik az „Acta Geodetica”, „Geophysica et Montanistica” című idegen nyelvű folyóiratot.

AZ MTA GEOKÉMIAI KUTATÓLABORATÓRIUMA

1088 Budapest, Múzeum krt. 4/a.

A laboratórium igazgatója: *Szádeczky-Kardoss Elemér*, az MTA rendes tagja.

A laboratórium 1955-ben alakult az ELTE Ásvány-kőzettani Intézetében 1950 óta működő akadémiai kutatócsoport továbbfejlesztéseként.

A laboratórium alapvető feladata a kémiai elemek migrációs jelenségeinek vizsgálata a hazai ásványi nyersanyagfeltárás elősegítésére. E feladathoz járul újabban a geokémiának, mint a földtudományok közös anyagismeretének a geonómiai egység kialakulása érdekében végzett alapozó feladata.

A feladatok megoldását a laboratórium kezdettől fogva három oldalról közelítette meg: a helyszíni vizsgálatokon és főleg korszerű anyagvizsgáló eljárásokon alapuló természeti megfigyelések; a laboratóriumi modellkísérletek; az elméleti modellalkotás oldaláról. Ennek megfelelően a laboratóriumban a következő részlegek alakultak ki: anorganikus kémiai analitika; anorganikus petrográfiai analitika; röntgen-diffraktométeres és eltronmikroszondás elemzés; szénkőzettani és geomikrobiológiai elemzés; nagynyomású kísérleti modellezés.

A laboratórium fő eredményeit a magmás-, a metamorf- és a szén- és bauxitkőzetten, a kísérleti kőzetten, a geomikrobiológia, az elméleti geokémia és a geonómiai módszertan területén érte el. E témák mindegyike közvetlenül, vagy közvetve „Az ország természeti erőforrásainak kutatása és feltárása” című, Központi Földtani Hivatal gondozásában művelt tárcaszintű kutatási főirányba tartozik.

A laboratórium eredményei részben a geokémia körén is tülemlkednek. Így a „Szénkőzetten” (1952) c. könyv és a kapcsolatos tanulmányok alapoz-

ták meg a barnakőszén-kőzettant, ami többek közt a felszabadulás utáni első évtizednek főleg a hazai szénkincsre alapozott nagy műszaki feladatai és létesítményei megalapozásához adott kiindulási ismereteket. Ennek továbbfejlesztéseként a szénelegrészek reflexióképességének meghatározása útján végzett vizsgálatok az ország üledékes kőzetfedője átalakulási fokait és ezzel a szénhidrogénképződési körülményeit világítják meg.

A „Geokémia” (1955) nemcsak az első ilyen magyar nyelvű kézikönyv volt, de azóta is érvényes módon tartalmazza a geokémia egész tárgykörének világviszonylatban egyik első, egységes szempontú feldolgozását, számos új összefüggés kimutatásával. „A Föld szerkezete és fejlődése” című (1968) könyv a korrelált kőzettani–tektonikai szemlélet kifejtését és elterjesztését szolgálja a hazai szakemberek körében. Az előzetes kiadásban megjelent „Geonómia” (1974) világviszonylatban az első ilyen tárgyú kézikönyv. A szintetikus földtudománynak, a geonómiának integrálását és e tudományok eredményei társadalmi kapcsolatait és széleskörű társadalmi realizálását segíti elő.

A hazai neogén vulkanizmus és a kapcsolatos ércesedések összefoglaló értelmezését azok a részletes vizsgálatok tették lehetővé, amelyeket a laboratórium dolgozói a Mátra, a Cserhát és a Börzsöny hegységben végeztek.

A könnyenillók döntő szerepét tekintetbevevő új genetikai magmás kőzetrendszer (1956) e kőzetek és a kapcsolatos ércképződmények kapcsolatait világítja meg. A természetes földi nyomás és hőmérsékletek kőzettani hatását modelláló kísérletek során világviszonylatban először itt sikerült a terheléses és illónyomás mérést kísérletileg szétválasztani.

A világszerte nagy elismeréssel fogadott bauxitgeokémiai kutatásait gyakorlatban és elméletben rendszeresen felhasználják.

Az ércek dúsításában, valamint a szénhidrogének fokozottabb kitermelésében nagy jelentősége van a laboratóriumban elért geomikrobiológiai kutatások eredményeinek.

Országos, sőt délkelet-európai viszonylatban a laboratóriumban sikerült működésbe hozni az első elektronmikroszondát. Ez lehetővé tette általános érdekű eredmények elérését, pl. a hazai és külföldi bauxitok, a recski ércesedés, a híradástechnikai anyagok és eszközök, katalizátorok és korróziós jelenségek, továbbá az alkáli elemek intra- és extraceluláris meghatározása területén.

A laboratórium dolgozói nemzetközi vonatkozásban többek közt pl. a Kárpát-Balkán Geológiai Asszociáció, a Nemzetközi Geodinamikai Program, a Nemzetközi Bauxitgeológiai Asszociáció, a Nemzetközi Szénkőzettani Bizottság szervezésében és irányításában tevékenykednek.

A laboratórium dolgozói az „Acta Geologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, továbbá a „Geonómia és Bányászat”, ill. a „Föld- és Bányászati Tudományok Osztályközleményei” szerkesztésében is részt vesznek.

AZ MTA IZOTÓPINTÉZETE

1525 Budapest, Konkoly-Thege út.

Az intézet igazgatója: *Földiák Gábor*, a kémiai tudományok doktora.

Tudományos igazgatóhelyettes: *Veres Árpád*, a fizikai tudományok doktora.

Az intézetet az Országos Atomenergia Bizottság 1959-ben hozta létre az akkor már évek óta működő Izotópelosztó csoportból. E csoportot az Akadémia állította fel 1954-ben, hogy a Szovjetunió által felajánlott radioaktív izotópok hazai alkalmazását intéző Központi Izotópbizottság mellett az izotópok tényleges szétesztásával foglalkozzék. 1956-ban ez a bizottság Izotóppalkalmazási Szakbizottság néven, az akkor alakult Országos Atomenergia Bizottság szervévé vált, az Izotópelosztó csoporttal együtt.

Az Országos Atomenergia Bizottság az Izotópelosztó csoportot Izotópintézetévé fejlesztette, a tudományos kutatás, fejlesztés és szolgáltatás ellátására.

Az intézet feladata változatlan, csupán a teljesítés során felmerülő konkrét témák cserélődtek, részben a természetes fejlődés, részben az időközben alakuló távlati kutatási tervekhez való kapcsolat erősítése céljából.

1967-ben az intézet a Magyar Tudományos Akadémia felügyelete alá került, lényegében változatlan feladattal és szervezetben. Jelenleg a következő osztályok működnek az intézetben: Izotópkémiai főosztály; Szeretlen kémiai osztály; Szerves kémiai osztály; Fizikai kémiai osztály; Fizikai osztály; Nukleáris elektronikai osztály; Technológiai osztály.

A kutatási témákat főleg négy feladat köré csoportosították. Ezek: A radioaktív anyagok előállításai és tisztítási módszereinek kutatása. – Alkalmazott nukleáris mérés-technikai és magfizikai kutatások. – Izotóppalkalmazási kutatások. – Szénhidrogénkémiai kutatások.

E feladatokat részben az alapítólevélben rögzített célok szabták meg, részben a belőlük idők folyamán kisarjadt, főleg alapkutatási célok, amelyek viszont országos jelentőségű kémiai kutatáshoz – a Petrolkémiai központi fejlesztési program kutatási célprogramjához, illetve az MTA főosztályi szintű „Szénhidrogénkémiai kutatások” c. kutatási főirányhoz – csatlakoznak.

Az említett célprogramon, illetve kutatási főirányon kívül, „Az ember és természeti környezetének védelme” c. MTA tárcaszintű főiránnyal függ össze a radioaktív hulladékok feldolgozásának, valamint a nyomjelzéstechnikai módszereknek a kutatása. A „Számítástechnika alkalmazásai” c. MTA tárcaszintű főirányhoz a számítástechnikai és nyomjelzéstechnikai témák kapcsolódnak.

A radioaktív orvosi készítmények előállításával az intézet részt vesz az Egészségügyi Minisztérium „Radioizotópok orvosi alkalmazása” c. tárcaszintű főirányához tartozó kutatásokban.

Az izotópok ipari alkalmazása területén végzett munka az Építési és Városfejlesztési Minisztérium és a Kohó- és Gépipari Minisztérium Izotópp alkalmazási célprogramjával függ össze. Bekapcsolódtak a Paksi atomerőmű építésével kapcsolatos kutatási célprogramba is.

Tevékenységiük nagyobb része nem akadémiai megbízások teljesítéséből áll: ezeket iparági célprogramok és egyéb külső megbízások szerződések keretében végzik.

Az izotóppalkalmazási lehetőségekre nemcsak a figyelmet hívják fel, hanem alkalmazott és fejlesztési kutatásuk igyekszik megelőzni az igényeket.

A kutatási, a radioizotóp készítmények előállításai és felhasználási tevékenységen túlmenően, az intézet jogszabályokban meghatározott hatósági feladatokat lát el, főleg a nukleáris anyagok nemzetközi biztosítéki rendszeréhez, a sugárzó anyagok országos nyilvántartásához, forgalomba hozatalához, és szállításához, valamint a radioaktív orvosi készítmények ellenőrzéséhez kapcsolódóan.

Alapfeladatuknak – az izotópok előállításának – teljesítése során szeretlen készítmények és radioaktív izotóppal jelzett szerves vegyületek egész sorát állították elő. Kiemelendők az 1966-ban világviszonylatban is újdonságnak számító Cd–In generátor, a radioaktív ^{131}I szárazdesztillációs, a $^{99}\text{Tc}^m$ szublimációs előállítása, a hormon hatású peptidek, illetve prosztaglandinok tritiumos jelzése, valamint az izotópok elválasztására szolgáló szeretlen szintetikus ioncserélők és más, adszorpción alapuló módszerek kidolgozása.

A radioaktív anyagok inkorporációjából származó belső dózisos meghatározására (főleg ^3H , ^{14}C , ^{131}I , ^{125}I és ^{90}Sr izotópokra) alkalmas módszereket dolgoztak ki, és ezeket rendszeresen használják.

Új sugártechnikai módszereket alakítottak ki, köztük félüzemi célú dozimetriát.

Több éves munkával komplex radioaktív szennyvízfeldolgozó berendezést hoztak létre, amelyben egyes lépések saját találmányokon alapulnak.

Az intézet – az Országos Atomenergia Bizottság anyagi támogatásával – havi folyóiratot ad ki „Izotóptechnika” (Izotopnaja Tehnika, Isotope Technology, Isotopentechnik) címmel. A cikkeket címük és rövid tartalmi kivonatuk orosz és angol nyelvű fordításával egészítik ki. Az intézet fennállása óta végzett tudományos kutatások összefoglalójának tekinthető az „Izotópkémiai kutatások” című kiadvány (Budapest, 1969.); az alkalmazott és fejlesztési kutatásokat pedig az „Izotóptechnikai kutatások” c. könyv foglalja össze (Budapest, 1972.). Kémiai jellegű alapkutatási eredményekről nagyobb lélegzetű összefoglalókat a „Kémia újabb eredményei” c. sorozatban publikálnak.

AZ MTA KÍSÉRLETI ORVOSTUDOMÁNYI KUTATÓINTÉZETE

1083 Budapest, Szigony u. 43.

Az intézet igazgatója: *Stark Ervin*, az MTA levelező tagja.

Igazgatóhelyettes: *Deák Gyula*, a kémiai tudományok doktora.

A Kormány 1952-ben határozta el az MTA Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézet megalapítását, és a következőkben határozta meg az intézet feladatát: az orvostudományok fejlődését elősegítő alapvető kérdések kutatása, különösképpen a kísérletes morfológia, élettan, kórélettan, biokémia, farmakológia és gyógyszerkémia területén felmerülő, gyakorlatilag jelentőséggel bíró elméleti kérdések megoldása. Az intézet feladata: a magas szakmai képesítésű és ideológiailag jól felkészült káderek kiképzése és továbbképzése is.

A határozat alapján az MTA a fokozatos fejlesztés elvét szem előtt tartva 1954-ben 14 fővel létrehozta az intézet osztályait, egyetemi tanszékeken. Ennek célja az volt, hogyha szűk keretek között is, kialakuljon a kutatók olyan kis csoportja, mely a felfejlesztendő személyi állománynak megvalósulásakori magyát jelenti és lehetőséget nyújt a tematikák kialakítására valamint a szükséges módszerek fokozatos megteremtésére.

Eredetileg négy tudományos osztály került megszervezésre. Az intézet később a Mikrobiológiai osztállyal bővült. Utóbbi a továbbiak folyamán önálló kutatócsoporttá alakult. Átszervezés folytán az Antibiotikum kutatási osztály is kivált az intézetből. Az intézet önálló épülete 1964-ben készült el.

Az intézet alapokmányából adódó kutatási feladata az élő szervezet működését biztosító alapvető törvényszerűségek tanulmányozása azzal a céllal, hogy felismeréseit az ember egészségének megóvása vagy az egészség helyreállítása érdekében közvetlenül vagy közvetve a gyógyítás szolgálatába állítsa. A szervezet egyes folyamataira az állandóság és a szükségletekhez való gyors alkalmazkodóképesség jellemző. Azok a mechanizmusok, amelyek rendkívül pontosan szabályozzák az egyes életfolyamatokat, kóros körülmények között megbomlanak. A hibás működés pedig csak akkor érzékelhető, ha tudjuk, hogyan működnek normálisan a szabályozó mechanizmusok, hogyan valósítja meg a szervezet az életfolyamataira jellemző érzékeny és dinamikus egyensúly állapotát. A kutatómunka ezen alapvető problémák egyes kérdéseinek tisztázására irányul.

Az intézet fő tevékenysége: a belsőválasztású mirigyek működését szabályozó mechanizmusok kutatása, illetve e mirigyek termékei (hormonok) hatásának és hatásmódjának elemzése. — A sejtszaporodás és a sejtek munkavégzésének kutatása. — A vér- és nyirokkeringés szabályozásának vizsgálata. — A biológiailag aktív vegyületek kémiai szerkezete és gyógyszer-tani hatása

közötti összefüggés tanulmányozása. Ezek a kutatások az országos távlati tudományos kutatási tervben megfogalmazott „Az életfolyamatok szabályozásának mechanizmusa (bioreguláció)” és a „Biológiailag aktív vegyületek kutatása” c. főirányhoz kapcsolódnak.

A kutatási kapacitás kisebb hányadát az alábbi kérdések kutatására fordítják: A hasnyálmirigy működésének és nedvkeringésének humorális szabályozása. — Sejtmembránok glycolipid és glycolipoprotein összetételének vizsgálata. — A kémiai ingerületátvitel tanulmányozása a központi idegrendszerben.

„A biológiailag aktív vegyületek kutatása” c. főirány keretében a központi idegrendszerre ható szerek kutatásával, ezen belül új antikonvulzív hatású vegyületek előállításával és vizsgálatával foglalkoznak.

Az intézet tudományos tevékenységének legfontosabb eredményei az alábbiakban foglalhatók össze:

A belsőelválasztású mirigyek működését tanulmányozva megállapítást nyert, hogy az agyalapi mirigy és a mellékvese már a magzati élet korai szakában működőképes, ami mind a magzat méhen belüli fejlődése, mind a terhesség élettana szempontjából gyakorlati jelentőségű is lehet; a magzati mellékvese főtális zónájának fenntartásában, legalábbis a terhesség első felében, az emberi koriogonadotropinnak meghatározó szerepe van; az agyalapi mirigy adrenokortikotrop hormont (ACTH) termelő sejteinek egy bizonyos ideig automáciája van; egyes megterhelő ingerek az ACTH elválasztást a hipotalamusz hiányában is serkenteni tudják; a gamma-aminovajsav szerepel az ACTH-elválasztást szabályozó ideghálózat ingerületátvivő anyagai között; az agyalapi mirigy mellő lebenyének működését élőben kimutatott tuberoinfundibuláris idegsejtek szabályozzák; az ACTH extraadrenális úton növeli a petefészek vérellátását és bizonyos körülmények között a hormontermelését is befolyásolja; a sejt egyes részecskéi, amelyekről korábban úgy tudták, hogy elsősorban a szervezetet károsító anyagcsere termékek megemésztését szolgálják, a hormontermelő szervekben, részt vesznek a sejtek specifikus működésében is.

A nyirokkeringés élet- és kórtanának vizsgálata során megállapították, hogy a hasnyálmirigy kivezető csöveinek elzárása vagy az exokrin mirigyállomány felszínaktív anyagokkal való károsítása során a nyirokkeringés elszállítja a szövetközéből az oda kijutott enzimeket és ezáltal a parenchyma károsodását csökkenti (biztonsági szelep funkció), a mirigyállomány önmérsztődése során viszont a nyirokkeringés biztonsági szelep funkciója nem érvényesül; a szintetikus polimetakrilsav a nyirokcsomókból elvezető nyirokereken keresztül indirekt úton, a lépből pedig közvetlenül juttatja a tartalék nyiroksejteket a vérkeringésbe.

A központi idegrendszerre ható szerek vizsgálatában megállapították:

az intézetben először szintetizált egyes izokinolinonvázis vegyületek az anti-konvulzív hatású anyagok új csoportját képviselik és az epilepsziát utánzó állatkísérletes modellben a kóros állapotot előnyösen befolyásolják. — A korábbi években egy sor olyan új vegyületet készítettek, amelyek közül néhány gyógyszer formájában jelent meg. Ilyen a gyomorfekély gyógyításában használt Gastrixon, vagy az értágító hatású Mydeton és a légzőközpontot serkentő Spiractin.

Az intézet publikációs tevékenységét az 1954–64, az 1965–69 és az 1970–72 között megjelent bibliográfiai füzetekben adták közre.

AZ MTA KÖZPONTI FIZIKAI KUTATÓINTÉZETE

1121 Budapest, Konkoly-Thege út.

Az intézet igazgatója: *Pál Lénárd*, az MTA rendes tagja.

Tudományos igazgatóhelyettesek: *Kiss Dezső*, a fizikai tudományok doktora; *Vasvári Béla*, a fizikai tudományok kandidátusa;

Szabó Ferenc;

Sándory Mihály, a műszaki tudományok kandidátusa.

Ügyvezető igazgató: *Doleschall Sándor*, a műszaki tudományok kandidátusa.

A Központi Fizikai Kutató Intézet létrehozását a Magyar Tudományos Akadémia Elnökségének 1950. július 7-i határozata rögzítette, majd a Népgazdasági Tanács 495/25/1950. sz. határozata hagyta jóvá. Az intézet 1950. szeptember 1-ével alakult meg.

Az alapító oklevél szerint az intézet a fizikai kutatások területén alap-, alkalmazott kutatásokat, valamint fejlesztő-tevékenységet folytat; kutatási eredményeit a népgazdaságban ipari kapcsolatai révén hasznosítja; közreműködik a felsőfokú szakemberképzésben.

Az intézet 1958-ig a Magyar Tudományos Akadémia felügyelete alatt működött, 1958-tól 1967-ig az MTA és az Országos Atomenergia Bizottság közös irányítása mellett fejtette ki tevékenységét. 1967 óta ismét az MTA látja el az intézet felügyeletét.

Fejlődésének első szakaszában, 1950-től 1955-ig, az intézet alapvető feladata volt korszerű kísérleti bázis létrehozása a fizikának hazánkban művelhető legtöbb ágában. A második szakaszt (1956–1959) az jellemzi, hogy a korábban tisztán fizikai kutatásokkal foglalkozó intézetben más tudomány-

ágak – magkémia, elektronika, reaktorkutatás – szervezett művelése is megkezdődött. A kutatóreaktor széleskörű hasznosíthatósága több új kutatási program megkezdését eredményezte a neutronfizika, a magkémia, a reaktorfizika, a szilárdtestfizika stb. területén. Az intézet fejlődésének harmadik szakaszában (1960 óta) a kutatómunka jellege fokozatosan megváltozott. A korábban főleg alapkutatással foglalkozó kutatóintézet alap- alkalmazott- és fejlesztő-kutatást végző, továbbá bizonyos kísérleti gyártási feladatokat is ellátó kutatóközponttá vált.

A kutatómunka hatékonyságának növelésére az intézet széleskörű tudományos együttműködést alakított ki hazai és több tekintélyes külföldi intézettel. Mind többször megvalósul az együttműködés legfejlettebb változata, a közös kutatás is.

A legutóbbi évek tevékenységét már jelentősen befolyásolták az országos viszonylatban kiemelt kutatási feladatok tervei. Az intézet több országos és főhatósági szinten kiemelt komplex tudományos kutatási program végrehajtásában vesz részt, a „Szilárdtestek kutatása” főiránynak pedig koordináló intézete is.

Az intézet jelenleg négy fő kutatási feladatkörre koncentrálja erőfeszítéseit. Ennek megfelelően négy fő kutatási szervezeti egységre tagolódik, amelyek a következők: részecske- és magfizikai kutatások területe; szilárdtestkutatások területe; atomenergia kutatások területe; mérés- és számítástechnikai kutatások területe. Külön szervezeti egységet alkotnak a műszaki, gazdasági és igazgatási feladatokat ellátó központi szervek és egységek.

A *részecske- és magfizikai kutatások* területén a vizsgálatok egy része a nagyenergiájú részecskék közötti kölcsönhatások mechanizmusának tisztázására, az elemi részecskék belső szerkezetének feltárására, valamint a kozmikus sugárzás asztrofizikai vonatkozásainak tanulmányozására irányulnak. Ez utóbbi kapcsolódik a szocialista országok űrkutatási együttműködéséhez, az INTERKOZMOSZ munkájához. A kisenergiájú magfizikai kutatások célja az atommagok szerkezetének, a magokban lejátszódó folyamatok dinamikájának, a nukleáris ütközések során létrejövő kölcsönhatásoknak mélyebb megismerése. Ennek érdekében tanulmányozzák a magreakciókat, a sugárzási folyamatokat és a maghasadást kísérő jelenségeket.

A részecske- és magfizikai kutatások látszólag nem elégítenek ki közvetlen gazdasági igényeket, azonban az intézet fennállásának első 20 éve során elsősorban a magfizika területén folytatott elméleti és kísérleti munka hozta létre azt a hatékony kutatói szemléletet és kísérleti gyakorlatot, amely alapul szolgált a legnagyobb hazai eredmények eléréséhez. Ez a tevékenység kapcsolta be a hazai fizikai kutató munkát a tudományos élet nemzetközi vérkeringésébe, és segítette elő az igényes műszergyártási, mérés-technikai és számítástechnikai eljárások meghonosodását. A kémiában, a szilárdtestfiziká-

ban, a biofizikában, a gyógyászatban, az ipari kutatásban és a termelés különböző ágazataiban egyre nagyobb szerephez jutnak az intézetben kidolgozott különféle magfizikai módszerek.

A részecske és magfizikai kutatásokhoz kapcsolódva intenzív munka folyik a sugárforrások, részecske-detektorok és nukleáris mérés-technikai módszerek továbbfejlesztése érdekében, ezek hasznosítására az ipari analitika, a biológiai kutatások, a gyógyászat, az ipari folyamatszabályozás területén és más alkalmazásokban.

A *szilárdtestek kutatása* területén alap-alkalmazott- és fejlesztő-kutatások folynak a szilárd anyag sajátosságait meghatározó atomi kölcsönhatások felderítésére és a szilárd anyagok gyakorlati hasznosításának elősegítésére.

Négy fő kutatási tárgykör alakult ki: fémfizikai kutatások; mágneses kutatások, memóriakutatások; optikai kutatások.

A szilárdtestkutatások az anyagok mágneses tulajdonságainak vizsgálatával kezdődtek 1953-ban. A kutatóreaktor megindulásával új lehetőség nyílt a mágneses jelenségek fundamentális törvényszerűségeinek feltárására.

Szorosan kapcsolódnak a mágneses kutatásokhoz a memória-anyagok előállítására irányuló kutatások. A hazai igényeknek, a várható fejlődésnek és az intézet hagyományainak és jellegének megfelelően a mágneses vékonyréteg tárolók, elsősorban a buborektárolók, továbbá a félvezető és optikai tárolók, valamint az amorftárolók fejlesztésére irányulnak.

Jelentős nemzetközi sikereket eredményeztek az elméleti szilárdtestfizikai kutatások, a két fém közötti vékony szigetelő rétegben elhelyezkedő mágneses atomok hatásának vizsgálatában, a mágneses szerkezeti átalakulások (fázisátalakulások) elméletében, valamint a fémek elektronszerkezetének tanulmányozásában. A fémfizikai kutatások fő célja a gyakorlati alkalmazások szempontjából is fontos alapjelenségek elméleti és kísérleti vizsgálata ötvözetekben, továbbá egyes ipari—technológiai műveletek (oxidáció, dezoxidáció, dekarbonizáció, hidegalakítás) elemi folyamatainak megismerése. A kutatások egyik súlypontja a mikroötvözők hatásának vizsgálata, a másik a fém—gáz rendszerek tanulmányozása.

Kiemelkedő gyakorlati sikerként említhető meg az intézetben kifejlesztett neutrongenerátoros oxigénmeghatározási módszer. A dunaiújvárosi acélműben felállított neutronaktivációs expressz-analitikai berendezés, amelyet az oxigéntartalom gyors meghatározása révén az acélgyártás vezérlésére használnak, igen jelentős gazdasági eredményt, komoly technológiai előrelépést biztosít.

Az elmúlt években a kutatások fokozatosan kiterjedtek a nem mágneses fémekre, elsősorban a hazai ipar szempontjából fontos rézre és alumíniumra és évenként sok száz milliós termelési tevékenységet érintenek. Értékes eredmények születtek az idegen anyagok hatásának felderítésében és ezeket az ipar sikerrel hasznosítja.

Az optikai kutatások célja az anyag és a nagy intenzitású elektromágneses tér kölcsönhatásainak elméleti és kísérleti vizsgálata. Ezen a téren nemzetközileg is kiemelkedő eredmények születtek a többfotonos fotoeffektus és ionizáció törvényszerűségeinek feltárásában a moszkvai Lebegyev Fizikai Intézettel való szoros együttműködésben. Hazánkban az első lézer-fényforrást a KFKI kutatói hozták létre. A legújabb eredmények közül ki kell emelni az optikai tárolók, speciális új lézer-típusok (Cd-ion lézer, YAG-lézer) létrehozását, a nagy intenzitású és rendkívül rövid ideig tartó lézerimpulzusok előállítását, a lézer-fény műszaki és orvosi alkalmazására tett lépéseket.

Új kutatási program indult a folyadékkristályos állapot vizsgálatára és ezen anyagok sajátosságait felhasználó speciális kijelzőeszközök készítésére.

Az *atomenergia kutatások* területén nagy nemzetközi hatást váltottak ki azok az elméleti és kísérleti eredmények, amelyek a reaktorok nukleáris zajának (a neutron-sűrűség statisztikai ingadozásainak) természetét tisztázták.

Az atomenergia-kutatások másik jelentős bázisát a helyi tervezésű kritikus rendszerek, az úgynevezett zéróreaktorok képezték. E berendezések kifejlesztése során olyan jelentős eredmények születtek az intézetben, hogy a KGST ajánlása nyomán itt nemzetközi kutatóbázis is jött létre. A kutatások középpontjában a nyomottvízes atomerőművi reaktorok fizikai magatartásának precíz leírására szolgáló programrendszer kidolgozása áll. 1972-ben megépült a ZR-6 jelű kritikus rendszer. Ezzel a KGST országok ide delegált kutatógárdája intenzív és eredményes munkát végez.

A hazai energia-program megvalósításához tartozik – és egyszersmind KGST feladat is – a VVER-1000 típusú reaktorok hőtechnikai (termohidraulikai) problémáinak elméleti és kísérleti vizsgálata.

A sugárvédelmi kutatások keretében hangsúlyozott fontossága van a létesítendő hazai atomerőművek környezetvédelmi kérdéseinek.

A *mérés- és számítástechnikai kutatások* területén a sokcsatornás analizátorok építésében és üzemeltetésében szerzett sokéves tapasztalat vezetett az intézet egyik legkiemelkedőbb eredményéhez, a TPA típusú univerzális kisszámítógép-család létrehozásához és jelentős számban történő rendszeres előállításához. Ezeket a gépeket ma már majdnem minden szocialista országban használják, mégpedig a népgazdaság legkülönbözőbb területein, igen változatos jellegű feladatok megoldására. A TPA kisszámítógépeket a Kőbányai Gyógyszergyárban a gyógyszer-hatásmechanizmusok vizsgálatára, az építőiparban tervezési célokra, az ORION Rádiótechnikai Gyarban adatátviteli láncok tervezésére, az MTA Pszichológiai Intézetében idegéletteni és reakcióidő vizsgálatokra, egyetemeken, főiskolákon szakemberképzésre használják. A TPA kisszámítógépek jelentősen növelik a nagyobb számítógépek hatékonyságát.

A kisszámítógépet is tartalmazó mérő, adatgyűjtő és adatfeldolgozó

rendszerek és ezek hardware- és software-elemeinek kutatása, fejlesztése és az eredmények gyakorlati hasznosítási tapasztalata mutatkozik meg a Duna-menti Hőerőművek részére készült komplex adatgyűjtő és folyamatellenőrző rendszer megalkotásában.

A TPA-típusú kisszámítógépekből sok működik különböző külföldi kutatóintézetekben. Az intézet aktívan résztvesz a szocialista országok közötti együttműködésben, amely a mini-számítógépek egységes rendszerét (MSZR) hivatott létrehozni.

A mérés- és számítástechnikai kutatási terület legújabb fejlesztési eredménye: a CAMAC modul rendszer létrehozása, amelynek segítségével – szabványos elemekből – igen sokféle számítástechnikai és adatfeldolgozási feladat oldható meg.

A software területén a nagy és középgepek üzemeltetése, a rendszer-technikai szimuláció, az adatgyűjtési (INDAC) rendszerű software és az operációs rendszerek kutatása és kifejlesztése jelent nemzetközileg is elismert eredményt.

Az intézetben vezették be elsőként hazánkban a számítógépes szakirodalom-figyelő rendszert, amely a nemzetközi fizikai, kémiai, számítástechnikai és atomenergetikai adatbankok feldolgozásán alapul.

Az intézetben folyó kutatások eredményeit rendszeresen ismertetik a hazai és nemzetközi szakközönség előtt tudományos előadásokon és konferenciákon. Az elhangzó előadások anyagait, szükség szerint idegen és magyar nyelven jelentetik meg. A kutatási eredmények első publikálása idegen nyelven a „Preprint–KFKI” kiadványban történik, amely az igényeknek megfelelően kerül kibocsátásra. Évente egyszer, a tárgyévben megjelent publikációkról ad rendszeres tájékoztatást a „List of Publications”. Szintén évente egyszer jelenik meg angol- és orosz nyelven a „KFKI Évkönyv”, amely általános tudományos tájékoztatást ad az intézetről.

AZ MTA KÖZPONTI KÉMIAI KUTATÓINTÉZETE

1025 Budapest, Pusztaszeri út 59/67.

Az intézet igazgatója: *Holló János*, az MTA levelező tagja.

Tudományos igazgatóhelyettesek: *Lengyel Sándor*, a kémiai tudományok doktora;

Ötvös László, a kémiai tudományok doktora.

Az intézet kémiai kutatások végzésére 1952-ben létesült. Az alapító oklevél az intézet feladatát a következőkben jelölte meg: „Alapvető kémiai

kutatások végzése, különös tekintettel azokra a kémiai kutatási feladatokra, amelyek nagyobb felszerelést igényelnek és ezért egyetemi stb. intézményekben nem végezhetők". Az intézet munkája ténylegesen 1954-ben indult meg. Az intézet 1962-ben foglalta el központi telephelyét.

A kutatás a fizikai-kémia és a szerveskémia területén indult meg az alábbi irányokban: reakciókinetika és katalízis; makromolekuláris kémia; szerveskémiai reakciók mechanizmusa; kémiai anyagszerkezeti kutatás. A tematika központi célkitűzése a kémiai szerkezet és a reakcióképesség közötti összefüggések tanulmányozására irányult. A vizsgálatokban jelentős szerepet tölthettek be a magkémiai alap- és alkalmazott kutatások, amelyekből az alapkutatás az Izotóp Intézet megalakulásával oda került át. 1966-ban a Sztereokémiai Kutatócsoport, 1973-ban pedig a Kémiai Szerkezeti Kutató Laboratórium egyesült az intézettel. Ezáltal a szerveskémiai és a kémiai anyagszerkezeti kutatás új irányokkal és módszerekkel bővült. Az intézet 1969-től kezdve fokozatosan kapcsolódott be az országosan kiemelt főfeladatok kutatásába. Tevékenységében egyre nagyobb szerepet játszik az iparfejlesztést szolgáló, alapkutatási jellegű külső megbízások teljesítése.

Az intézet a fentiekben jellemzett kutatási irányoknak megfelelő tudományos osztályokra tagozódik.

Az intézet elsősorban az alábbi kutatási irányokban fejti ki tevékenységét:

Biológiai aktív vegyületek kutatása (országos és tárcaszintű kiemelt kutatási főirány). A kutatások az alábbi témákat ölelik fel: Metabolizmus és molekulárfarmakológiai vizsgálatok. – Biopolimereken végbemenő reakciók mechanizmusának és sztereokémiájának vizsgálata. – Biopolimerek elektron- és térszerkezetének vizsgálata. – Gyógy- és növényvédőszer hatású heterociklikus vegyületek előállítása és átalakulási reakciók vizsgálata. – Természetes szervesanyagok szintézise (prosztanoidok és flavonoidok). – Biológiai aktív vegyületek szerkezetének vizsgálata nagy műszerekkel.

Szénhidrogén-(petrol)-kémiai kutatások (akadémiai főosztályszintű kiemelt kutatási főirány). Katalitikus és reakciókinetikai vizsgálatok terén: Szénhidrogének C–C ill. C–H kötése, heterogén-katalitikus átalakulásainak vizsgálata. – Szénhidrogének és származékaik homogén oxidációjának és hidrogénezésének vizsgálata.

Makromolekuláris kémiai kutatások (intézeti kiemelt kutatási irány): Homogén és heterogén fázisú polimerizáció kinetikájának és mechanizmusának vizsgálata. – Polimerek termikus termooxidatív és fotokémiai degradációjának és mechanizmusának vizsgálata. – Polimer oldatok fizikai-kémiája.

Kémiai anyagszerkezeti kutatások: Molekulaszerkezet kutatások gázfázisban, szilárdfázisban és oldatban, optikai spektroszkópiai, rádió-spektroszkópiai, röntgendiffrakciós, tömegspektrometriás, gázelektrodiffrakciós és kvantumkémiai módszerekkel. – Folyadékok szerkezetének vizsgálata.

Elméleti és fizikai szerveskémiai kutatások: Szerves reakciók mechanizmusának vizsgálata. — Térszerkezet és reaktivitás összefüggéseinek vizsgálata.

Az intézetben teremtették meg hazai viszonylatban a radioaktív szerves vegyületek kémiájának alapjait mind a szintetikus kémia, mind az izotóp-analízis területén. Új módszereket és eljárásokat fejlesztettek ki, amelyek önálló tudományos értékük mellett széleskörű alkalmazást nyertek biokémiai, orvosi, mezőgazdasági és gyógyszeripari kutatásokban. Több hasznosításra került szabadalom is született.

Magyarországon az intézetben indultak meg a bioorganikus kémiai kutatások, melyek kapcsán kvantitatív összefüggéseket állapítottak meg egyes enzimek, továbbá a DNS, valamint a reagáló vegyületek szerkezete és reaktivitása között.

A sztereokémiai kutatások kiemelkedő eredménye a szkopolamin iparilag megvalósított totálszintézise.

Az intézet honosította meg a műszeres szerves molekulaszervezet-vizsgálatok csaknem valamennyi módszerét.

A heterociklusos kémia területén új gyűrűzárási elvet fejlesztettek ki. Ennek alkalmazásával számos, eddig nem ismert heteroaromás gyűrűrendszer szintetizáltak, melyek származékai közül több gyógyhatású anyagként került szabadalmazásra. A hazai szénhidrátkémiai hagyományok folytatásaként több új, biológiailag aktív szénhidrát származék előállítására került sor.

A nemesfém katalizátorokon (Pt, Pd és Ni) vizes fázisban végbemenő kontaktkatalitikus hidrogénezés mechanizmusának vizsgálata során megállapították, hogy gyökös és ionos mechanizmus létezik.

Szénhidrogének folyadékfázisú oxidációjának reakciókinetikai vizsgálata terén kidolgozták és alkalmazták a termékképződés szekvenciájának meghatározási módszerét. Eljárást dolgoztak ki a folyamatok matematikai modellezésére és összefüggést kaptak telítetlen szénhidrogének epoxidációra való hajlama és szerkezete között.

Különböző szénhidrogén átalakulások vizsgálata során alapvető összefüggéseket állapítottak meg a természetes és mesterséges zeolit-származékok felépítése és aktivitása között; a szigetelőkatalizátoroknak ennél a legfőbb típusánál a hatásmechanizmus egy sor alapvető kérdését tisztázták.

A makromolekuláris kémia területén kidolgozták a polimerizáció és kopolimerizáció forró gyök elméletét, amit kísérletileg is igazoltak. Az elmélet — a polimerizációs folyamatokon túlmenően — a nem-boltzmanni energia-eloszlású anyagi láncok általános elméletének tekinthető, és ellentmondás mentesen szintetizálja a láncreakciók elméletének két korábbi határesetét, az anyagi láncok és az energialáncok elméletét. A polimerek degradációjának területén, valamint a kémiai szerkezet és a gyökös reakcióképesség összefüggéseinek vizsgálatában is jelentős eredményeket értek el.

Az anyagszerkezetkutatás terén kiemelkedő eredmény a tömegspektrometria és a gázelektron-diffrakció meghonosítása és alkalmazása szerves, elemorganikus és komplex vegyületek szerkezetének vizsgálatára, továbbá a röntgendiffrakciós folyadékszerkezetkutatás hazai megvalósítása és az elektron-diffrakció alkalmassá tétele víz és más folyadékok szerkezetének a vizsgálatára.

AZ MTA MATEMATIKAI KUTATÓINTÉZETE

1053 Budapest, Reáltanoda u. 13–15.

Az intézet igazgatója: *Fejes Tóth László*, az MTA rendes tagja.

Tudományos igazgatóhelyettes: *Schmidt Tamás*, a matematikai tudományok doktora.

Az intézet 1950-ben alakult meg az MTA Alkalmazott Matematikai Intézete néven azzal a céllal, hogy szoros kapcsolatot teremtsen az elméleti matematikai kutatások és a gyakorlat között.

A matematika alkalmazásaival kapcsolatban az a tapasztalat alakult ki, hogy a gyakorlatban felmerülő problémák megoldása mellett elengedhetetlenül szükséges a tervszerű és rendszeres elméleti kutatómunka. Ez a felismerés vezetett 1955-ben az intézet átszervezéséhez, amely azóta az MTA Matematikai Kutatóintézete néven működik.

Az intézet feladata: alapkutatások folytatása a matematika különböző ágaiban; a matematika alkalmazásai révén más tudományok és a népgazdaság fejlődésének elősegítése; a matematika és alkalmazásai elvi kérdéseinek tanulmányozása; a matematika oktatásának időszerű kérdéseivel való foglalkozás.

Az intézet tudományos osztályai: a Matematikai logikai és halmazelméleti; az Algebrai; a Komplex függvénytani; Differenciálegyenletek; az Approximációelméleti; a Topológiai; a Valószínűségszámítási; az Információelméleti; a Matematikai statisztikai osztály. — Csoportjai a geometria, az operációkutatás, a didaktika terén folytatnak kutatásokat, egy témafelelős a matematika történetét műveli. Ez utal a kutatási irányokra, amit azzal kell kiegészíteni, hogy a geometriában a diszkrétgeometriai vizsgálatok a legjelentősebbek, és több osztály foglalkozik még valós függvénytannal, számelmélettel, gráfelméleti és kombinatorikai vizsgálatokkal. Az intézetben folyó kutatások az országos távlati tudományos kutatási tervben előírt főirányoknak felelnek meg.

Az intézetnek szinte valamennyi részlege jelentős tudományos eredményeket ért el.

Nagy sikerrel alkalmazták topológiai problémák megoldására az utóbbi években kialakult axiomatikus halmazelméleti módszereket. Megmutatták, hogy összeegyeztethető a halmazelmélet szokásos axiómaival egy, a kontinuumnál nagyobb számosságú, öröklődően szeparábilis Hausdorff-tér létezése.

Az algebrai kutatások legkiemelkedőbb eredményeit a csoport- és félcsoportelméletben, az univerzális algebraik, a hálók és részben rendezett algebrai struktúrák, valamint gyűrűk és radikálok vizsgálatában érték el.

A komplex függvénytanban a Riemann-féle zéta és a Dirichlet-féle L függvények gyökeinek eloszlására vonatkozó eredmények váltottak ki nemzetközi elismerést.

A differenciálegyenletek területén kiemelkedő munkák foglalkoznak az elliptikus típusú hullámegyenlettel és az ezzel kapcsolatos peremérték-problémákkal, saját értékbecslésekkel, a variációszámítás direkt módszereit használva fel.

Igen jelentősek a racionális törtfüggvényekkel való approximáció terén elért eredmények, valamint az egyoldali polinom-approximáció konvergenciasebességének vizsgálata.

Nemzetközi visszhangot keltettek az ortogonális sorok erős szummációjának bevezetése és azok általánosításai.

A topológiában nemzetközi érdeklődést váltott ki a szintopogén terek felfedezése és elméletének kidolgozása. Jelentősek az ún. iránydimenzióra vonatkozó kutatások.

Kiemelkedő eredményeket értek el a valószínűségszámítás számelméleti alkalmazásaiban, kivizsgálva az additív számelméleti függvények statisztikus tulajdonságait, és megadták a Linnik-féle nagy szita legáltalánosabb formáját. Több jelentős vizsgálat folyt az alakfelismerés statisztikai problémái terén.

Az információmennyiség mértékszámaira, az információelmélet statisztikai alkalmazásaira és a keresés elméletre vonatkozó ma már klasszikussá vált eredményekhez csatlakozik újabban az informativitás-mértékszámok általános elméletének kidolgozása. Sikerült tisztázni, hogy több információforrás kódolásánál azok korrelált volta mennyiben használható ki.

Igen jelentősek a matematikai statisztikában a hipotézisvizsgálat nem paraméteres módszerei, a szekvenciális analízis és a kísérletek tervezése terén folytatott kutatások.

A diszkrét geometria legjelentősebb eredménye a legsűrűbb gömbelhelyezés problémájának megoldása a hiperbolikus térben.

Nemzetközi érdeklődést keltettek az ókori görög matematikára vonatkozó kutatások.

Az intézet kiadványai:

Az Akadémiai Kiadó gondozásában, az intézet által szerkesztett „Studia Scientiarum Mathematicarum Hungarica” c. orosz, angol, francia és német nyelven 1966 óta évente 4 füzetben megjelenő folyóirat.

„Tájékoztató az MTA Matematikai Kutató Intézetének Szerződéses Munkáiról”, megjelenik 1974 óta évente 2–3 füzetben.

„Preprint of the Mathematical Institute of the Hungarian Academy of Sciences”, megjelenik 1971 óta.

AZ MTA MEZŐGAZDASÁGI KUTATÓINTÉZETE

2462 Martonvásár

Az intézet igazgatója: *Rajki Sándor*, a biológiai tudományok doktora.

Ügyvezető igazgató: *Biacsi Imre*.

Az intézet, illetve annak első jogelődje 1949. június 8-án létesült a Földművelésügyi Minisztérium új kutatóintézeteinek sorában, Agrobiológiai Intézet néven. Kezdetben a részben helyreállított martonvásári volt Dreher kastély, valamint a kastélyt övező park és környéke 100 hektáros területét mondhatta a magáénak, de hamarosan elfoglalhatta a rekonstruált martonvásári „nagy” és „kis” kastélyt.

Az intézet jelenlegi profilja az első jogelőd profilja fejlesztésének az eredménye. Az Agrobiológiai Intézet profiljának lényegét az elmélet és a gyakorlat egységének megvalósítására irányuló törekvés, az alap- és alkalmazott növénybiológiai (genetikai, élettani, nemesítési és vetőmagelőállítási) kutatások harmonikus ötvöződése képezte.

A negyvenes évek legvégén és az ötvenes évek elején többször átszervezték az intézetet. Az Agrártudományi Egyetem erdőháti Tangazdaságát mint kísérleti gazdaságot 1950. október 3-án csatolták az intézethez. A Magyar Tudományos Akadémiához 1953-ban kerültek át és azóta hívják az MTA Mezőgazdasági Kutatóintézetének ill. az MTA Mezőgazdasági Kutatóintézete Gazdaságának.

Saját, szovjet és amerikai tapasztalatok alapján 1955/56-ban alakították ki az intézmény (intézet és gazdaság) profil koncepcióját a specializálás, valamint az erők koncentralása, továbbá a tudományos felfedezések és a gyakorlati alkalmazásuk közötti idő lerövidítése érdekében. Ez főként búza és ku-

korica alap- és alkalmazott kutatásokat foglalt magában, az intézetnek és kísérleti gazdaságának olyan egységét, amely a magyar mezőgazdaság két legfontosabb szántóföldi növényén, a búzán és a kukoricán végzendő komplex kutatások egész körét reprezentálja, a genetikai és élettani alapkutatásoktól a vetőmagig és a vetőmag használatára vonatkozó termelési-technikai javaslatok kidolgozásáig. Ez a koncepció több lépcsőben, a hatvanas évek végére valósult meg.

Az intézet tudományos osztályai: Növénybiokémiai és fiziológiai osztály, Növénygenetikai osztály, Növénynemesítési osztály, Növénytermesztési osztály. (Az intézet kísérleti gazdaságának ismertetését lásd az MTA Mezőgazdasági Kutatóintézetének Gazdasága címszó alatt.)

Az intézményben folyó kutatások a bioreguláció és a talajtermékenység országos szintű, a kenyérgabona és a takarmánygabona Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium tárca szintű és a növényi fehérje MTA főosztályi szintű kutatási főirányok megoldását szolgálják.

A hibridkukorica nemesítésében érte el a martonvásári kutatóintézmény első hazai és nemzetközi sikereit, még az ötvenes években. Azóta a kukoricánemesítéshez eredményességben mindinkább felzárkózik az árpá-, valamint a búzánemesítés, a növénytermesztési kutatás, és nem utolsósorban, a genetikai és élettani alapkutatás.

Az intézményben nemesített vagy fenntartott fajták és hibridek vetőmagjával volt az elmúlt néhány év átlagában bevetve az ország kukorica vetésterületének háromnegyede, a búzáéknak fele, az árpáéknak kétötöde. A martonvásári hibridkukorica és az intézet által meghonosított krasznodári Bezostaja 1 őszi búzafajta, valamint az eredményes termesztésük érdekében az intézetben kidolgozott agrotechnikai eljárások gyakorlati alkalmazása alapvetően hozzájárult a magyar kukorica és búza termésátlagok megkétszereződéséhez az elmúlt rövid másfél évtizedben.

A saját kutatások, valamint a hazai és a nemzetközi kooperáció együttes fejlesztése révén állja az intézmény az országhatáron belül és kívül érvényesülő versenyt. A nemzetközi növénynemesítési kooperációnak és ezzel együtt a martonvásári vetőmag exportjának a közvetlen haszna is jelentős. Így pl. a Mais Angevin Hodée kooperációban előállított Anjou 210 hibridkukorica nyugatnémet exportjával fedezett devizahitel képezte az anyagi forrását az intézet kísérleti gazdaságában a vetőmagelőállító üzem rekonstrukciójához szükséges 290.000 dollár értékű import gépek beszerzésének. Említést érdemel, hogy a kanadai fitotron-berendezésekért járó mintegy félmillió dollár kifizetésével egyidőben, kereken félmillió dollárért martonvásári nemesítésű hibridkukoricát exportáltak az Amerikai Egyesült Államokba.

A növény és környezete viszonyának egzakt-tudományos megismerésére irányuló és az intézet szellemi és anyagi erejének nagyobb felét lekötő gene-

tikai és élettani alap kutatás (járóvizáció—biokémia, ősziesítés-, hibridbúza- és aneuploidgenetika, virágzásbiológia, minőség-, betegségrezisztencia, valamint hideg- és fagyűrőképeség genetikai és élettani) eredményeit mind az öt kontinensen ismerik. Az ősziesítés-genetikai kutatás egyik konklúziója volt — a fejlődés megalapozása érdekében — egy fitotron létesítésének szükségessége Martonvásáron.

Az 1972 végén üzembe helyezett martonvásári fitotronban a genetikusok először megtanulják szimulálni a természetet — azt tehát, amit és ahogyan a genetikus fitotron nélkül alkothat — annak érdekében, hogy azután megpróbálhassák jobban csinálni, mint a természet.

AZ MTA MIKROBIOLÓGIAI KUTATÓCSOPORTJA

1529 Budapest, Pihenő út 1.

A kutatócsoport igazgatója: *Földes István*, az orvostudományok doktora.

Megbízott igazgatóhelyettes: *Jókay István*, az orvostudományok kandidátusa.

A kutatócsoport 1963. október 1-én létesült az MTA Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézetének 1960 márciusában alakult Mikrobiológiai osztályából. A kutatócsoport 1974-ben radioaktív izotóp laboratóriumot és egyéb szolgáltató helyiségeket magában foglaló jelentős új létesítménnyel bővült.

Az intézmény tevékenységi köre: mikrobiológiai és immunológiai alap kutatások végzése. Ez a profil az intézmény alapítása óta változatlan, de a kutatási témák arányai az idők folyamán lényeges fejlődésen mentek keresztül. Míg az intézmény működésének első tíz évében főleg a mikrobiológiai — ezen belül elsősorban a mycobacteriológiai — kutatások és a mikrobiális fehérje-szintézis vizsgálatára irányuló kutatások voltak meghatározó jellegűek, addig 1972 óta mindinkább a virológiai (ezen belül elsősorban oncovirológiai) és molekuláris biológiai jellegű kutatások kerültek előtérbe. Ezt a változást a mikrobiológiai kutatások nemzetközi trendjének a hasonló irányú változása, valamint a bakteriális fertőzések háttérbe szorulása és a vírus fertőzések előtérbe kerülése tette szükségessé. A kutatócsoport mikrobiológiai, virológiai, immunológiai, biokémiai és kémiai laboratóriumai egy egységként működnek, az intézmény tehát nem tagozódik osztályokra.

A kutatások főbb irányai: oncovirológiai kutatások, ezen belül különö-

sen a MC-29 vírus által létrehozott tumorok komplex vizsgálata. — Az interferonképződés vizsgálata, különböző sugárzások hatása az interferon képződésre (ez a téma besorolást nyert „Az életfolyamatok szabályozásának mechanizmusa (bioreguláció)” országos szintű kutatási főirány 4. részfeladatába). — A mycobacteriumok bioszintézise és biológiai tulajdonságainak tanulmányozása. — Az antitest képződést befolyásoló (reguláló) nemspecifikus tényezők vizsgálata (Ez a téma is része a „bioreguláció” c. főirány 4. részfeladatának).

Az intézmény az INTERKOZMOSZ Úrkutatási Együttműködés keretében 1970 óta jelentős kutatásokat végez különböző sugárhatásoknak a szervezet nem specifikus védekező reakcióira gyakorolt hatásainak sokirányú tanulmányozásával.

Az intézmény alapítása óta elért kiemelésre méltó tudományos eredményei az alábbiakban foglalhatók össze: A mycobacteriumok antigén struktúrájának immunokémiai vizsgálatával hozzájárultak a mycobacteriumok taxonómiájának nemzetközi megalapozásához. — Két új mycobacterium speciét (*M. asiaticum* és *M. simiae*) írtak le. — Új interferon induktorokat írtak le és az interferon-képződés mechanizmusának vizsgálatával hozzájárultak e máig sem megoldott problémakör jobb megértéséhez. — Leírták a különböző sugárzások interferon képzésre gyakorolt hatásait. — Tisztított enzim készítmény (kakas phosphorylase-b) antigénként való alkalmazásával megteremtették az immunoenzimológiai vizsgálatok alapjait és az antitest képződést befolyásoló nem-specifikus tényezők új hatásait írták le. — Tisztított mycobacteriophage preparatumokat állítottak elő és meghatározták azok néhány fontos fiziko-kémiai paraméterét (DNS mól-súly, nukleinsav-bázis arány stb.). — Kidolgozták a cellulóz tartalmú hulladékanyagon a mikrobiális fehérjeszintézis félüzemi és üzemi gyártásához szükséges elméleti alapokat.

Az intézmény kiadványa:

„Proceedings of the Microbiological Research Group of the Hungarian Academy of Sciences”, amelynek eddig 4 angol nyelvű kötete jelent meg, egy-két évenként.

Az intézmény kiadásában jelent meg az „Interferon Correspondence”, (a non-official bulletin of the socialist countries) a szocialista országok interferon kutatásainak nem hivatalos bulletin-jének 3 példánya, angol nyelvű rotaszorosításban.

AZ MTA MŰSZAKI FIZIKAI KUTATÓINTÉZETE

1047 Budapest, Főti út 56.

Az intézet igazgatója: *Nagy Elemér*, az MTA levelező tagja.

Tudományos igazgatóhelyettes: *Szép Iván*, a műszaki tudományok kandidátusa.

Az intézet 1958. január 1-ével alakult meg. Az intézet folytatója azoknak a kutatásoknak, amelyek az első magyar ipari kutatási intézmény, az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. kutatólaboratóriumában a vákuumtechnikai ipar új gyártmányainak előállítása érdekében, elsősorban az alapkutatások területén folytak. Közvetlen jogelődje a Híradástechnikai Ipari Kutató Intézet Bródy Imre laboratóriuma, melynek a felsorolt kutatási területeken dolgozó vezető kutatói képezték az intézet alapító gárdáját.

Az intézet feladatait az alapítólevél az anyagszerkezet, a fémfizika és a vákuumtechnika területén végzendő tudományos kutatásokban, az ezekhez szükséges műszaki tudományos módszerek fejlesztésében jelölte meg, beleértve az alapvetően új gyártmányok előállításához szükséges alapkutatások elvégzését is. Az intézet jelenlegi profilja a szilárdtestek kutatása, különös tekintettel a magyar vákuumtechnikai, híradástechnikai és félvezetőipar követelményeire. A vákuumtechnika területén eredetileg művelt elektroncső-kutatások helyére — egyre növekvő fontosságuk miatt — a félvezetőkutató-sok léptek. Az alapításkor szervezetileg az intézethez tartozott az MTA-nak jelenleg a Központi Kémiai Kutatóintézet keretében működő Kémiai Szerkezetkutató Intézete (akkor Elektronmikroszkópiai Kutató Laboratóriuma), valamint a jelenleg önállóan működő Műszerügyi- és Méréstechnikai Szolgálat.

Az intézet tudományos munkája főosztályokban, illetve osztályokban folyik, amelyekben általában 1–2 főtéma kutatói gárdája összpontosul. A jelenleg működő főosztályok: Félvezetőkutatói főosztály, Fényforrások főosztálya, Szerkezetkutatói főosztály, Optikai-elektronikai főosztály.

Az intézetben folyó kutatások fő irányait mindenkor az alapítólevélben lefektetett célok határozták meg. A magyar vákuumtechnikai (fényforrások, elektroncsövek) és félvezetőipar gazdasági jelentősége, a korszerű elektronikai iparágak (híradástechnika, műszer- és számítástechnika) népgazdasági szerepe indokolják azokat a műszaki jellegű alapkutatásokat, amelyeket, az intézet jelenleg folytat. Az intézet tematikájának több mint 90%-a az országos távlati tudományos kutatási terv „Szilárdtestek kutatása” országos szintű főirányához tartozik és céljait tekintve az előbb említett iparágak műszaki fejlődéséhez nélkülözhetetlen feladatok megoldására irányul, a középtávú tervekben meghatározott közelebbi, ill. távlati jellegű feladatok formájában.

Ezek a feladatok szervezett kapcsolatban állnak több tárcaszintű kutatási-fejlesztési célprogrammal, amelyek végső fokon az alapkutatások és az ipar eredményes kapcsolatát biztosítják.

Az intézet alapításakor első feladatának tekintette, hogy megfelelő fiatal kutatógárdát neveljen fel és ezekkel megismertesse az ipar tevékenységével kapcsolatos kutatásra váró problémákat. Az intézet igyekezett munkáját úgy megszervezni, hogy már a kezdeti időben is a tudományos színvonal mellett gazdaságilag is hasznos munkát végezzen. Kivette részét az intézet alapításakor felfutó germánium alapanyagú félvezető-eszközök kidolgozásában. A Híradástechnikai Ipari Kutatóintézettel karöltve itt készültek Magyarországon az első germánium egykristályok. Az Egyesült Izzóval és a Híradástechnikai Ipari Kutatóintézettel együttesen kidolgozták a germánium tisztítására vonatkozó zónás olvasztás technológiáját. Ugyancsak együttes munkában valósították meg az első germánium tranzisztorokat.

A továbbiakban az intézet lényeges eredményeket ért el a félvezetők rétegszerkezetének tanulmányozása, a félvezetőkben keletkező kristályhibák és diszlokációknak röntgentopográfiával történő vizsgálata terén.

Hasonlóan fontos szerepe volt az intézetben kifejlesztett annak a módszernek, amellyel a Si felületén képződő oxidréteg vastagságát polározott fény alkalmazásával az ún. ellipszometria segítségével nagy pontossággal lehetett meghatározni.

A félvezető kutatás súlypontját az utóbbi években e félvezető vegyületekkel kapcsolatos munkák képezik. A mikrohullámú generátorként alkalmazható GaAs eszközöknél (Gunn diódák) az intézet az epitaxiás technika vizsgálatával foglalkozik, és kísérleteket végez a Gunn-effektus megvalósításához szükséges rendkívül tiszta rétegek leválasztására. A félvezető vegyületekkel kapcsolatos munkák másik csoportja az elektrolumineszcencián alapuló ún. világító diódák előállítását célozza. Az itt alkalmazott vegyület a galliumfoszfid és galliumarzenofoszfid.

A Szerkezetkutatási főosztály munkájának első lényeges eredménye az volt, hogy eljárást dolgozott ki párologtatott vékonyrétegek keletkezésének elektronmikroszkóppal való folyamatos megfigyelésére és filmezésére. Ez az eljárás azóta világszerte ismertté vált. Jelenlegi munkássága az amorf germániumrétegek szerkezetvizsgálata, a szerkezet és az elektromos tulajdonságok közötti összefüggések, az előállítási körülmények (pl. gázszennyezés, hordozó) hatásának vizsgálata.

Az Optikai- és elektronikai főosztály főfeladatának tekintette a fénycsövek és gázkisüléses lámpák egységes mérési rendszerének és a szükséges etalonok kidolgozását és ezzel a hazai ipar termékei egyenletességének biztosítását. Új színmérő rendszereket dolgoztak ki.

A Fényforrás főosztály kutatási eredményei közül gyakorlati szempont-

ból jelenleg legértékesebbnek az a munka látszik, amelyben tisztázzák, hogy a volfrámgyártás kezdeti fázisában szereplő kék volfrámoxid milyen módon adszorbeálja az adalékanyagokat és szennyezéseket, különösképpen az izzótestek későbbi egyenletességére és minőségére igen nagy mértékben kiható K/I/ és Fe/III/ ionokat.

Ugyancsak érdekes eredményekkel járt a volfrámszál elektromos tulajdonságainak (fajlagos ellenállás, elektronemisszió stb.) vizsgálata. Igen fontosak azok az eredmények, amelyek a volfrám szerkezeti és mechanikai tulajdonságai közötti összefüggéseket tisztázzák. Különösképpen érdekes és nemzetközileg is elismert az a munka, amivel meg tudták határozni a volfrám mikropórusaiba bezárt káliumnak a rekrisztallizációra és a magas hőmérsékleten mutatott nyúlási tulajdonságokra gyakorolt hatását.

Az intézet kiadványai:

„Az MTA Műszaki Fizikai Kutató Intézetének Közleményei” magyar nyelven, angol és orosz nyelvű összefoglalóval. Évenként 3–4 szám jelenik meg.

Bibliográfia:

„Tudományos Közlemények 1958–1967.” Válogatott bibliográfia (1968); „Jubileumi Tudományos Ülésszak 1958–1968.” (1968); „A comprehensive list of publications of the scientific staff of the Research Institute for Technical Physics of the Hungarian Academy of Sciences”. Bibliography. Collected by E. Gomperz with coop. of Z. Bodó and G. Gergely. Bp. 1972, Műsz. Fiz. Kut. Int. 216 p.

„A magyar elektroncsőipar szolgálatában. Winter Ernő munkássága.” (Szemelvények Winter Ernő cikkeiből. 1897–1967.) Bp. 1967, Műsz. Fiz. Kut. Int. 127 p.

„A magyar izzólámpaipar szolgálatában. Millner Tivadar munkássága.” (Szemelvények Millner Tivadar cikkeiből. 1899–1969.) Bp. 1969, Műsz. Fiz. Kut. Int. 356 p.

AZ MTA MŰSZAKI KÉMIAI KUTATÓINTÉZETE

8200 Veszprém, Schönherz Z. u. 10.

1044 Budapest, Váci út 117.

1056 Budapest, Szerb u. 23.

Az intézet igazgatója: *Blickle Tibor*, a kémiai tudományok doktora.

Az intézet 1960-ban alakult a Budapesti Műszaki Egyetem Kémiai technológiai tanszékén és a Veszprémi Vegyipari Egyetem Általános és szerves kémiai technológia tanszékén korábban működött kutatócsoportok egyesítésével.

Az intézet feladata: a műszaki kémiai tudományághoz tartozó alapkutatások végzése: a tudományág elméleti alapjainak és általános módszertanának, a kémiai technológiai folyamatoknak és folyamati eljárásoknak, a vegyi művelettannak és műveleti eljárásoknak, és a vegyi gépészetnek a kutatása a kémiai és rokonipari technológiák intenzifikálása és önköltségük csökkentése céljából; a tudományág szakemberei továbbképzésének elősegítése; a tudományágban folyó kutatások figyelemmel kísérése és koordinálása; szoros együttműködés kiépítése a hatókörébe tartozó üzemekkel és tervező intézetekkel.

Az intézeti kutatómunka fő feladata, az alapításkor kitűzötteknek megfelelően: a műszaki kémia – mely „...azoknak a gyártási folyamatoknak a tudománya, melyekre a kiindulási anyag összetételének (fizikai vagy kémiai), vagy halmazállapotának megváltozása jellemző” – területén a rendszerelmélet és optimalás, a művelettan, az eljárásstan, a berendezésstan, és a műszaki kémiai folyamatok fizikai–matematikai modellezése.

A kutatómunka az alábbi öt osztály keretei között folyik: Berendezés-tani osztály; Eljárás-tani osztály; Elméleti osztály; Művelettani osztály; Rendszerelméleti osztály.

Az előzőekben ismertetett területeken és keretek között folyó kutatások közül egyes szerveskémiai reakciók, a kristályosítás és a fluidizációs, porlasztásos granulálás terén folytatott vizsgálatok – melyek az intézeti kutatómunka hozzávetőleg harminc százalékát jelentik – a „Biológiailag aktív vegyületek kutatása” c. kutatási főirány középtávú tervének részeként kapcsolódnak az országos távlati tudományos kutatási terv akadémiai és országos szintű kutatási főirányaihoz.

Az intézet eredményei közül legjelentősebbek a rendszerelméleti kutatások terén elérték, melyek rámutattak, hogy ha egy terület rendszereit felépítésük törvényszerűségeinek ismeretében bontjuk alkotóelemeikre, ezekből olyan új rendszerek építhetők, melyekre érvényesek az eredeti törvényszerűségek. A kutatómunka során olyan új, absztrakt matematikai struktú-

rákat dolgoztak ki, amelyek rendszerelméleti és műszaki kémiai alkalmazása további új eredményekhez vezetett. A kidolgozott módszer előnyei, hogy alkalmazásával meghatározható egy adott vegyipari művelet, vagy kémiai technológia összes lehetséges megvalósítása és ezek közül kiválasztható a leggazdaságosabb. Emellett rendszerező elvet nyújt a műszaki kémia kísérleti kutatásához.

További jelentős eredményekkel jártak: A rotációs filmkészülék reaktor-ként való alkalmazásának kidolgozása számos szervezkémiai reakció megvalósítására, melyek közül több ipari alkalmazásba került. – A fluidizációs eljárás alapjainak és alkalmazási lehetőségeinek kutatása, melyek közül kiemelkedőek az eljárás porlasztásos granulálásra és bevonásra történő alkalmazásának eredményei, valamint a berendezéstani kutatások során a gejzires és vibrációs szárítók, szuszpenzió szétválasztó berendezések kialakítására, fejlesztésére és alkalmazására végzett vizsgálatok.

Az elért eredmények publikálása egyrészt saját gondozású kiadványokban, másrészt szakfolyóiratokban történik.

AZ MTA NAPFIZIKAI OBSZERVATÓRIUMA

4010 Debrecen, Egyetemi Botanikus Kert.

Az obszervatórium gyulai megfigyelő állomása:

5701 Gyula, Víztorony.

Az obszervatórium igazgatója: *Dezső Lóránt*, a fizikai tudományok kandidátusa.

1958-ban az MTA Csillagvizsgáló Intézetének néhány évvel korábban létesített napfizikai osztálya Debrecenbe költözött és ott, mint akadémiai kutatócsoport önállósult Napfizikai Obszervatórium néven.

Az obszervatórium feladata, az alapításkor történt meghatározás szerint: napfizikai észlelések és kutatások végzése, napfizikai adatok szolgáltatása belföldi és külföldi intézményeknek. Az obszervatórium kezdettől fogva a naptevékenységre vonatkozó észlelésekkel és ilyen észlelések alapján végzett kutatásokkal foglalkozik, a nap földi hatásaiban érdekelt intézményeknek észlelési adatokat csak külön felkérésre küld. Az obszervatórium egy szervezeti egységként működik és egyetlen kutatói kollektívát alkot.

Az obszervatórium elsődlegesen a naptevékenység két fontos megnyil-

vánulását, a napfolt és protuberancia jelenséget tanulmányozza. Számos nemzetközileg koordinált, kooperatív kutatásban is közreműködik, így a Nemzetközi Csillagászati Unió és a SCOSTEP keretében, valamint az INTER-KOZMOSZ és a szocialista akadémiák KAPG néven ismert együttműködési egyezményei alapján.

Az obszervatórium legjelentősebb eredményének az tekinthető, hogy a nap légkörének erős mágneses terű plazma tömegei által alkotott napfoltok (pontosabban ezek umbra részeinek) területi fejlődése és mozgása között sikerült több, különböző kapcsolatot felismerni. Remélhető, hogy ezek az eredmények elősegítik a földi hatások szempontjából gyakorlatilag is fontos napkitörések előrejelzésének megoldását.

Az obszervatórium kutatási eredményeinek egy részét (orosz és magyar nyelvű összefoglalásokkal ellátott) angol nyelvű saját kiadású közleményekben jelenteti meg. Címe: „Publications of Debrecen Heliophysical Observatory of the Hungarian Academy of Sciences”.

AZ MTA OLAJBÁNYÁSZATI KUTATÓLABORATÓRIUMA

3515 Miskolc–Egyetemváros.

A laboratórium igazgatója: *Tóth József*, a kémiai tudományok doktora.

A Nehézipari Minisztérium a Bányászati Kutatóintézet olajosztályát 1957-ben átadta az Akadémiának, amely azt akadémiai kutatólaboratóriummá szervezte át. Az intézmény 1960-ig Sopronban működött, azóta Miskolcon fejti ki tevékenységét.

A laboratórium feladata a hazai olajbányászattal kapcsolatos kutatások végzése és a kutatási eredményeknek az iparban történő átültetése, valamint a gyakorlati tudományos kutatási módszerek továbbfejlesztése.

A laboratórium Rezervoármechanikai és Fizikai-kémiai osztályból áll. Az osztályokat gazdasági-adminisztrációs csoport és műhely egészíti ki. A laboratórium tevékenységét az igazgatói tanács segíti.

A kutatások főbb irányai: A kőolajtelepek tárolóközeire és telepflodékaira vonatkozó fizikai tulajdonságok vizsgálata. – A kőolajnak a tárolóközezből történő kiszorításának, a kiszorítás hatásfokát befolyásoló tényezőknek, valamint ezek befolyásolhatóságának tanulmányozása. – A kőolaj-víz-tárolóközet alkotta rendszer határfelületi jelenségeinek vizsgálata.

Intenzív kőolajtermelési módszerek kidolgozása a határfelületi energiák megváltoztatása útján. — Víznel hatékonyabb anyagok (szintetikus felületaktív anyagok, vízdoldható polimerek stb.) kizorító fázisként való alkalmazásának vizsgálata a kizorítási hatások növelése érdekében. — Szénhidrogéneokémiai vizsgálatok és adatok értelmezése prognosztikai célra.

A kutatások legjelentősebb eredményeit a következők jellemzik: A kőolaj-rétegvíz-kőzet alkotta rendszer határfelületi tulajdonságainak (határfelületi feszültség, nedvesíthetőség stb.) telepkörülmények között (300 atm és 250 °C) történő meghatározására mérési metodikát és berendezéseket dolgoztak ki, ill. készítettek. A mérési metodika a határfelületek fizikai-kémiájában új területet nyitott és a kőolajtelepek művelési terveinek készítéséhez és pontosításához nagymértékben hozzájárult.

A kőolaj-rétegvíz-kőzet alkotta rendszer kapilláris magatartásának (kapilláris nyomás, telítettség viszonyok stb.) telepkörülmények közötti meghatározásával kapcsolatban összefüggéseket állapítottak meg a kőolajkizorítás sebessége, a kizorítás és küttelepítés geometriája, a kizorító és kizorított fázisok határfelületi tulajdonságai között. A vizsgálatok eredményei elősegítették a kőolajtárolókban végbemenő kizorítási folyamatok tisztázását, matematikai modellezését és a kőolajtermelés hatásfokának elvi javítását.

Jelentős eredményeket értek el a víznel hatékonyabb kőolajkizorítási módszerek (polimerek és felületaktív anyagok) hatásmechanizmusának tisztázása és a módszerek ipari alkalmazásának előkészítése és bevezetése terén.

„A szénhidrogéneokémiai adatok felhasználása és értelmezése a szénhidrogének regionális prognózisához” c. téma keretében megállapítást nyert, hogy a prognosztikus készletek meghatározzák az országban folyó szénhidrogén kutatás irányait és arányait.

A kőolajtárolókban lejátszódó áramlási folyamatok modellezéséhez konszolidált porózus magok készítésére technológiát dolgoztak ki. E technológia ipari alkalmazására sor került.

AZ MTA SZÁMÍTÁSTECHNIKAI ÉS AUTOMATIZÁLÁSI KUTATÓINTÉZETE

1111 Budapest, Kende u. 13–17.

Az intézet igazgatója: *Vámos Tibor*, az MTA levelező tagja.

Első igazgatóhelyettes: *Arató Mátyás*, a matematikai tudományok doktora.

Tudományos igazgatóhelyettesek: *Gertler János*, a műszaki tudományok kandidátusa;

Keresztély Sándor.

Az MTA Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézete (SZTAKI) 1973. január 1-én alakult meg, két intézet egyesítése útján. Az egyik intézet, a Budapesti Műszaki Egyetem egyes tanszéki kutatócsoportjaiból 1964 elején alakult MTA Automatizálási Kutatóintézete. A másik intézet az MTA Számítástechnikai Központja, 1960-ban jött létre, amelynek elődje a Kibernetikai Kutatócsoport volt.

Az intézet jelenlegi fő feladata: a számítástechnika alkalmazásával kapcsolatos kutatások.

A volt Automatizálási Kutatóintézet a szabályozástechnika ismereteinek hazai elterjesztésével, oktatásának megkezdésével, automatizálási elemek fejlesztésével és ipari alkalmazásával foglalkozott. Az első időszakban az intézet felügyeleti szerve és finanszírozója az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság volt.

A volt Számítástechnikai Központ a 60-as évek kezdetétől foglalkozott numerikus módszerekkel, a matematika közgazdasági alkalmazásaival, ezen belül az operációkutatással, matematikai statisztikával és valószínűségszámítással. A Számítástechnikai Központban állították üzembe, 1970-ben, az Akadémia központi CDC 3300-as típusú számítógépét.

A SZTAKI-ban jelenleg 11 kutató osztály és 2 kutató csoport működik. Mellettük létszámban és feladatban legnagyobb az akadémiai központi számítógépét és az intézet általános célú kisgépeit üzemeltető számítógép főosztály, valamint a kivitelező műszaki osztály.

Az intézet tematikáját a népgazdaság legfontosabb távlati igényei határozzák meg. A témák döntő többsége közvetlenül kapcsolódik az országos távlati tudományos kutatási tervben szereplő számítástechnikai célprogramhoz és a „Számítástechnikai kutatások és alkalmazásaik” című akadémiai tárcaszintű kutatási főirányhoz.

A jelenlegi fő kutatási irányok a következők:

Számítógéppel segített tervezés és gyártás. Két nagy projekt keretében folyik a munka. Az elektronika terén egy komplex nyomtatott áramkörti tervező-, gyártó- és ellenőrző rendszer kidolgozásával foglalkoznak. Az ered-

ményekre alapozva megkezdődött egy olyan kisszámítógépes rendszer megvalósítása, amely az elektronikus ipar fejlesztési—tervezési—gyártási munkáit integrálja. A berendezések közül többet már sorozatban gyártanak és exportálnak.

A gépipari projektben számítógépes integrált gyártórendszerek megvalósítása a cél. E rendszerek elemeiként alfanumerikus és grafikus display berendezéseket fejlesztettek ki. Az integrált rendszer fejlesztésének másik fontos eleme a szerszámgépcsoportok közvetlen számítógépes vezérlése. Az első ilyen mintarendszer már működik a Csepeli Szerszámgyágyárban.

Folyamatirányítás. Az intézet, elsőként az országban, több mint egy évtizede kezdett el foglalkozni a folytonos ipari folyamatok számítógépes irányításával. A munka során általános vegyipari szimulációs rendszer készült el és nemzetközileg elismert folyamatirányító algoritmusok, számítási módszerek születtek, melyeket például a Péti Nitrogénművekben részben már alkalmaztak is. A számítógépes folyamatirányítás hazai megvalósításához szükséges eredmények születtek a statisztikus szűrési és becslési módszerek, rendszerszimuláció, általános hálózatelméleti módszerek, real-time nyelvek, diszkrét és folytonos szabályozások terén.

Automatizálási eszközök. Az erősáramú elektronika terén új számítási módszerek és berendezések kidolgozása folyik. Az utóbbi négy évben kifejlesztett szinkrongenerátor gerjesztésszabályozó rendszer, aszinkronmotoros tirisztoros hajtásszabályozások, szünetmentes biztonsági áramforrások és középfrekvenciás inverterek nemcsak komoly tudományos eredmények hordozói, hanem az utóbbi négy év során százmillió forintos ipari realizációt biztosítottak.

Alkalmazott matematika. Jelentős elméleti eredményeket értek el és gyakorlati problémákat oldottak meg az operációkutatás, a valószínűségszámítás és a matematika statisztika terén. Ide soroljuk a sztochasztikus folyamatokkal, idősorokkal, tömegkiszolgálási elmélettel, diszkrét és sztochasztikus programozással, hálózatokkal, információs rendszerekkel, numerikus módszerekkel és a matematika biológiai alkalmazásaival kapcsolatos kutatásokat is. A gyakorlati alkalmazások közül a legjelentősebbek a Dunai Vasmű termelésirányítási és adatfeldolgozási munkái.

Számítógéptudomány. Sikeresen oldották meg az MTA központi számítógépe, a CDC 3300-as üzembeállítását és a számítógép eredeti software lehetőségeit nagymértékben fejlesztették. Megvalósították az ország első távadatfeldolgozó rendszerét. Úgy vidéken, mint a fővárosban, több végállomást állítottak fel, melyek a központi számítógéphez kapcsolódnak. Részt vesznek még más típusú számítógépek üzembehelyezése, üzemeltetése és programtovábbá készülék-fejlesztési munkáiban.

AZ MTA SZEGEDI BIOLÓGIAI KÖZPONTJA

6726 Szeged, Odesszai krt. 62.

A Szegedi Biológiai Központ négy tudományos intézetből áll, melyek igazgatói közül egy-egy tölti be az SZBK főigazgatói, ill. főigazgatóhelyettesi tisztét, intézeti igazgatói feladatainak változatlanul hagyása mellett.

Az SZBK főigazgatója: *Straub F. Brunó*, az MTA rendes tagja.

Főigazgató helyettese: *Alföldi Lajos*, a biológiai tudományok doktora.

A tudományos intézetek vezetői:

SZBK BIOFIZIKAI INTÉZETE

Igazgató: *Garay András*, az MTA levelező tagja.

Igazgatóhelyettes: *Keszthelyi Lajos*, a fizikai tudományok doktora.

SZBK BIOKÉMIAI INTÉZETE

Igazgató: *Straub F. Brunó*, az MTA rendes tagja.

Igazgatóhelyettes: *Keleti Tamás*, a biológiai tudományok doktora (Budapest).

SZBK GENETIKAI INTÉZETE

Igazgató: *Alföldi Lajos*, a biológiai tudományok doktora.

Igazgatóhelyettes: *Sik Tibor*, a biológiai tudományok kandidátusa.

SZBK NÖVÉNYÉLETTANI INTÉZETE

Igazgató: *Farkas Gábor*, az MTA levelező tagja.

Igazgatóhelyettes: *Faludi-Dániel Ágnes*, a biológiai tudományok doktora.

Az MTA Elnöksége 1962-ben hozott határozata alapján indult meg az SZBK szervezése. A döntés meghozatalát sürgette a biológiai kutatásokban végbement forradalmi fejlődés felismerésén kívül két lényeges tényező: a biológiai felsőoktatás színvonalának további emelése, és annak szükségessége, hogy a biológia tudományos eredményei fokozottabb mértékben kerüljenek felhasználásra a mezőgazdaság, élelmiszer- és gyógyszeripar területén.

A központ kialakításánál figyelembe vették a hazai biológiai kutatások meglévő bázisát, és azokat az irányvonalakat, amelyek a korszerű experimentális kutatás megteremtéséhez szükségesek.

Az SZBK Biokémiai Intézetének jogelődje az 1950-ben alapított MTA Biokémiai Intézet, mely jelenleg az SZBK Biokémiai Intézete enzimológiai részlegeként működik.

Az SZBK Genetikai Intézete megnyitásakor az 1949-ben alapított MTA Genetikai Intézet megszűnt.

Az SZBK Növényélettani Intézete 1970-ben alakult egy korábbi tanzségi kutatócsoportból.

Az SZBK Biofizikai Intézetének alapítási éve 1973.

Az 1973-ban jóváhagyott szervezeti szabályzat szerint a központot alkotó négy tudományos intézet feladatai a következők:

Biofizikai Intézet. Alap kutatások végzése modern fizikai módszerekkel a molekuláris aszimmetria, a membrán és transzport jelenségek, valamint a neurobiológia területén. A vizsgálatok az anyag önorganizációs képességének, valamint az élő anyag szabályozási rendszerének fizikai alapon való feltárására irányulnak.

Biokémiai Intézet. Alap kutatások folytatása korszerű természettudományos módszerek sokoldalú felhasználásával, a nukleinsavak, a fehérjék és lipidek, valamint ezek komplexeinek megismerésére, különböző organizációs szinteken. A vizsgálatok az élő anyag kémiai, fizikokémiai természetének, változásainak, az élőben lejátszódó folyamatok szabályozásának, az életjelenségek törvényszerűségeinek felderítésére irányulnak.

Genetikai Intézet. Alap kutatások folytatása az átöröklés mechanizmusát, valamint az öröklött tulajdonságok megnyilvánulását szabályozó és befolyásoló folyamatok törvényszerűségeinek tanulmányozására, molekuláris és különböző organizációs szinteken.

Növényélettani Intézet. Alap kutatások végzése a növényi nukleinsavak és anyagcseréjük, a növényi fehérjék (enzimek), valamint a fotoszintézis területén molekuláris és különböző organizációs szinteken.

Az SZBK-hoz tartozó intézetek közös szervezetben fejtik ki tevékenységüket. Az SZBK egészét érintő kérdéseket az Igazgató Tanács tárgyalja meg, melynek elnöke a főigazgató. Az Igazgató Tanács anyagának előkészítését az intézeti képviselők közül álló szakbizottságok végzik (műszer, könyvtári, költségvetési). A négy tudományos intézet mellett működő ötödik egység a Központi igazgatás, melynek feladata az intézetek együttesen kezelt ügyeinek intézése. Az SZBK menedzser igazgatói feladatait a Központi igazgatás vezetője látja el.

Az SZBK kutatási feladatai az „Életfolyamatok szabályozásának mechanizmusa (bioreguláció)” c. országos kutatási főirányhoz tartoznak.

A kísérletes biológia az elmúlt évtizedben a molekuláris biológia vonalán, elsősorban az átöröklés anyagi alapjainak megismerésével haladt előre. Az előre legjellemzőbb makromolekulák, a fehérjék és nukleinsavak keletkezésének eddigi ismerete alapján az élő anyagban folyó bioszintézisek regulációját, a magasabbrendű szerkezetek (sejtorganellumok, sejtthártyák) kialakulásának módja került előtérbe. Ezeknek a sejtelemekeknek a működése, működésük szabályozása a biofizika, a biokémia és egyre inkább a genetika módszereivel tanulmányozható. Várható, hogy a következő évtized során megismerhető a molekulánfelüli szervezettség kialakulásának módja, s ezen az alapon a sejtek növekedésének és differenciálódásának szabályozása. A komplex sejtszerkezetek megismerésével fokozódik az élő sejt befolyásolásának, irányításának lehetősége.

Ezen perspektíva alapján vizsgálják az enzimeket, nukleinsavakat és az

összetett makromolekulákat (enzimkomplexek, mitokondriumok, kloroplasztiszok és sejthártyák), különös tekintettel az életjelenségek alapjául szolgáló funkciók megértésére, az életjelenségek befolyásolására. Az egysejtűeken nyert eredményeket a magasabbrendű szervezetek (növények, rovarok) életjelenségeinek megértésére is alkalmazzák. Az SZBK kutatásaiban súlyt vet az ipar és mezőgazdaság szempontjából fontos mikrobiológiai és növényi életjelenségek megismerésére, valamint az orvosi kutatás szempontjából az immunológia, a humángenetika és az ingerületi jelenségek alapjainak megismerésére.

Az előzőekben meghatározott tudományos vizsgálatokon túl az SZBK kutatói részt vesznek a hazai felsőfokú biológiai oktatási intézmények munkájában és végzik a szakterületükön működő fiatal kutatók szervezett módszertani továbbképzését is.

Az SZBK jogelődjei közül kiemelkedő eredmények születtek az MTA Biokémiai Intézetében. A modern szerkezetvizsgáló módszereket megelőzve kimutatták, és mennyiségileg jellemezték egyes enzimek finomszerkezet változásait, melyek az enzim és koenzimje és más anyagok kapcsolódásakor bekövetkeznek.

A szénhidrát lebontásban központi jelentőségű gliceraldehid 3 foszfát dehidrogenáz hatásmechanizmusának kinetikai analizését elvégezték, és ezzel továbbfejlesztették az enzimkinetika elméletét is. Az enzim-szubsztrát közötti kölcsönhatás magyarázatára, mely az enzimszerkezet egy részének megváltozásával jár, javasolták a jelenleg nemzetközileg elismert ún. fluktuációs egyensúly eltolódásának elméletét.

Az aldoláz enzim szerkezetének aminosav-sorrendjét megállapították. Az enzim részleges lebontásával egyrészt azt bizonyították, hogy a polipeptid lánc mely részei szükségesek az enzimműködés fenntartására, másrészt, hogy az enzimet felépítő négy alegység azonos, de kapcsolódásuk aszimmetrikusságát a fiziológiás körülmények eredményezik.

A Szegedi Biológiai Központnak saját gondozású kiadványa nincs, csak egy három nyelvű ismertető füzet jelent meg eddig.

AZ MTA TALAJTANI ÉS AGROKÉMIAI KUTATÓINTÉZETE

1022 Budapest, Herman Ottó út 15.

Az intézet igazgatója: *Szabolcs István*, a mezőgazdasági tudományok doktora. Igazgatóhelyettes: *Latkovics Györgyné*, a mezőgazdasági tudományok kandidátusa.

Az intézet 1949-ben alakult meg Agrokémiai Intézet néven a Földművelésügyi Minisztérium felügyelete alatt. Az Országos Kémiai Intézet Mezőgazdasági talajtani osztályából, a Földtani Intézet Talajterképezési osztályából és az Agrártudományi Egyetem (Keszthely) kémiai tanszékéből létrehozott intézetnek 1951-ig Szegeden, Debrecenben és Magyaróváron is működtek osztályai. 1955-ben került az MTA felügyelete alá a jelenlegi néven azzal a céllal, hogy a talajtani és trágyázási kutatások központi tudományos irányító szerve legyen.

Megalakulásakor az intézet elméleti és gyakorlati feladatokat egyaránt tartalmazó terv alapján kezdte meg működését. A célkitűzések köre túlságosan szélesnek bizonyult, ezért vált szükségessé, hogy – a gyakorlattól való elszakadás nélkül – tevékenységi köre eltolódjék az alapkutatások felé. Ennek megfelelően középtávú kutatási tervében ma hét témacsoport szerepel. Szervezeti felépítése is ezekhez igazodik: Hazai talajok képződési folyamatainak, rendszertanának és földrajzi elterjedésének vizsgálata (Talajtani); A talajpusztulási folyamatok vizsgálata, védekezés az erózió ellen, az erodált talajok termékenységének visszaállítása (Talajtani); A homoktalajok tulajdonságainak kutatása, valamint a termékenységüket növelő további módszerek kidolgozása (Homokkutatási); A szikesedési folyamatok és befolyásolási lehetőségeik vizsgálata (Szikkutatási); A talaj és trágyázás közötti kölcsönhatások kutatása (Trágyázástani); A növényi tápanyagok biokémiája a talajban (Talajbiokémiai); A különböző eredetű szerves és szervetlen vegyületek talajban történő biológiai transzformációjának vizsgálata, különös tekintettel a vegyi szennyeződésre (Talajmikrobiológiai). – A Központi izotóplaboratórium, a Finomszerkezetvizsgáló laboratórium, üvegház és a négy kísérleti telep több témacsoport munkájának nyújt segítséget.

Az egyes témacsoportok kutatómunkája szorosan kapcsolódik az országos távlati tudományos kutatási terv és a népgazdaság célkitűzéseikhez; kormány- illetve tárcaszinten kiemelt kutatási feladatokhoz. Az eredményeket különböző kutatási intézmények hasznosítják, de az intézet a népgazdaság egyes gyakorlati feladatainak közvetlen megoldásához is hozzájárul.

Az intézet jelentős eredményeket ért el a talajterképezés területén, a genetikus térképezési irányzat kialakításában. Az átnézetes talajterképek, mezőgazdasági üzemi térképek és kartogramok készítésének itt kidolgozott

módszereit több helyen külföldön is alkalmazzák. Az intézet kutatásaival hozzájárult különböző műtrágyák (foszfát műtrágyák, szemcsés foszfátok, karbamid stb.) hazai gyakorlatba történő bevezetéséhez és elterjesztéséhez. Ugyancsak az intézet vezette be a hazai mezőgazdasági kutatásokba az izotópok alkalmazását, segítséget nyújtva e téren számos rokonintézménynek. Az alföldi öntözőrendszerek tervezésénél messzemenően felhasználták a talajképződési folyamatok, az öntözés hatására bekövetkező szikesedés modellezésére és előrejelzésére kidolgozott módszereket. A talaj biológiai folyamatainak, valamint a kemizációnak kölcsönhatásait is széles körben vizsgálják, szoros kapcsolatban a környezetvédelemmel.

Az intézet kiadványai:

„Agrokémia és Talajtan”. — 1951 óta, negyedévenként, magyar nyelven, orosz, angol és egy harmadik világnyelven publikált részletes összefoglalókkal jelenik meg.

Álkalmi, „Supplementum” kötetei idegen — elsősorban orosz és angol — nyelvűek.

1969 óta jelenik meg az „Agrokémia és Talajtan Kiskönyvtára” sorozat.

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÓHELYEK

AZ MTA ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI INTÉZETE

1014 Budapest, Országház u. 30.

Az intézet igazgatója: *Szabó Imre*, az MTA rendes tagja.

Igazgatóhelyettesek: *Eörsi Gyula*, az MTA rendes tagja;

Kovács István, az MTA levelező tagja.

A 4.231/1949/190/MT. sz. rendelet mondta ki az Állam- és Jogtudományi Intézet létrehozását. A rendelet értelmében az 1941-ben létrehozott gróf Teleki Pál Tudományos Intézet, amelyet 1948 óta Kelet-európai Tudományos Intézetnek neveztek, 1949. szeptember 13-án megszűnt, s helyette létesült az Állam- és Jogtudományi Intézet, a Történettudományi Intézet, a Nyelvtudományi Intézet, az Egyetemi Földrajzi Intézet és a Földrajzi Könyv- és Térképtár.

Az intézet alapvető feladata: a marxista állam- és jogtudományok művelése és továbbfejlesztése kutatómunkával és tudományszervező tevékenységgel; a munka eredményeivel az államépítés, a jogalkotás, a jogalkalmazás és a jogi oktatás segítése; együttműködés a külföldi, elsősorban a baráti országok tudományos köreivel, tájékoztatásuk a magyar állam- és jogfejlődésről, a tudományos munka eredményeiről. Az intézet kutatómunkája kiterjed a hazai állam- és jogélet tanulmányozására és tudományos elemzésére, valamint a külföldi, elsősorban a szocialista országok állam- és jogfejlődésének, állam- és jogtudományi kutatásainak figyelemmel kísérésére, elemzésére (a szocialista országok tapasztalatainak hasznosítására, a burzsoá állam- és jogtudományi irányzatok kritikai vizsgálatára). Az intézeti kutatások ápolják a magyar állam- és jogtudományok haladó, forradalmi hagyományait.

Az intézet létesítéséről 1949-ben hozott minisztertanácsi rendelet a felügyeleti teendők ellátását a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium hatáskörébe utalta, 1953-ban a felügyeletet az Igazságügyi Minisztérium vette át. A Magyar Tudományos Akadémia felügyelete alá 1955-ben került.

Az intézetben jelenleg a következő tudományos főosztályok illetve osztályok vannak: Jogelméleti és nemzetközi jogi főosztály (ennek keretében Jogelméleti osztály és Nemzetközi jogi osztály); Államjogi és államigazgatási

jogi főosztály (ennek keretében Államjogi osztály, Államigazgatási jogi osztály, Közigazgatási csoport); Polgári jogi főosztály (ennek keretében Szerződési osztály, Tulajdonjogi-vállalati osztály); Büntetőjogi és kriminológiai főosztály (ezen belül Büntetőjogi osztály és Kriminológiai osztály); Jogösszehasonlító osztály. A tudományos osztályokon kívül a következő szervezeti egységek vannak: Bibliográfiai osztály; Dokumentációs osztály; Könyvtár.

Az intézet az 1971–1975 évi tervének feladatait úgy határozta meg, hogy minél jobban be tudjon kapcsolódni a kiemelt kutatási feladatok megoldásába, segítse az államélet és a szocialista demokrácia fejlesztésének munkálatait. Emellett bekerültek a tervbe azok a témák is, amelyeknek folyamatos figyelemmel kísérése indokolt, s az intézet alapvető feladatkörébe tartozó kutatómunkájának részét képezik. A tervben a következő témacsoportok szerepelnek: A közigazgatás fejlesztésének komplex tudományos vizsgálata (ezt a témakört a Minisztertanács országos szintű kutatási főirányként kiemelte; az intézetre részben saját kutatási feladatok, részben sok más kutatóintézet és egyetemi tanszék munkájának szervezése hárul). — A szocialista vállalat (az előzőkhöz hasonlóan ez a témakör is országos szinten kiemelt kutatási főirány; itt azonban az egész munka szervezése közgazdász kutatókra hárul, az intézet csak néhány alapvető jogi kérdés vizsgálatában végez kutatást és kutatásszervezést.) — A jogtudat alakulása (tárcs szinten kiemelt témához kapcsolódva). — A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga (tárcs szinten kiemelt témához kapcsolódva). — A közvetlen képviselői demokrácia formái és mechanizmusa az ipari és mezőgazdasági üzemekben. — Az antikommunista törekvések ideológiai koncepciói körében: a burzsoá jogelméleti nézetek bírálata. — Az intézeti kutatási terv egyéb témái: a jog és jogszabály, az államjog elméleti kérdései, a szocialista polgári jog elmélete, a társadalmi-gazdasági fejlődés és a büntetőjog, a nemzetközi jog időszerű kérdései, a szocialista jogösszehasonlítás.

A felszabadulás után az állam- és jogtudományokban bekövetkezett változás egyik legfontosabb eleme az volt, hogy a tudományos munka alapja a marxizmus lett. A valamennyi állam- és jogtudományi ágat átfogó változásban nagy feladatok hárultak a jogelméletre. Az új állam- és jogelméleti tételek kidolgozásában az intézet jelentős szerepet játszott. A jogelmélet megállapításaira is támaszkodva az állam- és jogtudományok minden ágában el kellett végezni a régi tételek felülvizsgálatát, újak kidolgozását. Az intézeti kutatómunka fontos részét képezte e feladatok megoldása (különösen nagy szerepe volt az államjogi, államigazgatási jogi és a polgári jogi kutatásoknak, de komoly súlya volt a büntetőjog és a nemzetközi jog területén végzett munkának is). A más országok, főleg a szocialista államok tapasztalatainak bemutatását célzó rövidebb tanulmányok és hosszabb terjedelmű intézeti

sokszorosított kötetek készítésével az intézet folyamatosan segítséget nyújtott az állam- és jogélet gyakorlati szerveinek a mindennapi munkában.

Az intézet kiadványai:

„Állam- és Jogtudomány” (megjelenik negyedévenként).

Az intézet közreműködik a „Jogtudományi Közlöny” (az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságának folyóirata, megjelenik havonta) és az „Acta Juridica” (az MTA jogtudományi közleményei, megjelenik félévenként) szerkesztésében is.

AZ MTA DUNÁNTÚLI TUDOMÁNYOS INTÉZETE

7601 Pécs, Kulich Gyula u. 22.

Az intézet igazgatója: *Bihari Ottó*, az MTA levelező tagja.

Az intézet igazgatóhelyettese: *Lovász György*, a földrajztudományok kandidátusa.

A Dunántúli Tudományos Intézet 1943-ban alakult, mint az akkori Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium földrajz-történelmi profilú kutatóintézete. A felszabadulás után az intézet gazdasági-társadalmi problémáinak megoldása érdekében elsősorban a gazdaságtörténet és a gazdaságföldrajz felé fordult. 1955-ben az MTA átvette az intézetet s attól kezdve az akadémiai intézetek hálózatában működik.

Az intézet kutatási profilja 1973-tól megváltozott. Az alapításkor kitűzött földrajzi-történelmi profil helyébe ennél szélesebb, komplex társadalomtudományi kutatások léptek, s ezek fő céljai a komplex területfejlesztési kutatások. A területfejlesztés (regionális és agglomerációs fejlesztés) területén belül az intézet közgazdaságtudományi, szociológiai, gazdaságtörténeti, igazgatástudományi, államjogi-politológiai, gazdaságföldrajzi, természeti földrajzi, néprajzi és demográfiai kutatásokat végez.

Az intézet agglomerációs és regionális szinten végez konkrét kutatásokat. Ezek: a gazdasági szervezetek optimális együttműködésének, a város környéki falvak társadalmi átrétegződésének, a területileg egymás mellett elhelyezkedő állami és társadalmi szervezetek viszonyának kutatása, a gazdasági struktúrák kialakulásának történeti vizsgálata, a gazdasági és egyéb működés realizálására szolgáló racionális területi igazgatási formák kutatása, az ál-

lami hatáskörök decentralizálásának és koordinálásának vizsgálata, a vonzáskörzetek kijelölése, az ellátási zónák egymásrahatása, az e témákkal összefüggő természeti adottságok és erőforrások hasznosítása, történeti–néprajzi összehasonlító vizsgálatok, a migrációs trendek és a társadalmi átrétegződés vizsgálata.

Mindezek a problémák összekapcsolódnak azzal az országos és világszerte felmerülő igénnyel, hogy a területfejlesztést tudományos alapokra helyezzék.

Az intézet részt vesz az országos távlati tudományos kutatási terv országos szintű „A közigazgatás fejlesztésének komplex tudományos vizsgálata” c. kutatási főirány munkálataiban.

Az intézet földrajzi részlege kutatta, hogy a terület társadalmának fejlődését mennyiben határozza meg a táj, és így eredményeket produkált a Dél-Dunántúl földrajzi morfológiája, ill. a karsztvíz felhasználása, a morfológiai térképezés, a mikroklíma és a bányaklíma terén. Gazdaságföldrajz terén a településhálózatot és a népesség fejlődésének tényezőit vizsgálva kidolgozta a gazdasági és államigazgatási kiskörzetesítés alapelveit. Történelmi osztálya úttörő munkát végzett ipartörténetben az üzemtörténet terén, mezőgazdaságtörténetben megyei gazdaságtörténeti monográfiákkal, néprajzban pedig az ártéri gazdálkodás típusának kivizsgálásával.

Az intézet munkatársai nyolc tudományág bevonásával elkészítették Dél-Dunántúl egyik volt bányavidékének regionális feldolgozását, amely első ilyen komplexitású munka irodalmunkban.

Az új kutatási feladatokra való áttérés óta több jelentős tanulmány készült el az agglomerációs vizsgálatokkal kapcsolatban és a gazdasági jellegű regionalizálás alapkutatói témájáról.

Az intézet kiadványai:

„Dunántúli Tudományos Gyűjtemény” 1955-től 1–109. sz.

„MTA Dunántúli Tudományos Intézetek. Közlemények.”

„MTA Dunántúli Tudományos Intézetének Évkönyve.” (1958-tól.)

AZ MTA FILOZÓFIAI INTÉZETE

1054 Budapest, Szemere u. 10.

Az intézet vezetője: *Görgényi Ferenc*, ügyvezető igazgatóhelyettesi megbízással.

Az intézet 1957. február 1-ével kezdte meg működését.

Az alapító rendelkezés az intézet feladatául az alábbiakat jelölte meg: A marxista-leninista filozófia fejlesztése, egyes fundamentális problémák részletes kidolgozása. – A természet- és társadalomtudományok fejlődése során felvetődő világnézeti problémák megoldása az illető tudományok szakembereivel együttműködve. – A filozófia történetének marxista feldolgozása. – A magyar filozófia haladó szellemi örökségének feltárása. – A napjainkban szerepet játszó és a közelmúltból fennmaradt burzsoá filozófiai nézetek, áramlatok bírálata. – A filozófiai és a társadalmi gondolat története klasszikusainak magyar nyelvű kritikai kiadása és a kiadványok marxista értékelése. – Magas színvonalú filozófus kutató káderek képzése. – Nemzetközi kapcsolatok kiépítése a Szovjetunió és a népi demokratikus országok filozófiai életével, valamint más országok haladó filozófiai kutatóival. – Filozófiai folyóirat kiadása.

Az intézet kutatási profilja az alapítástól az 1971–72-es átszervezésig mindinkább szélesedett és kiterjedt a filozófiai vizsgálódások széles spektrumára: a dialektikus és történelmi materializmusra, a logikára, az etikára, az esztétikára, a filozófia-történetre, a polgári filozófia kritikájára, a vallásfilozófiára és valláskritikára, valamint – kisebb kapacitással a természetfilozófiai kutatásokra. 1972-ben az intézet átszervezése során néhány osztály megszűnt és a kutatók az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara tanszékein folytatták munkájukat: a Logika osztály kutatói a Logikai tanszéken, az Esztétikai osztály kutatói az Esztétikai tanszéken, a Valláselméleti és -kritikai osztály kutatói a Filozófia II. tanszéken.

Az átszervezés óta az intézet kutatási profilja jelentősen átalakult. A szerkezeti változás egyik fontos jellemzője a társadalmi igények nagyobb mérvű és közvetlenebb figyelembe vételére irányuló törekvés. Az intézet koordinálja az országos távlati tudományos kutatási tervnek a tudományos-technikai forradalommal kapcsolatos tárcaszintű kutatási főirányát, s ezzel párhuzamosan folyamatban van e témakör intézeti kutatásának erősítése. Az újjászervezett intézet másik fontos kollektív kutatási területe: a társadalmi tudat alakulásának, fejlődésének filozófiai kérdései. A harmadik fő kutatási témakör: a tudományelméleti kutatások köre.

Az osztályok és csoportok szervezése folyamatban van.

Az intézet több kutatási főirány munkájában vesz részt. Az általa koor-

dinált és kutatott tudományos-technikai forradalommal kapcsolatos tárcaszintű főirányon kívül, bekapcsolódott a köznevelés korszerűsítésével kapcsolatos kutatásokba, valamint „A társadalmi tudat alakulása Magyarországon 1945-től” elnevezésű, tárcaszintű főirány kutatásaiba. Az intézet munkatársainak a modern polgári filozófia kritikájával kapcsolatos kutatásai csatlakoznak a Társadalomtudományi Intézet által koordinált, „Az antikommunista ideológiai koncepciók bírálata” témakörű kutatásokhoz.

Az intézet megalakulása óta egyre fejlődő munkakapcsolatot alakított ki a szocialista országok (ezen belül főleg a Szovjetunió) filozófiai intézeteivel; a munkatársak aktívan vesznek részt ezek konferenciáin és egyéb rendezvényein, valamint egyik-másik filozófiai téma nemzetközi kooperációban folyó kutatásában. Számottevőek azok a kapcsolatok is, amelyek egyes kapitalista országok megfelelő filozófiai intézményeihez fűződnek, s amelyek ugyancsak külföldi publikációkban, konferenciákon való részvételben, előadás-tartásban, tanulmányutakban, hazai szerzők idegen nyelvű könyveinek magyarországi és külföldi kiadásában realizálódnak.

Különösen kiemelkedő, nemzetközi tekintetben is számottevő eredmények születtek az intézetben folytatott marxista esztétikai és ágazati esztétikai (pl. zeneesztétikai) kutatásokban, vallásméleti és valláskritikai kutatásokban, valamint a történelmi materializmus néhány vizsgálódási területén (pl. az ázsiai termelési mód sajátosságainak elemzésében). Jelentős eredményeket értek el az intézet kutatói a determinizmus-koncepció dialektikus kidolgozásában. A dialektikus logika és a matematikai logika terén folytatott kutatások is néhány sikeres műben realizálódtak.

AZ MTA IPARGAZDASÁGTANI KUTATÓCSOPORTJA

1054 Budapest, Széchenyi rkp. 3.

A kutatócsoport igazgatója: *Román Zoltán*, a közgazdaságtudományok kandidátusa.

Igazgatóhelyettes: *Parányi György*, a közgazdaságtudományok kandidátusa.

A kutatócsoport 1960-ban jött létre. A kutatócsoport feladata általános érdekű ipargazdasági kutatások folytatása, az elméleti és gyakorlati ipargazdasági munka előmozdítása. Tevékenységi körében a kutatócsoport mind vállalati, vállalaton belüli, mind ágazati, összipari kérdésekkel foglalkozik és kü-

lönös figyelmet fordít ezek vizsgálatának összekapcsolására, valamint az ipargazdasági problémák interdiszciplináris megközelítésére. Az ipargazdasági kutatások ösztönzése, összehangolásuk elősegítése, a tudományos és gyakorlati ipargazdasági munka fejlődésének előmozdítása céljából a kutatócsoport segíti az akadémiai bizottságok, az ipargazdasági kérdésekkel foglalkozó társadalmi egyesületek és oktatási intézmények tevékenységét, együttműködik az ilyen területen dolgozó más hazai és külföldi intézményekkel és kutatóhelyekkel. A nemzetközi tudományos együttműködés fejlesztése érdekében részt vesz a tevékenységi körében működő nemzetközi szervezetek és társaságok munkájában.

A kutatócsoport nem tagolódik osztályokra. A kutatómunka a feladatokhoz igazodó, változó összetételű team-ekben folyik.

A kutatócsoport fő kutatási irányainak kijelölésénél az alábbi célokat tartja szem előtt: az ipar fejlődési törvényszerűségeinek, újabb tendenciáinak és követelményeinek feltárása; az ipar és az iparvállalatok gazdaságtanának fejlesztése; az iparpolitikának, az iparvállalatok valamint az ipar fejlesztésével foglalkozó irányító szervek munkájának elméleti megalapozása. A kutatócsoport kutatásainak többsége kapcsolódik „A szocialista vállalat” országosan kiemelt, és a „Gazdaságpolitikánk tapasztalatainak elemzése, javaslatok a továbbfejlesztésre” c. tárcaszinten kiemelt országos távlati tudományos kutatási terv főirányokhoz. Tevékenységével segíteni kívánja tudományterületnek gazdagítását és az iparfejlesztés feladatainak korszerű megoldását.

A kutatócsoport fennállásának első éveiben főként az állóeszköz-kihasználás és a munkarendek kérdéseivel foglalkozott. Ezen a területen úttörő volt empirikus és interdiszciplináris kutatások megvalósításában. Az utóbbi években tevékenységének középpontjában az ipar termelékenységének és hatékonyságának problémái állanak. Több statisztikai elemzést és felmérést készített az ipar és egyes ágazatok, vállalatok termelékenységének és hatékonyságának alakulásáról, ezek tényezőiről, ösztönző és gátló körülményeiről. Kutatásai foglalkoztak a termelékenység emberi tényezőivel, a munkaszervezés fejlesztésével; a munkaerő-mobilitással; az állóeszköz-igényességgel, valamint a beruházások problémáival. Az iparpolitikai kutatások elsősorban az iparfejlesztés távlati tervezésének, valamint az ágazati és a termékstruktúra fejlesztésének kérdéseit, a vállalat-gazdaságtani kutatások a vállalati magatartás és a vállalati középtávú tervezés problémáit vizsgálták.

A kutatócsoport folyóirata, „Ipargazdasági Szemle” címmel negyedévente jelenik meg. Külön kötetekben teszi közzé a rendezésében 2–3 évente sorra kerülő nemzetközi konferenciák anyagát. A nagyobb tanulmányok az „Ipargazdasági Értekezések” sorozatban vagy önálló könyvként jelennek meg.

AZ MTA IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETE

1118 Budapest, Ménesi út 11–13.

Az intézet igazgatója: *Sőtér István*, az MTA rendes tagja.

Ügyvezető igazgató: *Szabolcsi Miklós*, az MTA levelező tagja.

Igazgatóhelyettes: *Klaniczay Tibor*, az MTA levelező tagja.

Az intézet 1956-ban létesült, elődje az 1951-ben megalakított Irodalomtörténeti Dokumentációs Központ volt, mely kiadványaiban eleinte csak külföldi irodalomtudományi eredményekről tájékoztatott, majd később fokozatosan önálló kutatói munkákat is kezdeményezett, textológiai feladatokra és bibliográfiák elkészítésére is vállalkozott. Az intézet felállítását a marxista irodalomkutatás bővülése, gyarapodása és elmélyülése tette szükségessé. Megalakulásakor hozzácsatolták az Eötvös Könyvtárat, mely válogatott könyvvállományával és folyóiratanyagával segíti a kutatási programokat.

Az intézet a marxizmus–leninizmus alkalmazásával tisztázza a magyar irodalomtörténet megoldatlan kérdéseit, monográfiákban, tanulmányokban és kutatócsoportok együttes közreműködésével készülő szintézisekben foglalja össze a magyar irodalom folyamatát, társadalmi és történelmi összefüggéseit. Tevékenységével elősegíti az élő irodalommal foglalkozó kritika fejlődését is. Rendszeresen foglalkozik az irodalomtudomány elméleti kérdéseivel, gondoskodik a külföldi irodalomtudományi munkák legfontosabb eredményeinek és kísérleteinek kritikai ismertetéséről. A magyar irodalom világirodalmi összefüggéseit szem előtt tartva egyik szervező műhelye a marxista összehasonlító irodalomtörténeti kutatásoknak. Ezek révén tevékenyen együttműködik a Szovjetunió és a szocialista országok megfelelő intézményeivel és a marxista tudomány ügyét képviseli a Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtörténeti Társaság (AILC) munkájában. Készíti a magyar irodalomtörténet nemzeti bibliográfiáját és fontos textológiai feladatokat lát el.

Az intézet tudományos részlegei: Klasszikus magyar irodalmi főosztály; Reneszánsz kutatások osztálya; Modern magyar irodalmi főosztály; Irodalomelméleti főosztály; Összehasonlító osztály; Kelet-európai csoport; Bibliográfiai osztály, Könyvtár.

A kutatómunka fő irányát a magyar irodalom korszakainak, áramlatainak történeti elemzése valamint a marxista irodalomelmélet elvi kérdéseinek vizsgálata alkotja. Ezen belül kiemelkedő szerepet tölt be a magyar szocialista irodalom hagyományainak föltárása és dokumentumainak közzététele. Az intézet két távlati országos tudományos kutatási tervmunkában vesz részt. Az egyik a tudományos-technikai forradalomnak az irodalom fejlődésére gyakorolt hatását elemzi, a másik társadalmi értékek és eszmények változását követi nyomon az elmúlt három évtized magyar irodalmában.

Az intézet első évtizedének legfontosabb munkája „A magyar irodalom története” c. kézikönyv megírása volt. A kézikönyv a középkortól a felszabadulásig ölelte át a magyar irodalmi művelődés eseményeit és eredményeit, visszanyúlva az ősköltészetig és kitekintést adva az 1945 után kibontakozó irodalomra is. Az intézet igazgatójának főszerkesztésében hat kötetben, 413 íven, 4765 lapon jelent meg, fejezeteit 64 kutató írta. A kézikönyv megírásával párhuzamosan kezdett el foglalkozni az intézet a marxista irodalomelmélet kérdéseivel és a magyar művelődés elvi és ideológiai problémáival. 1958-ban tudományos ülészakot rendezett a realizmusról, a magyar proletárirodalom kutatásáról, 1959-ben a pozitivista irodalomszemlélet irányzatait vitatta meg, 1960-ban vitaulésen foglalkozott a nacionalizmus kérdésével. Az 1960-as években tovább fokozódott az intézet kapcsolata az ország kulturális és ideológiai életével és cselekvően részt vett az irodalmi művelődés szocialista szellemű alakításában. Ennek egyik fóruma volt az 1963-ban alapított „Kritika” c. folyóirat, mely 1971-ig az intézet szerkesztésében jelent meg.

Az 1960-as évek közepétől kezdve elmélyült az intézet szaktudományos műhelymunkája is. A kézikönyv kétfajta igényt támasztott. Mindenekelőtt időben tovább kellett folytatni a szintézist és ezért a modern irodalom kutatói hozzáfogtak a felszabadulás utáni magyar irodalom történetének részletes feldolgozásához. Ugyanakkor éppen a kézikönyv munkálatai vetettek föl egy sereg válaszra váró kérdést a régebbi korszakokkal kapcsolatban, és ezek a korok szakértőit új filológiai, biográfiai, műfaj- és művelődéstörténeti vizsgálatokra ösztönözték. Ezek nyomán élénkültek meg az 1960-as években a reneszánsz és a barokk történetének kutatásai, a XVIII. század irodalmi életét analizáló munkák, ezek nyomán vettek új lendületet a XIX. század áramlatait és irányzatait elemző vizsgálatok, a Petőfi-kutatások és ezek nyomán mélyültek el a magyar szocialista irodalom kialakulásának és hatásának kutatásai. Az 1960-as években elkezdődött a magyar irodalomtörténet és kritika történeti elemzése. Ez a vállalkozás ugyancsak több kötetben, a kezdetüktől a legújabb korig mutatja be a magyar irodalom és művészetelmélet fejlődését.

E kutatások folytatódtak tovább az 1960-as évek második felében és az 1970-es évek fordulóján. A szerteágazó munkák egyszersmind ki is szélesítették az intézet tevékenységi körét. Az irodalomtörténeti kutatások egyik legváltozatosabb területe lett a magyar és a más nyelvű irodalmak kapcsolatának fejlődése. 1969-ben több kapcsolattörténeti kiadvány jelent meg, s az Irodalomtudományi Intézet munkatársai mindegyikben részt vettek, szerkesztőként, és tanulmányíróként is („Magyar–francia irodalmi kapcsolatok”, „Tanulmányok a magyar–lengyel irodalmi kapcsolatok köréből”, a német akadémiai kiadónál: „Studien zur Geschichte der deutsch–ungarischen literarischen Beziehungen”). 1970-ben „Irodalomtudomány” címmel tanulmány-

kötetet adott ki az intézet a XX. század irodalomelméleti irányzatairól, a tudományos tájékozódás és a marxista kritikai feldolgozás igényével.

1971 és 1973 között sorra láttak napvilágot az irodalomtörténet, a komparatiztika és a bibliográfia jelentős összegező munkái. A Petőfi-filológia két fontos művel gyarapodott: a „Petőfi Sándor Összes Versei”, Kritikai kiadás I. kötetével és a korszerű Petőfi-életrajzzal. Két irodalomtörténeti korszak elemzését végezte el egy nemzetközi kutatógárda az intézet munkatársaival együtt „Az európai romantika problémái” és „Az expresszionizmus mint nemzetközi irodalmi jelenség” című tanulmánykötetekben. Egy több évtizedes vállalkozás első termékei készültek el, „A magyar irodalomtörténet bibliográfiai kézikönyve”-nek két induló kötetével, amelyek a kezdetektől a XIX. század közepéig fogják át a magyar irodalomtörténetet.

Az Irodalomtudományi Intézet gondozásában megjelenő sorozatok a régi magyar irodalom kezdeteitől élő irodalmunk problematikájáig átfogják irodalmunk hét évszázados múltját és jelenét. A „Bibliotheca Hungarica Antiqua” sorozat kötetei a magyar ősnymtatványokat adják ki új és korszerű faksimile kiadványokban, a „Régi Magyar Költők Tára” a múlt század hetvenes éveiben indított sorozat korszerű folytatása, amely a XVII. század magyar költői emlékeit adja közre gazdag filológiai apparátussal. A „Humanizmus és Reformáció”, valamint a „Reneszánsz Füzetek” a nemzetközi és hazai viszonylatban egyaránt megélenkült reneszánsz-kutatások legújabb eredményeit publikálják. „A magyar irodalomtörténetírás forrásai” (Fontes ad historiam litterariam Hungariae spectantes) elsősorban kiadatlan, XIX. századi dokumentumok, továbbá folyóiratokban, napilapokban elszórt források (levelezések, naplók, életrajzi dokumentumok) egy-egy tárgykör szerint csoportosított gyűjteménye. Ennek a sorozatnak mintegy folytatása a XX. századi irodalomtörténeti forrásokat közreadó „Új Magyar Múzeum”. 1957-től 1973-ig az intézet gondozásában jelent meg az „Irodalomtörténeti Könyvtár”, amely az utolsó évtizedek legjelentősebb irodalomtörténeti monográfiáinak gazdag gyűjteménye. Az „Irodalom és Szocializmus” a proletár-irodalom hazai és külföldi kutatásainak legértékesebb tanulmányait és dokumentumait adja közre folyamatosan megjelenő kötetekben. Az „Irodalomtörténeti Füzetek” nyolc-tíz íves, különböző tárgykörű irodalomtörténeti tanulmányoknak a sorozata. A „Kortársaink” kismonográfia-sorozat, amely azokat az írókat mutatja be, akiknek működése részben vagy egészben a felszabadulás utáni évtizedekre esik. Az „Irodalomtörténeti Bibliográfiák” sorozata pedig egy-egy fontosabb szakterület bibliográfiáját adja közre.

Az intézet négy folyóirata: „Irodalomtörténeti Közlemények”, „Helikon”, „Literatura” és az idegen nyelven megjelenő „Neohelikon”.

AZ MTA KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZETE

1051 Budapest, Münnich Ferenc u. 7.

Az intézet igazgatója: *Nyers Rezső*.

Igazgatóhelyettes: *Nagy Tamás*, a közgazdaságtudományok doktora.

Az intézetet 1954 decemberében alapította a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa. Alapítóokiratnak a 2253/81/1954. sz. minisztertanácsi határozat tekinthető. Ebben az időben Magyarországon más közgazdasági kutatóhely nem volt, az országban szétszórtan folyó közgazdasági kutatások megalapozására, koncentrálására, illetve hatékonyabbá tételére alakult az intézet.

Az alapítóokirat a következőkben jelöli meg az intézet fő tevékenységi körét, profilját: „Az intézet legfontosabb feladata a szocialista építés során felvetődő tudományos problémák tanulmányozása; többek között a népgazdasági ágak fejlesztési irányainak és feltételeinek vizsgálata; népgazdasági tervezésünk alapjainak feltárása; a rendelkezésre álló erőforrások és fejlődési lehetőségek tudományosan megalapozott felmérése; a szocialista országok gazdasági fejlődésének, tapasztalatainak és együttműködésének, valamint a kapitalista gazdaság új fejlődési jelenségeinek tanulmányozása. Tanulmányozza és elemazza mind a marxista, mind a polgári közgazdasági elméleteket”.

1965-től az országos távlati tudományos kutatási tervhez kapcsolódva az intézet kiemelt kutatási főfeladatai a következők lettek: A tervezés tudományos megalapozása, különös tekintettel a magyar népgazdaság reálisan tervbevehető optimális szerkezetének kialakítására; A népgazdaság vezetési és irányítási rendszerének tökéletesítése. Az intézetben folyó kutatások, így elsősorban e témák vizsgálatára koncentráálódtak. — 1972-ben hagyta jóvá a Minisztertanács az ugyancsak az országos távlati tudományos kutatási tervbe felvett „Gazdaságpolitikánk tapasztalatainak elemzése, javaslatok továbbfejlesztésére” című, MTA tárcaszinten kiemelt kutatási főirányt. A főirány bázisintézete a Közgazdaságtudományi Intézet lett, ami egyben az ilyen jellegű kutatások koordinálásának feladatát is magában foglalja. Kezdetben az a tény, hogy az intézet egyetlen közgazdasági kutatóhely volt, indokolta a kutatások sokféleségét. Később azonban, újabb — ágazati és egyéb — közgazdasági kutatóintézetek létrejöttével szükségessé vált a folyamatban levő kutatások koncentrációja, a témák bizonyos szelektálása, a tevékenységi kör elhatárolása más, hasonló intézményekben folyó munkától.

Az intézet kutatási profilja 1974-ben a következőképpen fogalmazódott meg: „Az intézet alapvető feladata, hogy a gazdasági jelenségek elméleti átvilágítására törekvő, a részérdekektől független, marxista kutatással segítse elő

a gazdaságpolitikának szilárd tudományos alapokra helyezését s egyúttal a szocialista gazdasági rendszer elméletének fejlődését. Ezért kutatásaiban elsősorban népgazdaságunk, emellett a KGST-integráció működésének, fejlődésének alapvető folyamatait, átfogó jellegű fő problémáit helyezi előtérbe, arra törekedve, hogy hozzájáruljon a gazdasági törvényszerűségeknek (belső összefüggéseknek) és fejlődési tendenciáknak valamint a szocialista gazdaságirányítás fejlettebb módszereinek a feltárásához és a gazdaságpolitikai tapasztalatok elemzéséhez.”

A kutatások szinte kizárólag kutatócsoportokban folynak. A csoportokat – csoportvezetői megbízással – általában tudományos főmunkatársak irányítják. Külön szervezeti egység a Gazdaságpolitikai kutatócsoport. A tudományos titkárság a kutatómunka szervezésével, koordinálásával, a belföldi és külföldi kapcsolatokkal foglalkozik. A gazdaságpolitikai kutatócsoport az életszínvonalpolitikával, az agrárpolitikával, a munkaerőgazdálkodási-, műszaki fejlesztési-, és beruházási politikával, struktúrapolitikával és a külgazdasági politikával foglalkozik, – jelenleg az 1956–1960 közötti időszak konkrét gazdaságpolitikájának vizsgálata keretében.

A tárcaszinten kiemelt kutatási főirányhoz („Gazdaságpolitikánk tapasztalatainak elemzése, javaslatok továbbfejlesztésére”) kapcsolódik, vagy azt érinti további 20 intézeti kutatás témája. A főbb témacsoportok a következők: munkaerőgazdálkodás; beruházások, műszeres fejlesztés, struktúra átalakítás; életszínvonal és fogyasztás; mezőgazdasági ár-, adó- és jövedelempolitika; a mezőgazdaság és az élelmiszertermelés kapcsolata; a mezőgazdaság iparosítása; a termelőszövetkezeti gazdálkodási forma fejlesztésének kérdései; külgazdasági és pénzügyek.

Azokat a kutatásokat, amelyek gazdaságpolitikánk szempontjából nem, vagy csak áttételesen hasznosíthatók – s amelyek közül egyesek a korábbi két kutatási főfeladat témájához kapcsolódnak – a következők szerint lehet csoportosítani: a gazdasági növekedés és egyensúly; a gazdasági mechanizmus; nemzetközi gazdasági kapcsolatok; a tőkés gazdaság és a polgári közgazdaságtan problémái.

A Közgazdaságtudományi Intézet rendeltetésének megfelelően a megjelölt átfogó témakörökben szintetizálásra, elméleti általánosításra törekszik, ennek sikeres megvalósítása esetén tehát alapkutatásokat végez. Munkájának azonban az is fontos jellemzője, hogy a kutatási tevékenység szoros kapcsolatban állt és áll a népgazdasági gyakorlattal. Sok munkatárs, majd minden vezető kutató intenzíven részt vett a magyar gazdaságirányítás reformjának egyes kérdéseit kidolgozó bizottságok munkájában, illetve a reform kidolgozásában, majd később a gazdasági mechanizmus korrekciós jellegű továbbfejlesztésére vonatkozó elgondolások kialakításában. Ugyancsak számosan működtek közre az Országos Tervhivatal szervezésében a népgazdaság 1971–1985. évi távlati terve előkészítő munkálataiban.

A Közgazdaságtudományi Intézet munkatársai a kutatások eredményei alapján figyelemreméltó műveket produkáltak, többek között a szocialista érték- és árelmélet, a szocialista gazdasági rendszer törvényszerűségei, a népgazdasági tervezés, programozás, a gazdaságpolitika, a gazdaságirányítás, a gazdasági fejlődés és növekedés, a gazdasági egyensúly, a népgazdasági ágazatok és kapcsolataik, így az ipar és mezőgazdaság közötti kapcsolatok, az életszínvonal és fogyasztás, a KGST nemzetközi integráció, a modern tőkés gazdaság, a polgári közgazdaságtudomány problémáiról. Számos munka idegen nyelven is megjelent és ezek széles körű elismerést keltve jelentős mértékben hozzájárultak a magyar marxista közgazdaságtudomány nemzetközi elismeréséhez, jó hírnevének fokozásához.

A szűkebb kört érdeklő kutatási részeredmények általában „Az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének Közleményei” és „Tájékoztató Közleményei” c. sorozatban jelennek meg, orosz és angol nyelvű összefoglalóval. Évente egy-két alkalommal jelenik meg a külföld fokozottabb tájékoztatását elősegítő angol nyelvű „Studies” és a francia nyelvű „Études”. Az intézet segítséget nyújt az MTA idegen nyelvű folyóiratának, az „Acta Oeconomica”-nak szerkesztéséhez. Évente négy alkalommal jelenik meg a „Sigma” matematikai–közgazdasági folyóirat, amelyet az intézet munkatársai szerkesztenek.

Az Akadémiai Kiadó kiadásában, de az intézet gondozásában jelenik meg a „Közgazdasági Értekezések”, s a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó kiadásában, de szintén az intézet szerkesztői közreműködésével kerül az érdeklődők elé az „Időszerű Közgazdasági Kérdések” sorozat. A munkatársakon kívül több intézmény kéri és kapja a hetenként négyszer megjelenő „Sajttájékoztató”-t, amely a kurrens magyar és külföldi folyóiratokban publikált közgazdasági cikkek címét tartalmazza.

AZ MTA MŰVÉSZETTÖRTÉNETI KUTATÓCSOPORTJA

1014 Budapest, Úri u. 62.

A kutatócsoport igazgatója: *Aradi Nóra*, a művészettörténeti tudományok doktora.

Igazgatóhelyettes: *Marosi Ernő*.

A kutatócsoport 1969-ben jött létre. Megalakulásakor, 1969. május 1-én átvette a Művelődésügyi Minisztérium irányítása alatt ez időpontig

működött Művészettörténeti Dokumentációs Központ feladatkörét és gyűjteményeit is.

A kutatócsoport feladatkörét megalapításakor a magyarországi, különösen a XIX–XX. századi művészet történetére vonatkozó kutatásokban határozták meg. Emellett feladata a művészettörténet elvi kérdéseivel és a művészetelmélettel való állandó és intenzív foglalkozás, a művészettörténeti módszertan művelése és továbbfejlesztése. Az így meghatározott feladatokhoz járul a nyolc kötetre tervezett, a magyarországi művészet történetét tárgyaló kézikönyv előkészítése. Ezeknek a feladatoknak ellátásában fontos alapot jelent a részben a kutatócsoport elődjétől, a Művészettörténeti Dokumentációs Központtól átvett és továbbfejlesztett dokumentatív tevékenység. Ez kiterjed a középkori és újkori magyarországi művészettörténeti levéltári forrásainak a középkori pecsétek másolatainak gyűjteményeire, a magyar művészek lexikonának anyagára, valamint a főleg a XIX–XX. századi magyar művészetre vonatkozó adattárra. A nyolc kötet előkészítésére 10 munkacsoportot szerveztek. A munkacsoportok munkája révén a kutatócsoportnak fontos szerepe van a hazai művészettörténetre vonatkozó kutatások szervezésében.

A kutatócsoportban folyó kutatások általában a magyar művészettörténet egészét felölelik. Az a cél, hogy az összefoglaló művészettörténeti munkát minél nagyobb mértékben saját erőből készíthessék elő. Ez a cél különösen közelinek látszik a XIX–XX. századi művészet történetében, ahol az intézet bővebb személyi előfeltételekkel rendelkezik. Párhuzamosan folynak a művészettörténet történetére és elméletére, a kritikátörténetre és más módszertani kérdésekre vonatkozó kutatások.

Míg a magyarországi művészet történetére vonatkozó kutatások összefüggésben állnak a nemzeti tudat formálását, az esztétikai szemlélet fejlesztését célzó törekvésekkel, az elméleti kutatások elsősorban a hatékony művészeti kritikára vonatkozó társadalmi igények kielégítését szolgálják. A szűkegképpen komplex, több társtudomány módszereire és eredményeire támaszkodó kutatások közelítenek a rokon tudományágakban is észlelhető, a művelődéstörténet irányába vezető célkitűzések megvalósításához.

A kutatócsoport, alapítása óta, jelentős eredményeket ért el a XIX–XX. századi művészettörténet, különösen a képzőművészet kutatásában. Jelentős eredmény a felszabadulás utáni művészet történetének első áttekintése. Előrehaladtak a kézikönyvvel kapcsolatos munkák a századfordulót és a XX. századi művészet egyes korszakait érintő munkacsoportokban. Tudományos szervező tevékenységük eredményei főleg a középkori és a felvilágosodás kori kutatások megélelnkülésében mutatkoznak. Emellett számos jelentős forrást sikerült hozzáférhetővé tenniük.

Az intézet kiadványai:

„Művészettörténeti Füzetek” (Cahiers d'histoire de l'art): 1971-től, évente 2–3 füzet;

„Ars Hungarica”. A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatócsoportjának Közleményei (Bulletin of the Institute of Art History of the Hungarian Academy of Sciences): 1973-tól évente 2 szám.

„A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatócsoportjának Forráskiadványai”. Jelenleg 10, kéziratként kiadott füzet. — Sorozatok: „Urbaria et Conscriptioes”, „Acta Cassae Parochorum”, „Iratok a magyar képzőművészet történetéhez”.

A kutatócsoport munkájáról rendszeresen az „Ars Hungarica” nyújt tájékoztatást.

AZ MTA NÉPRAJZI KUTATÓCSOPORTJA

1014 Budapest, Országház u. 30.

A kutatócsoport igazgatója: *Ortutay Gyula*, az MTA rendes tagja.

Igazgatóhelyettes: *Vincze István*, a történelemtudományok kandidátusa.

A csoport megalakításának időpontja: 1967. január 1. Jogelődje intézményes keretek között nem volt, bár néhány kutató már 1963-tól akadémiai státusban dolgozott.

A csoport alapítóokmánya leszögezi: az MTA Néprajzi Kutatócsoport célja, hogy elkészítse a magyarság néprajzának új és korszerű szintézisét, összefoglalja a történeti és társadalomtudományok legújabb eredményeinek figyelembevételével a hazánkban folyó etnográfiai és folklorisztikai kutatásokat.

A kutatócsoport szervezeti felépítése: Folklor osztály, Anyagi kultúra osztály, Társadalomnéprajzi osztály. Megszervezés alatt áll egy külön Archivum, amelynek fotó, film, képmagnó és sokszorosító részlege már működik, hasonlóképpen a különböző szakarchívumokhoz (pl. néphit, népi gyógyítás, ballada, népdal, mese, monda-archívum). A csoport könyvtára különleges gazdag állományával segíti a kutatómunkát.

Az egyéni kutatómunkát a tudományos osztályok vezetői koordinálják, hogy azok csatlakozzanak a kiemelt intézeti feladatok megvalósításához (pl. Magyar népmese-katalógus).

A kutatócsoport munkáját az alapításkor meghatározott tudományos célokön kívül az ország aktuális társadalmi és tudományos kulturális igényei is irányítják. Részt vállal olyan témák kutatásában, amelyek bekapcsolódnak a különböző tárcaszintű kutatási főirányokba, így például a mai magyar falu helyzetének vizsgálatát végezték el a kutatók (Varsány, Nógrád-megye). A „Hiedelemrendszer és társadalmi tudat” c. konferencia tematikájával „A társadalmi tudat változása 1945-től napjainkig” c. tárcaszintű kutatási főirányhoz kapcsolódik. Kiveszi részét az intézmény a közművelődés széleskörű programjának megvalósításában is. Állandó ismeretterjesztő sorozatuk a rádióban heti három alkalommal jelentkezik. Kutatóik szaktanácsával több mint egy tucat néprajzi filmet készítettek az elmúlt években a televízió számára.

A megalakítás óta eltelt néhány év eredményei közül kiemelendő a kollektív munkája – bár néhány kiváló egyéni teljesítmény is jelentős.

A kollektív munkák közül kiemelkedik a négy kötetes „Magyar Néprajzi Lexikon” nyomdába adott anyaga és a „Magyar Néprajzi Atlasz” szerkesztés alatt álló térképei.

A kollektív munka szép eredményei a konferenciák, melyeken lehetőség nyílik a kutatások, a legfrissebb eredmények bemutatására. A folklorisztika alapvető problémáit vizsgálták 1969-ben „A szájhagyományozás törvényszerűségei” c. és 1974-ben „A folklor poétikája és stilsztikája” c. munkaértekezleteken. Jelentős nemzetközi sikert hozott az „Európai Néprajzi Atlasz” 1974-es konferenciája Visegrádon. A kollektív munkák közül kiemelkedett a Társadalomnéprajzi osztály szervezésében végzett ún. jelenkutatás Varsányban (Nógrád-megye). A kutatócsoport 1969-ben és 1970-ben szovjet–magyar néprajzi szimpóziumot rendezett (Moszkvában, illetve Budapesten) a Szovjet–Magyar Történelmi Vegyesbizottság szekciójaként. Ez a két konferencia nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a magyar kutatók megismerjék a szovjet néprajzi tudomány eredményeit, s hasonlóképpen a szovjet kutatók elvihették a magyar tudományos eredmények híret hazájukba.

A kutatócsoport kiadványai:

„Népi Kultúra–Népi Társadalom” (évkönyv, magyar nyelven).

„Acta Ethnographica” (idegen nyelveken jelenik meg).

„Folklor Archívum” (forrásközlő kiadvány – magyar nyelven – évenként 1–2 szám, a terjedelemtől függően).

„Documentatio Ethnographica” (a külföldi szakirodalom legfontosabb cikkeit magyar fordításban közli – átlagban évente egy kötetben).

AZ MTA NYELVTUDOMÁNYI INTÉZETE

1250 Budapest, Szentháromság u. 2.

Az intézet igazgatója: *Hajdú Péter*, az MTA levelező tagja.

Ügyvezető igazgató: *Imre Samu*, a nyelvtudományok doktora.

A Nyelvtudományi Intézet megalapítására a Minisztertanács 1949 őszén hozott határozatot. Ez a határozat tette lehetővé egy új típusú, a szocialista tudományszervezés elvein alapuló intézmény létrehozását és működését. A Nyelvtudományi Intézetnek szervezett keretek között működő elődje az 1949 elején alakult Nyelvtudományi munkaközösség volt, amely a Kelet-európai Tudományos Intézet kötelékébe tartozó Magyarságtudományi Intézet nyelvészeiből jött létre.

A Nyelvtudományi Intézet megalapításával vált lehetővé, hogy a hazai kutatómunkában érvényesüljön e tematikának központi, jól átgondolt, hosszabb időre meghatározott kijelölése, vagyis a tervszerűség; illetőleg a kijelölt feladatok elvégzéséhez szükséges szervezeti formák megteremtése, a személyi és anyagi feltételek biztosítása. Az 1949-ben összeállított kutatási terv már olyan körülmények között készült, amikor – legalábbis részben – adva voltak a feladatok végrehajtásához szükséges feltételek is. Kialakult és később jelentősen növekedett a főhivatású kutatók létszáma. Ezzel lehetővé vált állandó jellegű munkaközösségek létrehozása, ami viszont lehetővé tette nagyméretű, hosszabb időre tervezett, kollektív feladatok végzését.

Az intézet 1949 végén a Közoktatásügyi Minisztérium intézményeként alakult meg, s 1951-ben került a Magyar Tudományos Akadémia felügyelete alá. Jelenleg az intézet a következő tudományos osztályokból áll: Magyar nyelvtörténeti és dialektológiai osztály; A mai magyar nyelv osztálya; Általános nyelvészeti osztály; A finnugor nyelvek osztálya; Fonetikai osztály; Struktúrális és alkalmazott nyelvészeti osztály.

Az intézet feladata a marxizmus–leninizmus alapján a nyelvtudomány elméleti, elvi–módszertani kérdéseivel való foglalkozás. Különösen azonban a magyar nyelvtudománynak és a finnugor nyelvészetnek a művelése, az általános és alkalmazott nyelvészeti kutatások szervezése, végzése. Jelentős az intézet tudományszervező szerepe is. Az intézet feladata továbbá szakmai támogatás nyújtása az oktató és tudomány-népszerűsítő intézményeknek; a nyelvtudomány eredményeinek népszerűsítésében való részvétel.

E feladatok lényege az, hogy az intézet jelenlegi kutatásainak központjában elsősorban a magyar nyelv történeti és leíró jellegű vizsgálata, valamint az általános és az alkalmazott nyelvészeti, az elméleti–módszertani kutatások állnak.

Az intézet megalakulása után a kutatások a nyelvtudománynak szinte

valamennyi ágát felölelték, a felsorolt jelenlegi területek mellett az idegen nyelvek vizsgálatait is, a szlavisztikától az orientalisztikáig. A későbbi években a személyi állomány nem tette lehetővé az utóbbi tudományágak művelését, így a szlavisztikai, germanisztikai, orientalisztikai kutatások az egyetemekre helyeződtek át.

A magyar nyelvészeti kutatások elsősorban a következő területekre irányulnak: nyelvtörténeti (etimológiai) vizsgálatok, leíró nyelvtani kutatások, értelmező szótárak, írói szótárak, rokon értelmű szavak szótárának készítése, nyelvjárastani kutatások, fonetikai vizsgálatok. Emellett az intézet mindig egyik legfontosabb feladatának tekintette az anyanyelvi műveltség fejlesztését, és az erre irányuló tevékenységek koordinálását.

A finnugor nyelvészet területén nyelvünk finnugor eredetű szavainak etimológiai szótára és az uráli nyelvek etimológiai szótára állt a munka középpontjában.

Az általános és alkalmazott nyelvészet terén elvi és módszertani kérdések, illetve fonetikai vizsgálatok és a nyelvtudomány alkalmazásai alkották a kutatómunka gerincét.

A tárcaszinten kiemelt témák közül az intézet bekapcsolódott a Tudományos–technikai forradalom gazdasági–társadalmi hatása c. téma egyik résztémájának a kidolgozásába. A résztéma címe: „A tudományos–technikai forradalom nyelvi vetülete, különös tekintettel a szakszókincsre.” A főosztály szintjén kiemelt témák közül az intézet mai magyar nyelvi osztálya szervezésében – több más kutatóhely közreműködésével – elkészült „A mai magyar nyelv állapotának vizsgálata, tekintettel nyelvhasználatunk jellemző hibáira, visszasságaira” c. tervtanulmány, és részt vettek az intézet munkatársai „A szomszédos országok magyarságával való kulturális kapcsolatok komplex vizsgálata” c. téma kidolgozásában is.

A tervtémák között nem szerepel, de a Strukturális és alkalmazott nyelvészeti osztály munkatársai részt vettek az anyanyelvi oktatás korszerűsítésére irányuló munkában. Ezzel valamint idegennyelv-elsajátítási témával készülnek bekapcsolódni a kormány szinten kiemelt „A köznevelés fejlesztését szolgáló pedagógiai kutatások terve” c. munkálatba.

Az anyanyelvi műveltség fejlesztése szempontjából igen jelentős eredménynek tekinthető „A Magyar Nyelv Értelmező Szótára I.–VII.” kötete (1959–1962), amely leggazdagabb egynyelvű szótárunk. Az egynyelvű szótárak közül aktuális társadalmi igényt elégít ki „A Magyar Értelmező Kéziszótár”, amely 1972-ben látott napvilágot. A nyelvtani munkálatok közül jelentős „A mai magyar nyelv rendszere I.–II.” (1961–1962.). Ennek 1968-ban megjelent egy rövidített német nyelvű változata: „Ungarische Grammatik” címen.

A mai magyar nyelvtudomány fontos feladatának tekinti a tudomány

népszerűsítését is. Eredményes munkát végez az intézet közönségszolgálatá, amely rendelkezésére áll az írásban, telefonon, vagy személyesen az érdeklődőknek. Az intézet munkatársai rendszeresen tartanak nyelv művelő előadásokat és részt vesznek a rádió és a televízió nyelvi műsorainak készítésében.

A nyelvtani kutatások sajátos típusának tekinthetők az összevető (kontrasztív) vizsgálatok, amelyek kettős célt szolgálnak; az illető idegen nyelv tanítását idehaza és a magyar nyelv tanítását külföldön. Az angol–magyar kontrasztív nyelvtani vizsgálatokkal foglalkozó nagyobb szabású tanulmánygyűjtemény a közeljövőben fog megjelenni.

A nyelvjárástani kutatások terén kiemelkedik „A magyar nyelvjárások atlaszá”-nak elkészítése, amelynek első négy kötete már megjelent, még két kötet ezután lát napvilágot. Az írói nyelvek kutatásában jelentős a Petőfi szótár, amely Petőfi írói és költői nyelvének szókincsét tartalmazza, I. kötete 1972-ben jelent meg.

Az etimológiai kutatások terén jelentős eredmény a „A magyar nyelv történeti–etimológiai szótára”, amelynek eddig két kötete (1967–1970.) jelent meg. A finnugor kutatások számottevő eredménye „A magyar szókincs finnugor elemei” c. szótár, eddigi két kötete (1967–1971.). Az általános nyelvészeti munkálatok eredményeként könyvelhetők el az „Általános Nyelvészeti Tanulmányok” eddig megjelent tíz kötete. A magyar nyelvről átfogó képet ad a külföldiek számára készült „The Hungarian Language” c. (1972.) kötet.

Az intézetnek saját kiadványai nincsenek. A munkatársak által készített vagy szerkesztett kiadványok általában az Akadémiai Kiadó gondozásában jelennek meg. A nyelvtudományi folyóiratok, sorozatok közül az intézetben készül a „Nyelvtudományi Közlemények”, a „Magyar Nyelvőr”, a „Nyelvtudományi Értekezések”, a „Nyelvünk és Kultúránk”, valamint az „Analecta Linguistica” c. bibliográfiai tájékoztató kiadvány.

AZ MTA PEDAGÓGIAI KUTATÓCSOPORTJA

1014 Budapest, Űri u. 62.

A kutatócsoport igazgatója: *Vajó Péter*, a neveléstudományok kandidátusa.

Az MTA Pedagógiai Kutatócsoportja 1972. január 1-én alakult meg.
Az intézmény fő feladata az MTA főtitkárának 4/1972. MTA–F. sz. uta-

sítása alapján: a közoktatáspolitikai távlati kérdéseiben tartalmi, iskolarendszertani és iskolaszociológiai kutatások végzése; a neveléstudomány alapvető elméleti és kutatásmetodológiai problémáinak vizsgálata; az ifjúságkutatás, az ifjúsági mozgalom pedagógiai kérdéseinek elemzése.

A Minisztertanács „A köznevelés fejlesztését szolgáló pedagógiai kutatások” c. 6. sz. országos kutatási főiránynak négy részfeladata közül az első „Köznevelési rendszerünk távlati fejlesztésének alapvető rendszerbeli és neveléstudományi kérdései” és a harmadik „A tanulóifjúság életkörülményeinek, közösségeinek és mozgalmi tevékenységének alapvető kérdései” részfeladat koordináló intézményévé a Pedagógiai Kutatócsoportot jelölte ki.

1973-ban – szakemberek széleskörű bevonásával – elkészült a két részfeladat tervtanulmánya. Mindezzel összhangban kutatói és kutatásszervezői tevékenységüket is ezen részfeladatok tartalmi csomópontjaira összpontosították.

A csoport széleskörű szervezési munkával létrehozta azokat a kutatócsoportokat, amelyek az említett két – igen szerteágazó problematikájú – részfeladat kutatásába bekapcsolódnak (ilyenek pl. a budapesti, a szegedi, a debreceni tudományegyetem pedagógiai tanszékei illetve a pécsi Tanárképző Főiskola mellett létrejött alközpontok, a különféle szaktárcákhoz tartozó szakértők hálózata, több akadémiai intézménnyel kialakított együttműködés. Az alközpontokhoz kísérleti iskolák és pedagógusok csatlakoznak).

A kutatócsoport tudományos szervezeti felépítése: Közoktatásrendszertani osztály; Nevelélméleti és kutatómódszertani osztály; Neveléstörténeti és összehasonlító pedagógiai csoport; Ifjúságkutató csoport; Nevelésszociológiai és neveléslélektani csoport; Iskolakutatási önálló team; Tudományszervezési részleg.

A kutatócsoportban folyó kutatások főbb irányai elsősorban a 6.sz. országos főirányhoz kapcsolódó kutatások kibontakoztatásában és elmélyítésében jelölhetők meg. Ezek: a távlati közneveléspolitikai megalapozását szolgáló iskolarendszertani és tartalmi kutatások végzése; a neveléstudomány alapvető elméleti, kutatómódszertani, tudományközi kérdéseinek vizsgálata; az ifjúságkutatás, az ifjúsági mozgalom pedagógiai problémáinak kutatása, neveléstörténeti és összehasonlító pedagógiai kutatások szervezése és végzése.

Az egyéb kutatások a 4/1972. MTA–F. sz. utasításban meghatározott alaptevékenységből eredően folynak.

A megalakulás óta eltelt időszakban az intézmény legnagyobb átfogó feladata a 6. sz. főirány két részfeladata tervtanulmányainak kidolgozása volt. A tervtanulmányok elfogadása után az országos főirány két részfeladatának kutatását, illetve ezek kutatásainak koordinálását kapta feladatul. A Minisztertanács által jóváhagyott kiemelt kutatások azóta is a tervezett ütemezésének megfelelően folynak.

Az eddigi eredmények alapján jelentős kutatásnak tekinthető a kompenzáló beiskolázási modell, továbbá a gimnáziumi fakultatív oktatás kísérlete, a köznevelés egészével – mint rendszerrel – foglalkozó kutatás, az iskola működését középpontba helyező nevelésszociológiai kutatás, az ifjúság közösségeivel és életkörülményeivel, életmódjával kapcsolatos tudományos munka. – Az intézmény részt vesz a népgazdaság távlati tervébe illeszkedő köznevelési koncepció kidolgozásában.

A kutatócsoport kiadványai:

„Neveléstudomány és társadalmi gyakorlat” – könyvsorozat az Akadémiai Kiadó gondozásában (évenként kb. 4 kötetben 25 ív terjedelemben)
„Az MTA PKCS Közleményei”
„A Neveléstudományi Közlemények”

AZ MTA PSZICHOLÓGIAI INTÉZETE

1068 Budapest, Szondy u. 83/85.

Az intézet igazgatója: *Tomka Imre*, az orvostudományok kandidátusa.
Igazgatóhelyettes: *Pataki Ferenc*, a neveléstudományok kandidátusa.

Az intézetet 1902-ben Ranschburg Pál alapította, s mint lélektani kutatólaboratórium működött 1929-ig, amikor tevékenységi köre ambuláns rendelési körrel is kibővült. Az itt folytatott terápiás tevékenység keretében tanulási és magatartási rendellenességekkel, valamint vegetatív zavarokkal küzdő gyermekeket kezeltek. Az intézet 1953 óta tartozik a Magyar Tudományos Akadémia felügyelete alá. Így jött létre előbb az MTA Gyermeklélektani Intézete, majd ennek átszervezésével, 1965. január 1-én a Magyar Tudományos Akadémia Pszichológiai Intézete.

Az újjászervezett intézet feladata a társadalmi és tudományos fejlődést elősegítő pszichológiai alapkutatások művelése a marxizmus–leninizmus szemlélete alapján, korszerű módszerekkel és eszközökkel; a pszichológia több területére kiterjedő tudományos kérdések komplex vizsgálata; a korszerű kísérleti pszichológiai módszerek fejlesztése és gyakorlati alkalmazásának kiterjesztése, az azonos külföldi tudományos intézményekkel való együttműködés kialakítása és fejlesztése.

Az alapkutató feladatok kiválasztását és megoldását a pszichológia

fejlődési tendenciáinak és hazai lehetőségeinek figyelembevételével mellett elsősorban orientálják a népgazdaság, a tudományos és kulturális élet aktuális problémái, a szocialista társadalom fejlődésének reálisan mérlegelt igényei, amelyek a többek között megfogalmazódnak a távlati kutatási tervek fő irányjaiban, valamint az alkalmazott pszichológiai területek szükségleteiben.

Az intézeti kutatómunka szervezeti kereteit az intézet öt tudományos osztálya alkotja: Általános és összehasonlító lélektani osztály; Pszichofiziológiai—pszichopatológiai osztály; Személyiség és fejlődéslélektani osztály; Pedagógiai és fejlődéslélektani osztály; Szociálpszichológiai osztály.

Az intézet kutatásainak fő törekvései: a megismerési alapfolyamatok vizsgálata; a tanulás és emlékezés vizsgálata; a viselkedés motivációjának kérdései; a viselkedés társas determinációjának vizsgálata.

A négy kutatási területe keretében művelt konkrét témák nagy része kapcsolódik különböző, országos szintű kutatási fő irányokhoz.

A perceptuális kódolás és a perceptuomotoros integráció működési eleveinek vizsgálata, a tanulás és emlékezés pszichobiológiai és pszichofiziológiai elemzése, az interoceptív mechanizmusok szerepének vizsgálata a magartartási folyamatok szabályozásában, az életfolyamatok szabályozásának mechanizmusa kutatási főirányhoz kapcsolódik.

A szocialista vállalat kutatási fő irányban megfogalmazódó társadalmi igények kielégítéséhez jelent hozzájárulást az attitűd-dinamika kérdéseinek (döntéshozatal előkészítése), valamint a társadalmi csoportok és szervezetek pszichológiájának kutatása.

Az intézetben folyó pedagógiai—pszichológiai kutatások egész koncepcióját messzemenően meghatározta a köznevelés fejlesztésének távlati tudományos kutatási terve. (Az ontogenetikus fejlődés vizsgálata különböző típusú önálló tanulási és döntési helyzetekben; motiváció és kreativitás; a beszéd fogalmi rendszerének prozódikus összetevőinek jelentéstartalma, funkciójának fejlődése és fejlesztési lehetősége; a pedagógus személyisége és a tanuló-csoportban szerveződő interakció vizsgálata: az irányíthatóság és a szociabilitás fejlesztése.)

Egyéb, elsősorban a viselkedés motivációjának és a viselkedés társas determinációjának vizsgálata keretében művelt kutatási témák (a humán motiváció pszichoökonomiai vizsgálata; a tudományos és művészi alkotótevékenység társadalmi meghatározottsága és egyéni motivációja; hierarchikus szervezetek szociálpszichológiai vizsgálata; pályakezdő értelmiségiek attitűdjei a pályával, a munkahellyel és önmaguk alkalmasságával szemben stb.) egyfelől a tudományos—technikai forradalom által felvetett problémák egyes pszichológiai vonatkozásaira világítanak rá, másfelől adatokat szolgáltatnak annak a folyamatnak a jobb megértéséhez, amely a társadalmi tudat fejlődését jellemzi Magyarországon a felszabadulás óta.

Az intézet ugyan hosszú múltra tekint vissza, jelen formájában azonban mindössze tíz éves. Ez a tíz év a kutatási profil kimunkálásának, a kutatóműhelyek kialakításának, a kutatómunkához nélkülözhetetlen technikai bázis létrehozásának periódusa volt.

Korábban csak kis intenzitással, vagy egyáltalán nem művelt, fontos kutatási irányok meghonosítása mellett jelentős, nemzetközileg is ismert eredmények születtek a perceptuális teljesítmények alapmechanizmusainak vizsgálatában, egyes tipológiai kérdések kutatásában, a percepció onto- és filogenetikus vizsgálatában. A pszichofiziológiai és egyes klinikai pszichológiai kutatások a klinikai gyakorlatban hasznosítható felismerésekhez vezettek. A gondolkodási stratégiák, az iskolai miliőben kialakuló interperszonális történések vizsgálatában elért eredmények pozitív hozzájárulást jelentenek az oktatási és nevelési folyamat korszerűsítésére irányuló törekvésekhez. Kialakult a kísérleti szociálpszichológia hazai műhelye, s megindult és máris eredményeket hozott egy olyan elméleti-szintetizáló munka, amely az egyéni magatartásformák társas determinációjára keres az eddiginél teljesebb, a marxizmus-leninizmus szemlélete alapján fogant pszichológiai magyarázatot.

AZ MTA RÉGÉSZETI INTÉZETE

1014 Budapest, Üri u. 49.

Az intézet igazgatója: *Gerevich László*, az MTA rendes tagja.

Igazgatóhelyettes: *Castiglione László*, a történelemtudományok kandidátusa.

1958-ban MTA Régészeti Kutató Csoportjaként alakult meg, 1966-ban vált Régészeti Intézetté. Jogelődje nem volt.

Az intézet a hazai és egyetemes régészeti kutatások művelése céljából alakult, annak érdekében, hogy a korábban akadémiai kutatóbázissal nem rendelkező magyar régészet gyorsabb fejlődését elősegítse. Kezdeti célkitűzése magába foglalta a régészettudomány korszerű módszereinek meghonosítását Magyarországon és a magyar régészettudomány egységes elvi irányításának kialakítását. Jelenlegi profilja: a magyarországi régészet fontos kérdéseinek kutatása a neolitikumtól a középkorig bezárólag, az egyetemes régészet néhány kérdéskörének kutatása, Magyarország Régészeti Topográfiájának kidolgozása, a Magyar Régészet Kézikönyvének elkészítése, az interdiszciplináris kutatások kialakítása a régészet területén.

Az intézet tudományos részlegei: Őskori régészeti osztály; Ókori régészeti osztály; Középkori régészeti osztály; Interdiszciplináris kutatások osztálya; Könyvtár; Adattár, Technikai részlegek. (Műszaki, Foto, Restaurátor.)

Az intézet tervének kiemelt feladatai a Magyarország Régészeti Topográfiája és a Magyar Régészet Kézikönyve. A Régészeti Topográfia célkitűzése, hogy az ország egész területén közigazgatási egységek szerint számba vegye és felkutassa az eddig ismert és a felszíni terepvizsgálat során újonnan felkutatott régészeti lelőhelyeket a paleolitikumtól a középkorig bezárólag, s azokat megfelelő térképészeti és lelet-illusztrációkkal, teljes bibliográfiával, valamint tömör régészeti és történeti meghatározásokkal egy kiadványsorozatban közzé tegye. A Régészeti Kézikönyv célkitűzése, hogy Magyarország régészetének jelenlegi ismereteit a fő korszakok szerint történeti rendszerezésbe foglalja össze. Fontos további célkitűzések: régészeti forráskiadványok (Magyarországi Római Feliratok stb.), történeti monográfiák a nagyobb magyarországi régészeti korszakokról és kultúrákról, a klasszikus mediterrán régészet egyes kérdéseiről, interdiszciplináris vonatkozásban elsősorban embertani, állattani és szilikát-kémiai vizsgálatok.

Az intézet munkájának legjelentősebb eredményei a következő tárgykörben megjelent publikációkban tükröződnek: a magyarországi őskori kultúrák egy sorának monografikus feldolgozása (neolitikum, rézkor, bronzkor, koravaskor); Pannónia megszállás utáni története; a későrómai pannóniai társadalom és a római továbbélés kérdése; a magyarországi terra sigillaták feldolgozása, a pannóniai feliratok új kiadásának két kötete; a magyarországi középkor kutatásában jelentős egyházi központok (Pilisszentkereszt stb.) városok és várak (Buda, Kőszeg, Sopron) feltárása és vizsgálata; külföldi ásatások Mongóliában (hun és türk kori lelőhelyeken) és Egyiptomban (a nubiai UNESCO kampány keretében); a római művészet és az egyiptomi régészet fontos kérdéseinek kutatása.

Az intézet kiadványai:

„Mitteilungen des Archäologischen Instituts der UAW.” Megjelenik évenként, 1970 óta (eddig 3 kötet + egy Beiheft).

„Magyarország Régészeti Topográfiája” (sorozat). Eddig 4 kötet jelent meg.

„Studia Archaeologica” (idegen nyelvű monográfia sorozat). Megjelenik általában 2 évenként, 1960 óta 5 kötet.

„Régészeti Tanulmányok” (magyar nyelvű monográfia sorozat). 1962–1964 között 3 kötet jelent meg.

AZ MTA SZOCIOLÓGIAI KUTATÓINTÉZETE

1014 Budapest, Űri u. 49.

Az intézet igazgatója: *Kulcsár Kálmán*, az MTA levelező tagja.

Igazgatóhelyettes: *Szentszéteri István*, az állam- és jogtudományok doktora.

Az intézet jogelődje az 1963-ban létrejött MTA Szociológiai Kutatócsoport. 1971. január 1-től a kutatócsoport átalakult az MTA Szociológiai Kutatóintézetévé.

A kutatóintézet alapvető feladata azoknak a társadalmi folyamatoknak a kutatása, amelyek talaján a mai magyar társadalom jelenségei kialakulnak, valamint a marxista szociológia elméleti és metodológiai problémáinak kidolgozása. E kettős, fő feladatot az intézet szerves egységben teljesíti, kutatásait tehát az elméleti és empirikus megközelítés együttesen jellemzi.

Az intézeti kutatómunka alapvető szervezeti egységei az osztályok, amelyekben belül vagy több osztály tagjait átfogó formában csoportok működnek.

A Szociológiai Kutatóintézet osztályai: a Szervezetszociológiai osztály; a Rétegződésszociológiai osztály; az Életmód- és településszociológiai osztály.

A kutatóintézet Szegeden működő kutatócsoportja faluszociológiai vizsgálatokkal működik közre az Életmód- és településszociológiai osztály munkájában.

Az intézetben folyó kutatások főbb irányai: A szocialista társadalom struktúrájának problémáira vonatkozó kutatások a társadalomban végbemennő gazdasági, társadalmi és jogi folyamatoknak rétegtépző következményével foglalkoznak. Az intézet kutatja a gazdasági folyamatok társadalmi hatását, a gazdaságpolitika és társadalompolitika összefüggését, az utóbbinak a társadalom rétegvizonyainak alakulására gyakorolt befolyását. Elsődleges feladat az anyagi-gazdasági tényezők összefüggésének feltárása az életmódot alakító egyéb tényezőkkel. A társadalmi struktúra belső mechanizmusainak vizsgálatán belül az utóbbi években az iskolarendszer szociológiai kérdései kerültek előtérbe.

A szervezetek társadalmi jelenségei vonatkozásában az intézet alapvető célkitűzése néhány azonos jelenség megközelítése valamennyi szervezettípusban, valamint egyes szervezettípusoknak környezetükkel együttes vizsgálata. E kutatások során az állami-politikai szervezetek közül a közigazgatási szervezetrendszer került a középpontba.

A szocialista vállalatra vonatkozó kutatások, amelyek az üzemi szervezet formalizált s nem formalizált viszonyait ugyancsak e társadalmi környezettel együttesen kezelik, jelenleg elsősorban az új technika bevezetésével

kapcsolatos vállalati viszonyok felderítésére, az új technológiához való alkalmazkodás tényezőire irányulnak.

A magyar településszerkezet változásának társadalmi jelenségeivel összefüggő intézeti kutatótevékenység jelenleg az urbanizáció folyamatának szociológiai vizsgálatára koncentrálódik. Elsősorban a falu társadalmi szerkezetének átalakulásával, az urbanizációnak a falvakban elért szintjével, ennek társadalmi, életmódbeli és tudati következményeivel kapcsolatos munkálatokra került sor.

Az intézet az utóbbi években kapacitásának jelentős hányadával az országos távlati tudományos kutatási tervben szereplő kiemelt fontosságú, illetve a központi pártszervek által meghatározott alábbi kutatási témák vizsgálatában vett részt: a szocialista vállalat (kormány szinten kiemelt); A közigazgatás fejlesztésének komplex tudományos megalapozása (kormány szinten kiemelt); A mai falu társadalmi szerkezetének alakulása, a paraszti tudat és életmód változása; A család helyzetének alakulása szocialista társadalmunkban.

Viszonylag kisebb erővel működik közre az intézet a következő fontos kutatási témák vizsgálatában: A gazdaságpolitikánk tapasztalatainak elemzése; A társadalmi tudat alakulása; Az ember és természeti környezetének védelme; Az ország népesedési helyzetének alakulása; A tudományos–technikai forradalom társadalmi hatásai.

Az intézet alapítása óta végzett legjelentősebb kutatási eredményei a következők: A társadalmi struktúra-kutatások egyik legfontosabb eredménye azoknak a mechanizmusoknak a vizsgálata volt, amelyek a különböző társadalmi rétegek közötti viszonyokat meghatározzák. – A szervezetszociológiai kutatások között kiemelkedő jelentőségűek voltak a laikus elemnek az igazságszolgáltatásban betöltött szerepének szervezet- és jogszociológiai elemzése, az üzemi munkateljesítmény valamint az üzemi érdek- és hatalmi viszonyok összefüggéseinek feltárása. A településszociológia területén különösen jelentős az új városi telepek társadalmi struktúrájának a városkeretekben elfoglalt társadalmi és állami–politikai funkciójának megközelítése. – Eredményes kutatások folytak az egyes rétegek életmódjának társadalmi–történeti meghatározottságára vonatkozóan.

Az intézet kiadványai:

„Szociológiai Tanulmányok.” Akadémiai Kiadó. Évenként 2–3 könyv.

„Az MTA Szociológiai Kutató Intézetének kiadványai.” Évente 2–3 tanulmány.

A „Szociológia” c. negyedéves folyóirat (Az MTA Szociológiai Bizottságával együtt szerkeszti az intézet. A tanulmányok angol és orosz nyelvű rezümével jelennek meg.)

AZ MTA TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETE

1014 Budapest, Üri u. 51–53.

Az intézet igazgatója: *Pach Zsigmond Pál*, az MTA rendes tagja.

Igazgatóhelyettesek: *Ránki György*, a történettudományok doktora;

Kerekes Lajos, a történettudományok doktora.

Az intézet 1949 őszén a Kelet-európai Tudományos Intézetből vált ki önálló státusú intézményként a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felügyelete alatt. 1950-től a Magyar Tudományos Akadémia kiépülő intézethálózatába kapcsolódott, s azóta akadémiai intézetként működik.

Az intézet feladata Magyarország története és az egyetemes történet kutatása a marxizmus–leninizmus elmélete alapján, a történeti kutatás elméleti és módszertani kérdéseinek vizsgálata, a történetírás különféle irányzatainak kritikai elemzése, a hazai tudományos eredmények külföldi, a külföldi kutatások eredményeinek hazai ismertetése. A kutatómunka alapján az intézet az egyetemi oktatás céljaira szintéziseket, egyetemi tankönyveket készít, s gongoszkodik arról is, hogy az új kutatási eredményeket a szélesebb közvélemény is megismerje. Az intézet feladatának tekinti, hogy más országok marxista és haladó történészeivel együttműködjenek, részt vegyen nemzetközi tudományos feladatok megoldásában.

Az intézet szervezeti felépítése: *I. Magyar történeti osztály* (Magyarország története a 18. század végéig); *II. Magyar történeti osztály* (Magyarország története a 18. század végétől 1918-ig); *III. Magyar történeti osztály* (Magyarország története 1918-tól napjainkig); *Egyetemes történeti osztály* (a XIX–XX. század története); *Historiográfiai osztály*; *Dokumentációs, bibliográfiai, könyvtári és reprográfiai osztály*.

Az intézet munkájának középpontjában jelenleg a „Magyarország története” című tízkötetes összefoglaló mű elkészítése áll. Ebben a munkában az intézeti munkatársakon kívül a történészek egész sora vesz részt.

„A társadalmi tudat fejlődése Magyarországon a felszabadulás óta” c. tárcaszintű fő irány keretében az intézet vizsgálja a magyarországi történeti–politikai gondolkodás 1945 utáni fejlődését. Az intézet kiemelt kutatási témái: a történetírás elméleti problémái; a magyar társadalomtörténeti kutatások; a politikai eszmetörténet; a történetírás történetével foglalkozó historiográfiai kutatások; a magyar történelmi atlasz. Hasonlóképpen kiemelt feladat a magyar történelmi kronológia elkészítése.

Az intézet 1949-ben történt megalakulása óta elért tudományos eredményei közül legjelentősebbek a magyar parasztság történetét tárgyaló marxista szellemű feldolgozások, amelyek keretében sor került az 1514. évi parasztháború sokoldalú ábrázolására, de az intézet munkatársai bőven fog-

lalkoztak a parasztság osztályharcának történetével más századokban is. Számos tanulmány és könyv elemezte a nemzeti függetlenségi küzdelmek témaköreit a török elleni harcoktól Rákóczi Ferenc szabadságharcjáig. A reformkor és az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc forrásainak feltárásában, a benne részt vevő osztályok küzdelmeinek elemzésében és kiemelt vezetőinek megismertetésében jelentős tudományos eredmények jöttek létre. A modern politikai történet feldolgozásában, különösen az orosz forradalmak magyarországi kutatásának és a munkásosztály fejlődésének elemzésében is számos érdemleges munka született. Széleskörű vizsgálat indult meg a magyarországi nemzetiségek helyzetének és a hivatalos nemzetiségi politika törekvéseinek feltárására. A felszabadulás után szélesebb körben meginduló gazdaságtörténeti kutatások kiterjedtek a középkortól a kapitalizmus gazdaságtörténeti problémáinak elemzéséig, sőt a szocialista tervezdélkodás történetének ábrázolásáig.

Az intézet forrásfeltáró tevékenysége maradandó művekkel gazdagította a történettudományt. Olyan forráskiadványok további – esetenként indító – kötetei jelentek meg, mint a Zsigmond-kori oklevéltár, a XVI–XVII. századi magyar és török gazdasági iratok, a magyar jakobinusok iratai, Kossuth Lajos iratai, a nemzetiségi kérdés történetének dokumentumai, a magyar külügyminisztérium diplomáciai iratai, vagy új munkáltként az Árpád-kori történeti földrajz munkálatai.

A közös vállalkozások közül kiemelésre méltó az egyetemi tankönyvek I–IV. köteteinek elkészítése. Az intézet vállalkozott a magyar történelem első marxista népszerű–tudományos szintézisének elkészítésére. Ez a mű három magyar kiadás mellett angolul, németül és franciául is megjelent.

Az Akadémia fennállásának 150. évfordulójára az intézetben készült el az MTA története.

Az intézet munkatársainak egyéni munkálataiban jelentős feldolgozások születtek a honfoglalás és az államalapítás időszakából, a korai magyar társadalom tulajdonviszonyainak és osztálystruktúrájának kialakulásáról. Számos mű tárgyalta a középkori magyar társadalom- és gazdaságtörténet, valamint a művelődési viszonyok és a politikai eszmék fejlődésének témaköreit. Jelentős kutatások folytak a XVII–XVIII. századi Habsburg-ellenes nemzeti küzdelmek történetének feltárásában. Kiterjedt kutatások alapján sikerült feltárni a reformkor és az 1848–49-es forradalom és szabadságharc sok tisztázatlan kérdését, eljutva az összefoglaló munka megírásáig. A neoabszolutista és dualista korszak kutatásában elért eredmények lehetővé tették az 1867-es kiegyezés létrejöttének és jellegének tisztázását. A dualizmus politikai és gazdasági történetének későbbi szakaszairól is több érdemleges munka jelent meg. Monográfiák sora jelent meg a korabeli földbirtokstruktúráról, a parasztság és az agrárproletáriátus történetéről, az osztrák–magyar viszony

XIX–XX. századi alakulásáról, Budapest történetéről és a magyar közigazgatás fejlődéséről. Az ellenforradalmi Horthy időszak történetét számos monográfia tárgyalja. Több monográfia vizsgálja az ellenforradalmi korszak külpolitikájának egy-egy témakörét.

Az egyetemes történeti kutatások eredményei közül kiemelhetők a közép- és délkelet-európai népek nemzeti mozgalmait tárgyaló művek. A nemzetközi munkásmozgalom kutatásában kiemelkedő teljesítmény a II. Internacionáléről készült monográfia. A két világháború közötti nemzetközi viszonyokat tárgyalják a német, osztrák, francia és angol külpolitikáról készült monográfiák. Széles társadalmi érdeklődéssel találkozott a II. világháború politikai és katonai történetét összegző mű. A felszabadulást követő korszak, majd a szocialista átalakulás történetével összefüggésben is számos munka született.

Az intézet rendszeresen foglalkozott a marxista történettudomány fejlődését szolgáló elméleti és módszertani problémákkal.

Az intézet kiadványai:

„Történelmi Szemle.” (A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének Értesítője.) Évente 4 szám.

„Világtörténet.” Tájékoztató a külföldi történeti irodalomból. Évente 1 szám.

„Acta Historica.” Idegen nyelvű kiadvány. Évente 4 szám.

„Studia Historica.” Idegen nyelvű tanulmányok.

„Értekezések a történeti tudományok köréből.” (Új sorozat) Kismonográfiák.

AZ MTA VILÁGGAZDASÁGI KUTATÓINTÉZETE

1124 Budapest, Kálló espres u. 15.

Az intézet igazgatója: *Bognár József*, az MTA rendes tagja.

Igazgatóhelyettes: *Simai Mihály*, a közgazdaságtudományok doktora.

Az MTA főtitkára az MTA Afro-Ázsiai Kutató Központot – a Minisztertanács 1034/73. (IX. 2.) számú határozata alapján – 1973-ban az MTA Világgazdasági Kutatóintézetévé szervezte át. A központ 1963-ban kezdte meg munkáját mint akadémiai tanszéki kutatócsoport. 1965-ben lett önálló kutatócsoport, 1967-ben pedig önálló kutatóközpont.

A központ feladata a gazdasági elmaradottság, a neokolonializmus, a fejlődő országok gazdasági növekedésének, a fejlődés belső és külső feltételeinek kutatása, a szocialista országok és a fejlődő országok közti kapcsolatok vizsgálata.

A világgazdasági kutatások fejlesztésében nagy fontosságú intézkedés volt a Minisztertanács 2012/1969/IV.26./ számú határozata, mely a Világgazdasági Tudományos Tanács megalapításáról rendelkezett. A határozat többek közt kimondta, hogy a világgazdasági kutatások továbbfejlesztése érdekében az MTA Afro-Ázsiai Kutató Központban meg kell indítani a szocialista és a fejlett tőkés országokra vonatkozó kutatásokat. A központ kapott megbízást a Világgazdasági Tudományos Tanács melletti kutatószervezési és titkársági teendők ellátására is.

A Világgazdasági Tudományos Tanács működése révén jelentősen kibővült a hazai világgazdasági kutatások köre és egyre többen vettek részt mint külső szakértők a vizsgálatokban. Közben az ilyen kutatások iránti igények is növekedtek és néhány év leforgása alatt nyilvánvalóvá vált, hogy ezek kielégítése további szervezeti intézkedést követel. Ez valósult meg 1973-ban az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének megalapításával.

Az intézet kutatásai a világgazdaság mindhárom nagy térségére, a szocialista országokra, a fejlődő országokra és a fejlett tőkés országokra kiterjednek; vizsgálják e térségek közti kapcsolatokat, a világgazdaság egy-egy régiójának kérdéseit, átfogó világgazdasági témákat.

Az intézet szervezete kutatási témakörökre tagolódik. Ezek a következők: Szocialista országok gazdasága és általános közgazdasági kérdései; fejlődő országok gazdasága és általános közgazdasági kérdései; fejlett tőkés országok gazdasága és általános közgazdasági kérdései; általános világgazdasági kérdések.

Az intézet munkatársai a témakörvezetők irányítása alatt végzik munkájukat. Az intézet szervezésének egyik alapelve az, hogy nem törekszik minden feladat belső munkatársakkal való megoldására. A belső munkatársak végzik az alapvető kutatásokat és olyan szervező tevékenységet folytatnak, mely lehetővé teszi, hogy a más munkahelyeken dolgozó világgazdasági, külgazdasági szakemberek széles köre hatékonyan bekapcsolódhassék az intézet kutatási terveinek megvalósításába.

Az intézet tudományos tájékoztató szolgálata a következő feladatokat látja el: könyvtári tevékenység; dokumentációs szolgálat; nemzetközi cserekapcsolatok intézése; az intézeti kiadványok szerkesztése.

Az országos távlati tudományos kutatási terv keretében „A középtávú világgazdasági prognózis” c. tárcaszinten kiemelt kutatási főirány bázis intézeteként az MTA főtitkára a Világgazdasági Kutatóintézetet jelölte ki.

Az intézet kutatási programjának középpontjában a kiemelt kutatási fő-

irány megfogalmazta feladat: a középtávú világgazdasági prognózis áll. Az intézetben folyó országtanulmányok és a világgazdasági kérdéseket regionálisan vagy valamilyen átfogó szempont alapján tárgyalt vizsgálatok elsősorban arra törekcsenek, hogy a jelenségek várható jövőbeli alakulását és ennek alternatíváit dolgozzák ki. Ezáltal és az egyes kutatások 5–15 éves időhorizontja révén kapcsolódik a kutatás a közép- és hosszútávú állami tervezés követelményeihez.

A Világgazdasági Kutatóintézet és elődje, az Afro-Ázsiai Kutató Központ munkái közül kiemelendők az alább felsorolt témák tanulmányaiban megtestesülő eredmények: A szocialista országok és fejlődő országok közti együttműködés lehetőségei az energiahordozó- és nyersanyag-termelés és értékesítés területén. – A kooperációk és a közös vállalkozások helye, szerepe és formái a szocialista országok és a fejlődő országok közti, valamint a kelet-nyugati gazdasági kapcsolatokban. – A gazdasági elmaradottság és a fejlesztés elméleti, gazdaságpolitikai és társadalmi kérdései. – A fejlődő országok tervezése és a tervek végrehajtása; oktatás és gazdasági növekedés a fejlődő országokban; a fejlődő országok külgazdasági stratégiája. – A kelet-nyugati kapcsolatok kérdései. – Az integrációk, köztük a fejlődő országok integrációinak problémái. – A szocialista országok és Magyarország által kövctendő gazdaságpolitika a fejlődő országokkal való kapcsolatokban a hetvenes évek második felében. – A szocialista országokra, a fejlett tőkés országokra, a fejlődő országokra és e térségek közti kapcsolatokra kiterjedő 1985-ig szóló világgazdasági prognózis. – Országtanulmányok és prognózisok a hetvenes évek második felére. (Ezek közül külön is megemlítendő a következő országokról szóló tanulmányok: Egyesült Államok, NSZK, Jugoszlávia, Olaszország, Csehszlovákia.)

A tudományos kutatások mellett az intézet eredményei között kell szólni a kiterjedt és egyre bővülő nemzetközi kapcsolatokról.

Az intézet részt vesz a KGST Szocialista Világrendszer Gazdasági Problémáinak Nemzetközi Intézete által szervezett kutatási együttműködési programban; a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Afrika Intézetével közösen több éves kutatási együttműködés keretében vizsgálja a nyersanyagkérdést, különös tekintettel Afrika nyersanyag kincseire; a fejlődő országokat tanulmányozó szocialista kutatóintézetek által szervezett együttműködés keretében irányítja a szocialista országok és a fejlődő országok közti gazdasági kapcsolatokat tanulmányozó munkacsoportot és részt vesz számos más téma közös kutatásában.

Az intézet együttműködési megállapodást kötött több fejlődő országbeli kutatóintézménnyel. Ezek a megállapodások közös kutatásokat, szakembercseréket tartalmaznak. Az intézetben több fejlődő országbeli aspiráns végezte kutatásait és érte el a kandidátusi fokozatot.

Rendszerek az intézet kapcsolatai a hasonló területen működő nyugati intézetekkel.

Az intézet munkatársai aktívan részt vesznek a világgazdasági témájú nemzetközi konferenciákon.

Az intézet a következő három kiadványsorozatot jelenteti meg folyamatosan:

„Irányzatok a világgazdaságban” (Évente 8–10 szám jelenik meg egy vagy több – magyar, orosz, angol, francia, német, spanyol – nyelven.)

„Tanulmányok a fejlődő országokról” (Évente 10–12 szám jelenik meg egy vagy több – magyar, orosz, angol, francia, német, spanyol – nyelven.)

„Abstracts of Hungarian Economic Literature” (Két havonta jelenik meg angol nyelven, a Világgazdasági Tudományos Tanács megbízásából.)

Az intézet – ezen kívül – a fontosabb tanulmányokat sokszorosítva, magyar nyelven adja közre.

AZ MTA ZENETUDOMÁNYI INTÉZETE

1014 Budapest, Országház u. 9.

Az intézet igazgatója: *Uffalussy József*, az MTA levelező tagja.

Igazgatóhelyettes: *Falvy Zoltán*, a zenetudományok kandidátusa.

Az intézet 1974. január 1-én a Népzene kutató Csoportból (alapítási év 1953.) és a Bartók Archívumból (alapítási év 1961.) alakult.

Az intézet a Bartók-kutatás és dokumentáció szervezője és irányítója; a magyar népzene- és néptánc-anyag gyűjtőhelye, a zenetörténeti emlékek és hangszerek országos központja, a zenetörténeti, zeneelméleti és zeneszociológiai kutatások irányítója. Feladata a Bartók-dokumentumoknak, a magyar zenetörténetnek és a magyar népzene teljes anyagának kritikai kiadásokban való közzététele, továbbá a népzene történeti múltjának a kutatása, kapcsolata a népies műzenével és a szomszéd népek népzenejével kapcsolatos kölcsönhatások vizsgálata.

Az intézet a következő szervezeti formában fejti ki tevékenységét: Bartók Archívum; Zenetörténeti Múzeum; Zenetudományi szakkönyvtár és dokumentáció; Népzenei osztály; Néptánc osztály; Zenetörténeti osztály; Zeneelméleti osztály; Zeneszociológiai osztály; Dallamtörténeti munkacsoport; Hangtechnikai csoport.

Az intézet szervezeti rendszerében két főtípus különböztethető meg: az egyik részben levéltári jellegű archiválással, hangszerek vásárlásával, zenetörténeti dokumentumok összegyűjtésével, illetve könyvtári dokumentációval foglalkozik; másrészt a kutatómunkát, a népzene és néptánc vonatkozásában helyszíni gyűjtőmunkát, valamint az anyag rendezését és dokumentálását végzi. Mindkét szervezeti rendszerben alapvető vonás, hogy a gyűjtött és feldolgozott anyag egy közös kutatási koncepcióban egyesül.

Az intézetben két fő kutatási irány egyesít magában valamennyi kutatómunkát, az egyik a népzenei anyag sajtó alá rendezése, a másik a magyar zenetörténet részletes feldolgozása és kiadásra való előkészítése.

Az intézet és jogelődjeinek alapítása óta a legfontosabb eredménynek az tekinthető, hogy a zenetudományi, valamint a népzene-kutatási munkák szervezett keretben nyerhettek és ezáltal a folklór és a történeti, elméleti ágazatok merev határai elmosódhattak. Az intézetben folyó valamennyi kutatás közvetve az országban most kibontakozó közművelődési programhoz járul hozzá.

Az intézetben a következő kiadványokat készítik elő, illetve rendezik sajtó alá:

„Documenta Bartókiana” (Évenként egyszer, német nyelven megjelenő füzet-sorozat.)

„Musicologia Hungarica” (Évenként egyszer, német nyelven megjelenő monográfia-sorozat.)

„Studia Musicologica” (Az MTA idegen nyelvű zenetudományi folyóirata.)

„A Magyar Népzene Tára – Corpus Musicae Popularis Hungaricae” (2 évenként egy kötet magyar és angol nyelven.)

INTÉZMÉNYEK, VÁLLALATOK

AZ MTA KÖNYVTÁRA

1361 Budapest, Akadémia u. 2.

A könyvtár igazgatója: *Rózsa György*, a közgazdaságtudományok kandidátusa (jelenleg szabadságon, a genfi ENSZ Könyvtár igazgatója).

A könyvtár mb. igazgatója: *Rejtő István*, az irodalomtudományok kandidátusa, igazgatóhelyettes.

Igazgatóhelyettes: *Székely Dániel*.

A könyvtár alig fiatalabb fenntartó intézményénél. 1826-ban Teleki József gróf az Akadémiának adományozta 30 000 kötetes családi könyvtárát, s ezzel megteremtette az intézmény alapját. Megfelelő hely hiányában azonban az Akadémia Könyvtára csak 1844-ben kezdhetette meg működését. Addigra a gyűjtemény 50 000 kötetre növekedett, mely növekedés különböző más adományoknak, az időközben meginduló kiadványcserének, valamint annak volt köszönhető, hogy kötelezpéldány-szolgáltatásra jogosult.

Az MTA 1949. évi átszervezése a könyvtár számára is új távlatokat nyitott. Az MTA az ország legfelsőbb tudományos testületévé alakult, s a könyvtár is állami költségvetési intézménnyé vált. A könyvtár a maga sajátos eszközeivel ma már fenntartó intézményének feladatait szolgálja, de ugyanakkor országos szinten is a kutatás rendelkezésére áll. Szervezete és funkciói is e változásoknak megfelelően fejlődtek.

A könyvtár, mint általános tudományos nagykönyvtár gyűjti valamennyi tudományterület alapvető munkáit (általános alapvető műveket, szintéziseket, kézikönyveket, referenz-munkákat, bibliográfiákat). Mint az országos könyvtári hálózat tagja az alábbi területeken tölt be országos szakkönyvtári funkciót: nyelvészet, irodalomtudomány, ókortudomány, orientalisztika. Mint sajátosan akadémiai könyvtár gyűjti más tudományos akadémiai, tudományos intézmények és társaságok kiadványait, valamint a tudmánypolitika, kutatásszervezés, a kutatási és fejlesztési tevékenység tervezése és irányítása témakörébe tartozó nemzetközi irodalmat. A nemzetközi folyóirat-irodalom tekintetében a gyűjtőkör – a speciális igények és a kiadványcsere következtében – még szélesebb.

A könyvtár, mint tájékoztató intézmény az akadémiai, vagy azon kívül működő kutatók számára bibliográfiai és más (pl. irodalomkutatás) tájékoztatást is nyújt. E területen szorosan együttműködik az egyes akadémiai kutatóintézetek szakkönyvtáraival.

1974 végén a könyvtár állománya a következő volt: 784 507 kötet könyv, 199 476 kötet időszaki kiadvány, 378 750 kézirat, 15 119 mikrofilm, azaz összesen 1 377 852 könyvtári egység.

A könyvtárt minden kutató használhatja, de férőhely hiányában nem állhat azok rendelkezésére, akik szórakozási, vagy közművelődési célból kívánják igénybe venni. Könyvet csak az MTA tagjai, tudományos fokozattal rendelkezők, tudományos kutatóintézetek tagjai, egyetemi oktatók kölcsönözhetnek.

A könyvtár használói a következő segédletek révén tájékozódhatnak a gyűjteményben: betűrendes katalógus, az egyetemes tizedes osztályozás (ETO) szerinti szakkatalógus, az Akadémia kutatóintézeti könyvtárainak központi katalógusa. A különgyűjteményeknek ezen kívül saját katalógusaik is vannak.

A könyvtár szervezetileg a hagyományos könyvtári osztályokra és részlegekre tagolódik (beszerzés, feldolgozás, könyv- és folyóirat-olvasótermek a hozzájuk csatlakozó olvasószolgálatokkal, tájékoztatás). A fentiekén kívül a használók rendelkezésére állnak még a reprográfiai osztály szolgáltatásai (mikrofilm, xerox és más másoló berendezések), valamint a saját olvasóteremmel és szolgáltatásokkal rendelkező alábbi különgyűjtemények.

Kézirattár. A nyomtatott dokumentumok mellett a kezdetektől a könyvtár kéziratokat is gyűjt. Mivel az Akadémiának alapításától főcélja a magyar nyelv és irodalom ápolása volt, megszerezték e gyűjtemény számára a magyar nyelvemlékek jelentős részét (pl. a Besztercei szójegyzék, a Guary kódex, a Czech-kódex, Érsekújvári kódex stb.). Noha a középkori latin, német és olasz kódexek száma viszonylag csekély – mindössze 110 darab – nem egy közülük rendkívül értékes (pl. a Carbo korvin kódex, a Kyaser töredék stb.). A kézirattár őrzi a XVIII–XIX. századi magyar irodalom jónéhány kiemelkedő képviselőjének kézirateit vagy kézirateinak jelentős részét, valamint számos XX. századi írónk, költőnk életművének kéziratanyagát. Ugyancsak megtalálhatók a gyűjteményben kiváló magyar (s részben külföldi) tudósok kéziratei mind a természet-, mind a társadalomtudományok köréből. Ugyanitt őrzik az alapító Széchenyi István kéziratanyagának túlnyomó többségét, valamint az MTA 1949 előtti iratanyagát. Külön említést kíván még a nemzetközileg ismert Elischer-féle Goethe gyűjtemény.

Régi, ritka könyvek gyűjteménye. E gyűjtemény – mely a kézirattárral együtt egy szervezeti egységet alkot – a következő fő részekből áll: ősnymtatványgyűjtemény (1177 ősnymtatvány, közülük 9 unikumnak számít,

147 pedig magyar vonatkozású); régi magyar könyvek gyűjtemény (6350 darab 1711 előtt nyomtatott, magyarországi kiadású vagy magyar vonatkozású mű); az ún. antiqua-gyűjtemény, amely 2100 darab 1501–1550 között nyomtatott könyvből áll; múzeális könyvgyűjtemény, mely a következőkből áll: ritka könyvek, értékes kötések, híres személyek jegyzeteit tartalmazó könyvek, vagy ilyen személyek teljes könyvgyűjteménye stb.; kialakulóban van az 1551–1800 között külföldön és 1712–1850 között Magyarországon kiadott könyvek gyűjteménye.

Keleti gyűjtemény. Az 1950-ben szervezett részleg a magyarországi orientalisztika legfontosabb könyvtári bázisa, jelenleg mintegy 40 000 kötet könyvet, csaknem 700 folyóirat-kötetet és egy rendkívül értékes kéziratgyűjteményt őriz. Gyűjtőköre Ázsia egészére, s Afrika bizonyos részére terjed ki. Ezen belül különös figyelmet fordítanak azokra a területekre, amelyeken magyar kutatók jelentős kutatásokat végeztek vagy végeznek (altajisztika, sinológia, semita filológia, arab filológia, a Közel-Kelet és Egyiptom az ókorban). Különösen jelentős értékek találhatók a török, héber (Kaufmann-gyűjtemény), perzsa, mongol, tibeti és arab kéziratok között. A Keleti gyűjtemény értékes része a legjelesebb magyar keletkutatók kéziratosa hagyatéka is, pl. a Kőrösi-Csoma Sándor által használt tibeti kéziratok, Goldzieher Ignác és Stein Aurél iratainak jelentős része stb.

A Magyar Tudományos Akadémia Levéltára. A könyvtár szervezetén belül működik az MTA elnöksége 1963. évi határozata nyomán létrehozott levéltár is. Feladata az 1949-es átszervezéssel megújított MTA-ra és intézményeire vonatkozó történelmi, kulturális és tudományos szempontból értékes dokumentum-, kép- és hanganyag gyűjtése, megőrzése és feldolgozása.

A könyvtár egyéb feladatai közül külön említést érdemel még a módszertani munka, a nemzetközi kiadványcsere tevékenység és a kiadói tevékenység.

A könyvtár az MTA kutatóintézeteiben működő szakkönyvtárak módszertani központjaként is értékes munkát végez.

A külföldi tudományos intézményekkel folytatott kiadványcsere kezdetétől fogva jelentős szerepet játszott a könyvtár beszerzési munkájában. Jelenleg 90 ország 1639 tudományos intézményével áll cserekapcsolatban. A cserében kiküldött anyag elsősorban az Akadémia könyv- és folyóiratkiadványaiból áll.

A könyvtár kiadói tevékenysége jelentős. A Tájékoztató és bibliográfiai szolgálat szerkesztésében és kiadásában jelenik meg a „Tudományszervezési Tájékoztató” c., részben dokumentációs jellegű kéthavi folyóirat, mely a tudománypolitika és kutatásszervezés témakörében ad széleskörű tájékoztatást. A könyvtár kiadja különgyűjteményeinek vagy azok egyes részeinek kataló-

gusait, „A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai”, a „Kandidátusi és Doktori Értekezések Katalógusa” c. sorozatokat, „Kurrens külföldi periodikus kiadványok” c. jegyzékét. „A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai” (Publicationes Bibliothecae Academiae Scientiarum Hungaricae) c. sorozatban eddig 70 füzet jelent meg. E tanulmányok elsősorban az MTA és a könyvtár történetével, valamint a könyvtár- és tájékoztatástudomány egyes kérdéseivel foglalkoznak. Az MTA 150. évfordulója alkalmával a könyvtár több adat- és anyag-feltáró kiadványt jelentetett meg.

AZ MTA KÖZGAZDASÁGI INFORMÁCIÓS CSOPORTJA

1051 Budapest, Münnich Ferenc u. 7.

A csoport igazgatója: *Földi Tamás*.

A Közgazdasági Információs Csoportot 1973. június 1-i hatállyal hozta létre az MTA főtitkára.

A csoport feladata: a közgazdaságtudomány eredményeinek a kutatásban és a gazdaságirányításban való felhasználása előmozdítása érdekében, a szakirodalom elemző feltárása alapján, tájékoztatás a magyar népgazdaság szempontjából jelentős hazai és külföldi gazdasági fejleményekről, gazdaságpolitikai irányzatokról és gazdaságelméleti eredményekről. A feladattal kapcsolatban a csoport a szükséges információcserét és koordináló, szervező tevékenységet is ellátja. A csoport hivatalos használatra szóló tájékoztatókat állít össze. Munkájával kapcsolatos egyes közlemények szakmai és tudományos folyóiratokban jelentek meg.

AZ MTA TUDOMÁNSZERVEZÉSI CSOPORTJA

1051 Budapest, Münnich Ferenc u. 18.

A csoport igazgatója: *Szántó Lajos*, a közgazdaságtudományok kandidátusa.

A Tudományszervezési Csoport az MTA elnökségének 1965-ben hozott határozata alapján, az akadémiai tudománypolitikai elhatározások előkészítő

munkájában való közreműködésre, az MTA Állam- és Jogtudományi Intézet keretében, a főtitkár közvetlen felügyelete alatt 1967. május 1-én létesült. A Tudományszervezési Csoport önálló akadémiai intézménnyé történő átszervezéséről 1968. október 30-án az MTA elnökségének 76/1968. számú határozata intézkedett. Felügyeletét közvetlenül az MTA elnöke látja el.

A csoport jelenlegi profilja: az Akadémia vezető szerveinek hatáskörébe tartozó tudománypolitikai és tudományszervezési elhatározások, ill. döntések előkészítésében való részvétel, tudományos módszerekkel készülő elemzések, összeállítások, tanulmányok stb. révén. — Az Akadémia és a tudományos kutatás más irányító szerveinek közös érdekeit szolgáló tudománypolitikai és tudományszervezési kérdésekben ajánlások, javaslatok kidolgozása, információk szolgáltatása.

A csoport kutatásainak fő iránya: elvi és módszertani kutatások végzése, a kutatásszervezés, a kutatásgazdaságtan, a tudományszociológia, a tudományprognosztika és más tudománytani diszciplínák témakörében.

A csoport egyetlen szervezeti egységként működik, feladatainak ellátására esetenként időszakos munkacsoportokat foglalkoztat.

A csoport, megalapítása óta, folyamatosan részt vesz az akadémiai testületek számára készülő éves vagy többéves tudománypolitikai tárgyú beszámolók, jelentések kidolgozásában; a testületi szervek működését segíti; rendszeresen közreműködik — akadémiai és más kutatásirányító szervek megbízásából — a kutatómunka tervezését és szervezését, gazdasági szabályozását érintő elemzések és utasítások kidolgozásában, az akadémiai vezető-továbbképzés szervezésében.

A csoportban végzett kutatómunka egy része közvetlenül „A tudományos—technikai forradalom mint világtörténelmi folyamat a kapitalizmus és a szocializmus viszonyai között” c. MTA tárcaszintű kutatási főirány tematikájához kapcsolódik. A csoport önálló munkával működik közre olyan országos feladatokban, mint pl. az 1971—1985. évekre szóló országos távlati tudományos kutatási terv (OTTKT) elkészítése, majd továbbtervezése; kutatási tervek megalapozását célzó prognózisok elkészítése; az MSZMP KB tudománypolitikai irányelvei érvényesülésének vizsgálata; a kutatási tervek káderfejlesztési programjának kidolgozása; az ötödik ötéves népgazdasági terv kutatást—fejlesztést érintő mutatói kidolgozásának előkészítése; az országos kutatási statisztikában alkalmazott tudományági és tudományágazati rendszer felülvizsgálata és korszerűsítése; a kutatóintézetekben dolgozó fiatalok helyzetének szociológiai felmérése, a tudományos kutatók továbbképzése elveinek kimunkálása stb.

A KGST együttműködés keretében a csoport két kutatási témának hazai szervező intézete. E feladatkörében 1970-ben és 1974-ben Magyarországon szervezett KGST szakértői értekezletet, s aktívan közreműködött több

nemzetközi tudományos tanácskozás szervezésében. Munkakapcsolatot tart fenn az UNESCO tudománypolitikai és társadalomtudományi osztályaival, és statisztikai hivatalával. Számos program kidolgozásában vett, ill. vesz részt.

A csoport hazai szervezője „A kutatói egységek hatékonyságának nemzetközi összehasonlító tanulmánya” c. UNESCO program teljesítésének.

A csoport kiadványai:

„Prognosztika” (Időszaki, sokszorosított; ebből eddig 21 szám jelent meg.)

„Tudományszervezési Füzetek” (Kismonográfia-sorozat; 8 füzetét adta ki eddig az Akadémiai Kiadó.)

A tudományprognosztikai témakörben „Jövőkutató Fogalomtár”-at, valamint „Jövőkutató Módszertani Útmutató”-t jelentetett meg.

A csoport kiadványa a „A Magyar Tudományos Akadémia 150 éve adatokban” c. kötet.

AKADÉMIAI KIADÓ

1054 Budapest, Alkotmány u. 21.

A vállalat igazgatója: *Bernát György*.

Az Akadémiai Kiadót 1950-ben alapították.

Az Akadémiai Kiadó feladata a tudományos kutatások eredményeinek nyilvánosságra hozatala érdekében a Magyar Tudományos Akadémia által jóváhagyott könyv- és folyóiratkiadási terv, valamint saját kezdeményezés alapján, tudományos könyvek és folyóiratok kiadása magyar és idegen nyelven, forgalmazásuk, továbbá szótárak és lexikonok kiadása.

A Magyar Tudományos Akadémia felügyeleti jogköréből adódóan az Akadémiai Kiadó szakirányítását az MTA Könyv- és Folyóiratkiadó Bizottság, a gazdasági irányítását az MTA Terv- és pénzügyi főosztálya hatáskörébe utalta. Az MTA átszervezése óta a szakirányítási feladatokat a Kiadói Tanács látja el, amelynek elnöke az MTA főtitkára.

Az Akadémiai Kiadó négy osztálya foglalkozik könyvek és folyóiratok szerkesztésével, ezekhez csatlakozik a nyomdai előállítást tervező és a nyomdai munkát ellenőrző műszaki osztály. A bel- és külföldi terjesztést és propagandát három osztály intézi, további három osztály pedig (terv, könyvelés, személyzeti ügyek) a kiadó belső ügyeit tartja kézben. A kiadóhoz tartozik az Akadémiai Könyvesbolt is.

Az Akadémiai Kiadó 1950. évi átszervezése óta ugrásszerű fejlődést ért el a tudományos könyv- és folyóiratkiadás terén. Míg 1950-ben 17 kiadvány jelent meg 520 kiadói íven, 1955-ben pedig 366 kiadvány 8 480 kiadói íven, addig 1974-ben már 704 kiadvány látott napvilágot 16 395 kiadói íven. Emellett nagy változás következett be a megjelent kiadványok összetételében is. Régebben nagy volt az idegen nyelvekből fordított tudományos művek arányszáma, napjainkban viszont a könyvek túlnyomó többségét magyar szerzők írják. Sőt, egyre több magyar tudós könyve jelenik meg idegen nyelven, ami lehetővé teszi, hogy a magyar tudomány az eddiginél sokkal jobban bekapcsolódjék a tudományos élet nemzetközi vérkeringésébe. 1974-ben pl. 98 idegen nyelvű kötet került kiadásra angol, német, orosz, francia és latin nyelven.

A tudományos folyóiratkiadásban is minőségileg újat hozott az idegen nyelvű folyóiratok megindítása. Ezeknek is az volt a céljuk, hogy ismertté tegyék külföldön a magyar kutatási eredményeket. 1951-ben 11 idegen nyelvű folyóirat jelent meg, 1974-ben már 48. Az MTA hosszú múltra visszatekintő központi folyóirata, a Magyar Tudomány – 1956 előtt Akadémiai Értesítő – mellett a tíz osztály mindegyike kiadja a maga osztályközleményeit. 1974-ben 99 tudományos és 2 tájékoztató jellegű folyóirat jelent meg az Akadémiai Kiadónál.

AKADÉMIAI NYOMDA

1052 Budapest, Gerlóczy u. 2.

A vállalat igazgatója: *Bernát György*.

A vállalat jogelődje a Székesfővárosi Házi Nyomda 1874-ben Buda és Pest városi nyomdáiából alakult. Államosításáig a főváros hivatalainak házi nyomtatványszükségletét látta el. 1949-ben Budapest Nyomda néven tudományos könyvek és idegen nyelvű munkák előállítására tért át. 1952-től vette át felügyeletét a Magyar Tudományos Akadémia.

A vállalat 1952-től kezdve fokozottabban látja el fő feladatát, az akadémiai könyv és folyóiratkiadás nyomdai kivitelezését és ennek során az elmúlt évek alatt a legigényesebb tudományos könyvek előállítására rendezkedett be. Az így már specializált Akadémiai Nyomda az akadémiai kiadványok technikai előállításának nagymértékű fejlődését tette lehetővé. A latin betűket használó nyelveken kívül, cirill, török, arab, örmény, héber és kínai szövegeket is nyomtat.

KUTATÁSI ELLÁTÁSI SZOLGÁLAT

1014 Budapest, Országház u. 30.

A szolgálat igazgatója: *Kapócs Ferenc*.

A Kutatási Ellátási Szolgálatot az Akadémia elnöksége 1962. november 16-án kelt, 68/1962. sz. határozatával alapította.

A szolgálat körébe utalt feladatokat az alábbi tevékenységek keretében látja el. Igazgatási tevékenység: a szolgálat vezetésével, általános és gazdasági irányításával, valamint ellenőrzésével kapcsolatos feladatok, továbbá személyzeti-oktatási, jogi-lakásügyi és tárcaelhelyezési feladatok, gépkocsi-ügyek, az akadémiai kiállítások pénzügyi és adminisztratív ügyintézése, találmányi és szabadalmi ügyek, belső ellenőrzési, valamint rendészeti feladatok. Beruházási tevékenység: a központi lebonyolításra kijelölt beruházások és felújítások műszaki, valamint pénzügyi lebonyolítása; Külkereskedelmi tevékenység: az import műszerek, alkatrészek és anyagok központi beszerzésével, a szervíz-szolgáltatásokkal, a kutatási csereegyezményekkel és a KGST-egyezmények lebonyolításával kapcsolatos, valamint egyéb, esetenként meghatározott külkereskedelmi és pénzügyi feladatok. (Külkereskedelmi tevékenységet „Akadimport” néven végzi.) Üzemeltetési tevékenység: a kijelölt ingatlanok üzemeltetése, az akadémiai kiállítások rendezésével összefüggő műszaki feladatok ellátása, a vendégház, a kongresszusi terem, a műhelyek üzemeltetése, raktározási, ingatlan és készlet-nyilvántartási, valamint munkavédelmi feladatok. Sokszorosítási tevékenység: a rendeltetészerű működést biztosító termelési, műszaki és pénzügyi feladatok; A szolgálat közvetlen felügyeletét a Magyar Tudományos Akadémia Terv- és pénzügyi főosztálya látja el.

KUTATÁSI ESZKÖZÖKET KIVITELEZŐ VÁLLALAT

1141 Budapest, Komócsy u. 29–31.

A vállalat igazgatója: *Pálvölgyi Ferenc*.

A kutatóintézeti hálózatban folyó széleskörű kutatási tevékenység speciális eszközellátása szükségessé tette egy központi egyedi műszer és készülékgyártó bázis kialakítását. 1951-ben a Népgazdasági Tanács több kisebb üzem államosításával és összevonásával alapította meg a vállalatot a Kohó- és

Gépipari Minisztérium felügyelete alatt, az alábbi – alapítólevélben foglalt – célkitűzéssel és feladattal: „A kutatóintézeti kutatás terveinek teljesítéséhez szükséges eszközök és technikai felszerelések előállítása, a kutatóintézetek kutatási munkálatainak elősegítésére egyedi cikkek gyártása”.

Az MTA felügyelete alá került át a vállalat 1952-ben, az Országos Tervhivatal és az érintett tárcák együttes határozata alapján. 1959–1960. évekig a vállalat az alapítólevélben foglaltak szerint az intézeti kutatásokhoz nagyon széles specifikációban gyártott egyedi készüléket és berendezéseket. A széles skálán mozgó egyedi gyártás – vállalati szintű – gazdaságtalansága következményeként az MTA leszűkítette a vállalat profilját.

Az utóbbi évtizedben a tudományos technika rohamos fejlődése a vállalatnál a gazdaságosság és a műszaki színvonal emelését, ennek érdekében a profil további szűkítését, illetve specializálását tette szükségessé. A vállalat ennek megfelelően a tudományos kutatás igényeihez igazodva elsősorban labor-, kémiai-, fizikai és biológiai kutatások számára készített üvegtechnikai felszereléseket, elektromos és elektronikus elven működő regisztráló műszereket, különféle termosztátokat és nagy pontosságú adagoló berendezéseket. Mindezek mellett a tudományos kutatás egyedi speciális igényeire számos különleges berendezés tervezését és kivitelezését végezte (pl. magrezonanciás mágnesestér mérő a fizikai kutatások számára; hyperbarikus kamra és komplett akváriumszoba a biológiai kutatásokhoz stb.). Az ország tudományos együttműködési szerződésai, valamint a KGST szakosítási megállapodásai lehetőségeket adnak arra is, hogy ebben a KUTESZ részt vállaljon. A KUTESZ iparvállalati rendszerben működik s mint ilyen gazdálkodása és szervezeti felépítése is ennek megfelelő.

AZ MTA MEZŐGAZDASÁGI KUTATÓINTÉZETÉNEK GAZDASÁGA

2462 Martonvásár

A gazdaság igazgatója: *Kuti András*.

A gazdaság 1945-ben a földosztás idején, az egykori Dreher-féle uradalom ki nem osztott területén alakult. 1945–50 között az akkor József Nádor Műszaki és Közgazdasági Egyetem tangazdasága, majd 1950–53 között a Növénytermesztési Kutatóintézet Kísérleti gazdasága volt, 1953-tól az MTA felügyelete alá tartozik. Területe a kezdeti 1926 kh-ról 5180 kh-ra növekedett. Vállalati formában működik. „A” kategóriájú állami gazdaság.

Az MTA által megállapított tevékenységi köre, a mezőgazdasági tudományos kutatási feladatok gyakorlati megvalósítása, nagyüzemi folytatása. Az ennek alapján végzett tevékenysége szorosan kapcsolódik a Mezőgazdasági Kutatóintézet kísérleteihez, de a más akadémiai kutatóhelyeken művelt agrárkutatásokhoz is biztosítja a feltételeket, és a közreműködést.

Fontos tevékenysége az intézet által nemesített hibridkukoricák, valamint a búza- és árpafajták fenntartásában való részvétele, a fenntartott fajták elit vetőmagjának előállítására és továbbszaporítása.

Az egyéb tevékenység is e fő feladatok ellátásához szükséges feltételek megteremtését szolgálja. Ilyenek a vetőmagtermeléssel, a feldolgozási technológiával, az agrotechnikai eljárásokkal összefüggő üzemi jellegű kísérleti munkák, továbbá a gazdaság által szolgáltatott vetőmagból végzett alacsonyabb fokú vetőmagszaporítások szakfelügyelete, koordinálása.

MŰSZERÜGYI ÉS MÉRÉSTECHNIKAI SZOLGÁLAT

1067 Budapest, Lenin krt. 67.

Egyéb működési helyek:

1052 Budapest, Városház u. 1. és 1052 Martinelli tér 3. (Műszer- és mérés-technikai főosztály),

1054 Akadémia u. 11. (Kutatófilm Stúdió)

A szolgálat igazgatója: *Stokum Gyula*, a műszaki tudományok kandidátusa.

A szolgálat 1957-ben lett önálló intézmény az MTA Műszerügyi Szolgálat néven. Alaptevékenységét: a műszerkölcsonzést már 1952 óta gyakorolta az 1957-ben megszűnt MTA Mérés-technikai és Műszerügyi Intézet egyik osztályaként. Felügyeletét a Műszaki tudományok osztálya látta el.

A szolgálat 1960-tól fokozatosan bővítette tevékenységét az országos műszerellátottság érdekében. A mérés-technikai szaktanácsadás és a műszerkataszter vezetése mellett az 1962–63. évek során kiépítette a mérésszolgáltatási, valamint a kutatófilm, azaz különleges filmtechnikai tevékenységét is.

1963-ban a szolgálat közvetlen felügyeletét az MTA Terv- és pénzügyi főosztálya vette át. 1966-ban a gazdaságosság fokozottabb érvényesülése érdekében nagyfokú átszervezésre került sor. Ennek és a bővülő tevékenységeknek alapján kapta az intézmény mai nevét 1971-ben.

Jelenlegi profilja: műszerek kölcsönzése (bérbeadása) 1 hetes, vagy 1 hónapos időtartamra az országos műszerellátottság javítása érdekében; mérések elvégzése, mérés technikai feladatok megoldása szerződéses megbízások alapján; különleges filmtechnikai szolgáltatások (kutatófilmzés) végzése szerződéses megbízások alapján; mérés technikai, műszertechnikai szaktanácsadás végzése a műszerprospektustár és az országos műszerkataszter kartotékrendszerének felhasználásával; több külföldi műszergyártó cég hazai műszereinek szervíze és karbantartása szerződések alapján az értékes műszervagyon megóvása érdekében; műszerügyi és mérés technikai saját eredmények és külföldi információk publikálása saját kiadványú „Közlemények” útján.

A szolgálat jelenlegi szervezeti felépítése lényegében a vázolt tevékenységekhez kapcsolódik. A belső munkamegosztás alapján tehát az Igazgatási titkárság és a Főkönyvelőség mellett Műszerkölcsönzési főosztály, Műszer- és mérés technikai főosztály, Kutatófilm osztály (Kutatófilm stúdió) és Szaktanácsadási osztály működik.

A szolgálat műszerkölcsönzési tevékenysége a műszerek gazdaságosabb kihasználását célozva, gyakorlatilag egy nagyságrenddel növeli az átlagos kihasználást.

A szolgálat „Műszerügyi és Mérés technikai Közlemények” címen évenként kétszer 1200 példában jelenti meg a tevékenységével kapcsolatos információs kiadványát.

Felelős kiadó: Szántó Lajos, a Központi Igazgatási Titkárság mb. vezetője
Szerkesztette: Rejtő István
Készült az MTA KESZ nyomdaüzemében, 1014 Budapest, Országház u. 30.
F.v.: Szabó Gyula

151-

1905